

קומי אורי כד

דתל"שים וט"ו בשבת

טבת-שבת תשס"ח

יוצא לאור ע"י תנועת

קומיות
רוח וגבורה לישראל יהודית

ע.ר. 580468163

בית-אל ד"נ מזרח בנימין

ת"ד 556, מיקוד 90631

טל' 02-9974424/5/6

פקס 02-9974427

בנק לאומי סניף גבעת אורנים 797

מספר חשבון 27779/49

www.koma.org.il

misrad@koma.org.il

לקבלת מנוי,
לתגובות ולהארות
על קובץ זה
וכן להקדשת שיעורים:

תנועת קוממיות מובילה דרך של זקיפות
קומה בעם ישראל, וביטחון בצדקת דרכנו
המוסרית. דרך שמכריזה באופן ברור
שנאמנותנו הראשונה לבוראנו, ומכוח זה
נאמנים אנו למדינת ישראל ולצבא
ישראל.

התנועה עוסקת בהחזרה בתשובה,
במאבק על ארץ-ישראל, בחינוך ועוד.
בראש התנועה עומדים: הרב דוב ליאור,
הרב זלמן ברוך מלמד, הרב דוד חי הכהן,
הרב חיים ירוחם סמוטריץ' והרב אליקים
לבנון.

קומי אורי הינו ירחון תורני העוסק
בענייני השעה.
מתוך נקודת מבט כי התורה מאירה
ומובילה את דרכנו בכל ארועי הזמן
והמקום, מקדם הירחון חשיבה תורנית,
ומגבש משנה סדורה בנושאים
אקטואליים, מתוך נאמנות ומחוייבות
לתורת ישראל.

ראש מערכת: ר' משה (מוסא) כהן

עריכה: ישי קרוב

יאיר קרטמן

יעוץ: הרב אברהם ישראל סילבצקי

הרב רועי אביחי

דוד ברוקנר

עיצוב: דוד הרשקופ 02-9978977

הפקה: שלמי רוזנטל

אורי פרץ

דפוס: "כתר"

ניתן לקרוא את החוברת במלואה באתרים:

www.koma.org.il www.yeshiva.org.il

ניתן לשלוח מאמרים באורך 1500 מילים, בקובץ word לכתובתנו: kumiori@gmail.com

הגיליון

הגיליון

הבא

יעסוק בנושא

שמירה

חלק ב

ניתן לרכוש את הגיליון בנושא שמירה חלק א'

לרב זלמן ברוך מלמד מרבני התנועה
ולמשפחתו

שלוחה ברכת

מדל טוב

לרגל נישואי הבת מזריה עם יונתן

קוממיות
יחידת ופיקודת ישראל ירושלים

תנועת

ומערכת **קומי אורי**

תוכן העניינים

6.....מאמר מערכת טבת-שבת תשס"ח

7.....**דתלשו"ת** ❧ הרב דב ליאור
מה הגורמים לדתל"שיות? ❧ האם יש מקום לכפייה בחינוך? ❧ הרב ליאור על תנאים ועל חיסון ❧

11.....**חנוך לנוער על-פי דרכו** ❧ הרב מרדכי גרינברג
מעיקר חכמת החינוך היא לעמוד על טבע הילד ❧ הרב גרינברג חוזר משלמה המלך ועד הרש"ר הירש ❧ את יסודות החינוך האינדיבידואלי ❧

20.....**חינוך בגיל ההתבגרות** ❧ הרב שמואל טל
אהבה והקשבה, ענווה ויכולת קבלת ביקורת הן חלק מהמחויבות להעמדת חינוך של קודש ❧ הרב טל על אקלים ביתי המתמודד עם "משבר גיל ההתבגרות" ❧

35.....**גבול האור** ❧ הרב אריאל פרג'ון
עזיבת הדרך איננה פרי המקרה ❧ אלא תוצאה של גורמים שונים ❧ הרב פרג'ון על הצורך בניכור ועל מטרותיו ❧

47.....**להחזיר את הדתל"ש הביתה** ❧ ד"ר שרגא פישרמן
התלבטות וחשיבה ביקורתית הן אמצעים חינוכיים בדרך לגיבוש זהות אמונית ❧ ד"ר שרגא פישרמן מתווה דרך להתלבטות, למחויבות הלכתית ולאונטיות דתית ❧

62.....**הכי טוב להיות דתל"ש** ❧ אגף התשובה

70.....**על הארץ ועל פירותיה** ❧ הרב משה לייב שחור
טובה של ארץ-ישראל בא לידי ביטוי גם בטיב פירותיה ❧ הרב שחור על טעם וריח רוחניים ❧ ועל אזורים מיוחדים בארץ ❧

75.....**הפירות כמבשרי הגאולה** ❧ הרב משה שחור
האם מותר לבטל תורה בשביל נטיעת ארץ-ישראל ❧ מה הקשר בין פירות לתפילין ❧ הרב שחר על עבודת האדמה ועל הדבקות ברבוננו של עולם ❧

81.....**תשובתו של ריש לקיש על גדולי ישראל** ❧ יעקב מתלון

בית המדרש, אוניברסיטה ומה שביניהם ביקורת ספרים

90.....**ידידיה נוימן** ❧
יש צורך בהבנת יסודותיו והלך מחשבתו של המחקר האקדמאי בכדי לדעת כיצד להתייחס אליו ❧ ידידיה נוימן בוחן את "מדעי היהדות" דרך הספר "מגרסת הזהויות" ❧

מאמר מערכת טבת-שבת תשס"ח

"אני אמא לבחור דתל"ש והייתי שמחה לדעת אם אתם מארגנים שבתות פנויים-פנויות גם לדתל"שים. סך הכול הם הילדים שלנו וכולנו רוצים לראות מהם רק נחת, הם ילדים טובים, עם נפש עדינה, שרק לא מקיימים חלק מהמצוות, ומי מאתנו מקיים את כל המצוות?" זהו תקציר מכתב שקיבלנו לתנועת קוממיות לאחר ארגון שבתות של פנויים-פנויות לציבור הדתי.

האם לארגן שבתות לדתל"שים? מה עם חילולי השבת? האם לשדך משפחות שלא ישמרו טהרת המשפחה? ואם נרצה לומר, זוהי תמצית הקושי האישי בסוגיית היחס לדתל"שים, מדובר בבני המשפחה שלנו, בחברים טובים, באנשים שאנחנו אוהבים, ומאיך מדובר בפריקת עולו של ה' יתברך, שגם אותו אנחנו מאוד אוהבים. וברמה הציבורית הדילמות מתגברות, האם עלינו להרחיק אותן? האם יש צורך וטעם בזה?

שאלות אלו הם לאחר חציית הקווים, ומה עם השלב שלפני? כיצד נחנך וניצור אווירה שלא יעברו את הקווים, את גבולות הקודש?

בחוברת זו נגענו בנושא הדתל"שיות. בסוגיות החינוכיות שלפני היציאה מגבול הקודש עסקו הרב גרינברג, הרב טל וד"ר שרגא פשרמן. על היחס שלאחר חציית הקווים כתבו הרב ליאור והרב פרג'ון. בריש לקיש שיצא וחזר עסק יעקב מתלון. בהשתקפות של התופעה לעבודת ה' שלנו עסק אריאל לביא מאגף התשובה של תנועת "קוממיות".

בדיון עומק על יסודות מדעי היהדות עסק ידידיה נוימן. ולקראת ט"ו בשבט - חגה של ארץ-ישראל - כתבו הרב שחור והרב שחר.

"והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"

המערכת

דתלשו"ת

מה הגורמים לדתלשו"ת? ☞ האם יש מקום לכפייה בחינוך? ☞
הרב ליאור על תנאים ועל חיסון ☞

הרב עוסק שנים רבות בצורכי ציבור. מה, לדעת הרב, גורם לכך שנערים עוזבים את דרכי אבותיהם?

יש לכך כמה סיבות. מצד אחד, החינוך במוסדות החינוך אינו מעמיק דיו, ומצד שני יש שמכניסים לביתם טלוויזיה, עיתונים, אינטרנט וכדומה, וכאשר הנוער נחשף

הרב דב ליאור
רב העיר, אב"ד וראש הישיבה בקריית-
ארבע חברון. מרבני תנועת קוממיות.

לדברים אלו נגרם לו נזק גדול, ואין לחינוך יכולת ליצור נוגדנים וכוח להדוף את ההשפעות השליליות.

נקודה נוספת היא חולשתם של ההורים שלא מפעילים את סמכותם כהורים. לא תמיד צריך ללטף, צריך לדעת שלא ייתכן לאפשר לילד לעשות תמיד כרצונו וההורים יכרכרו סביבו. ההורים חושבים שיש לתת לילד להחליט והוא מושפע מהסביבה שמזלזלת בערכי ההורים והמורים. ההורים לא מטילים את סמכותם מחשש שהילד יעזוב הכול, ואני חושב שזה חשש מוגזם. הילד יחזור "על ארבע" להוריו, ואם הם יטילו את סמכותם בבית לא יהיו תופעות כאלה, שהילדים בועטים בחינוך שקיבלו בביתם. לצערנו האווירה הכללית היא שהילדים לא צריכים לשמוע בקול הוריהם, והיום אף החוק אומר שהורים שמחנכים את ילדיהם ומטילים את מרותם ייענשו. אני לא עוסק באנשים חולים שמכים את ילדיהם ללא הבחנה. אני זוכר שפעם שאלו אותי אם על-פי התורה מותר לאדם להעניש את בנו, ואמרתי שוודאי שמותר, כתוב במשלי "חושך שבטו שונא בנו", וכן התורה אומרת "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מייסרך". לעתים אין בכוחם של דיבורים לבדם לעצור ולמנוע מהילד לסטות מדרך הישר, ויש להפעיל סנקציות אחרות. בחינוך הכללי הוציאו דרך חינוך זו אל מחוץ לתחום ומתנכלים להורים שמרימים ידם על ילדיהם בצורה חינוכית, ומענישים אותם.

כך גדל דור שעושה "מה שבא", וההורים מקטרים ואחר כך אוכלים את הפירות.

יש הורים שטוענים שסיבת ההתמרדות היא הכפייה שהיתה נהוגה בעבר, וכיום יש לנהוג ביד רכה.

זאת עצת יצר הרע, עצלות של ההורים המושפעים מהאווירה השוררת בעולם, האומרת שהכול מותר והכול אפשרי, וכך נותנים לילדיהם לעשות כרצונם. באופן כללי

**יש שמכניסים לביתם
טלוויזיה, עיתונים,
אינטרנט וכדומה, וכאשר
הנוער נחשף לדברים אלו
נגרם לו נזק גדול, ואין
לחינוך יכולת ליצור
נוגדנים**

התורה הטילה חובת חינוך על האב לחנך את בנו, ואפילו על-ידי כפייה, ולא שהילדים ינסו ויבדקו ויחליטו בעצמם. היום אנו שומעים על ילדים שגמרו שתיים-עשרה שנות לימוד ונוסעים להודו לחפש את עצמם. מה עשו שתיים-עשרה שנה? שתיים-עשרה שנה היו רשומים בבית-ספר ועכשיו הולכים לחפש את עצמם. לילד צריך לומר מהי הדרך הנכונה. כמובן שצריך להסביר ואי-אפשר רק על-ידי

כפייה, אבל אסור לתת לו ללכת לבד, הרי איך ידע מה טוב ומה רע? צריך להראות לו מהי הדרך הנכונה, אך כמובן לא במידה כזו שיבעט. אמנם באמת חז"ל כתבו שמי שמכה את בנו הגדול מכשיל אותו ב"לפני עיוור לא תתן מכשול" וגורם לו שיבעט, ולכן כל עוד הילד קטן ויש לו מרות ויראה מפני הוריו צריך לנצל זאת ולחנך אותו, קודם שימרוד. ודאי שההורים והמורים צריכים לתת לילד הדרכה ונוגדנים, שידע איך להתמודד עם העולם שמחוץ לבית ומחוץ לבית הספר, הכנה לחיים שידע מה מסוכן וממה יש להיזהר, במה הדרך הזאת היא הנכונה ולא האחרת. כפי שבתחום הרפואי הילד מקבל זריקת חיסון על-מנת שלא יידבק במחלה, לא פחות ואף יותר יש צורך בכך בתחום הרוחני, ואין הכוונה לתת לו רעל אלא להסביר לו למה הדרך הזאת נכונה ואחרת אינה נכונה. באמת יכול להיות שהחינוך שלנו לוקה בחסר, לא מספיק מחסנים מבחינה רוחנית, לא מכינים מספיק את הילד שידע כיצד להתמודד עם מה שמחוץ לביתו. ובכל זאת, אין זאת סיבה להלעיט אותו בשטויות, זה יפגום בנפש שלו. הוא צריך לדעת שכשם שבשבת הוא לא נוסע, כך לא יקרא ספרות זולה, לא יראה סרטים לא טובים, עליו לדעת שזה אסור לפי התורה כי זה פוגם בנפשו.

איך ידע ההורה מתי עשה את שלו והוא לא אשם במצבו של הילד?

ייתכן שההורים עושים כל מה שיש לאל ידם, ובכל זאת הילדים נטו מן הדרך. הרי גם בתקופת הנביאים מצינו, שהיו כאלו שעבדו עבודה זרה למרות שוודאי שהנביאים השתדלו ככל יכולתם. אבל ההורה צריך באמת לדעת שעשה הכול, שהילד מגיל צעיר לא קרא ספרים זולים ולא ראה דברים שליליים או דברים של כפירה או פריצות. אדם צריך לחנך את הילד מקטנותו. ודאי שצריך לקרוא ספרים, אך כאלו שיש בהם ערך, ספרים של גדולי ישראל. במשך השנים הילד רואה דברים והוא מושפע מהם.

**עצלות של ההורים
המושפעים מהאווירה
השוררת בעולם, האומרת
שהכול מותר והכול
אפשרי, נותנים לילדיהם
לעשות כרצונם**

כפי שההורים דואגים לבריאות הפיזית של הילד, כך לא פחות צריך לדאוג לבריאות הנפשית, לחנך אותו, לתת לו את הכלים להתמודד מול עולם של כפירה, של הוללות. כנגד זה יש את מחשבת ישראל.

האם שליחת הילד למוסד חינוכי איכותי פוטרת את ההורים לגמרי מאחריות?

גם אם ההורים שלחו את הילד למוסד טוב וגם אם יש שם מחנכים טובים, זה לא פוטר את ההורים. זה לא דומה לשומר שמסר לשומר, שהשני מחליף לגמרי את הראשון. ההורים מופקדים על חינוך ילדיהם ויכול להיות שהמוסד האיכותי לא מתאים. בנוסף לכך גם הבית הוא מרכיב בלתי נפרד מחינוך הילדים. כשילד בא הביתה הוא צריך לקבל את המשכיות החינוך של מה שקיבל בבית הספר, ולעיתים יש בזה חוסר רב.

מה צריך להיות יחס ההורים והמשפחה לילד שסטה מן הדרך?

אסור להגיע למצב של זריקת ילד מהבית, זהו עונש חמור מדי. מה שצריך זה החלטיות ואמירה חד-משמעית שבבית יש מחויבויות של התנהגות. לא ייתכן שבבית של שומרי תורה ומצוות ילד יחלל שבת בפרהסיה, ידליק את האור וישמע רדיו בקולי קולות, יעשן וישים ללעג ולקלס את כל יושבי הבית. אין לו זכות להפריע לכל

המשפחה. אם הוא רוצה לחיות אחרת, אפשר לומר לו שיעשה בביתו שלו כל מה שירצה. לא שזה נכון, אבל לכל הפחות, אין לאפשר לו להפריע לאנשים אחרים. הבית לא שייך רק לו, אדם לא יכול לירוק בפני כל בני הבית והם יסבלו בשקט, זאת המסגרת של הבית. כפי שבספרייה, לדוגמה, יש שלט שאסור לדבר והכניסה לשם מותנית בקיום החוקים, כך גם בבית, יש לומר לילד כזה שכאשר יגדל יעשה בביתו כרצונו, אבל כל עוד הוא בבית הוריו הוא כפוף לחוקים, ואם לא מתאים לו אין לו מקום פה. איננו מגרשים אותו, אבל יש תנאים. אנו רוצים שיישאר בבית, אבל יש לשמור על הנורמה.

נניח שבבית מסוים הולכים לישון בשעה 23:00 ואחד הילדים ידליק את הרדיו בקולי קולות עד 01:00 בלילה, הוא אינו יכול לומר שהוא מדליק רק בחדר שלו. כאשר יגור בביתו יעשה כרצונו, אך כרגע הוא גר בבית הוריו.

מי שלא הפעיל את סמכותו מוקדם, יצטרך להפעיל אותה אחר כך בלית ברירה, ולעתים זה מאוחר מדי, הילדים מטילים טרור על ההורים וההורים סובלים.

חנוך לנער על-פי דרכו

מעיקר חכמת החינוך היא לעמוד על טבע הילד ☪ הרב גרינברג
חורז משלמה המלך ועד הרש"ר הירש את יסודות החינוך
האינדיבידואלי ☪

הדתל"ש הראשון

הדתל"ש הראשון המוכר בהיסטוריה היהודית הוא ללא ספק עשיו. "ויגדלו
הנערים ויהי עשיו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים". איך ייתכן

הרב מרדכי גרינברג
ראש ישיבת ההסדר "כרם ביבנה"

ששני אחים תאומים,
שחבשו אותו ספסל
לימודים וקיבלו חינוך זהה
על-ידי אותם הורים

ומחנכים, יצאו בגדלותם כל כך שונים ונפרדים?

עיון בדברי גדולי ישראל בפרשה זו יסייע להורים ולמחנכים להבין סוגיה זו ולמנוע
את התופעה המצערת של הדתל"שים.

משפט המפתח נמצא בדברי החכם מכל אדם "חנוך לנער על פי דרכו גם כי
יזקין לא יסור ממנה" (משלי כד, ו).

הגר"א בפירושו לספר משלי האריך בפירוש פסוק זה: "כי האדם אי אפשר לו
לשבור דרכו, כלומר מזלו שנולד בו, כמו שאמרו (שבת קנו) האי מאן דבצדק יהי גבר
צדקן וכו', אלא שנתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו ולהעמידו כפי שירצה,
או צדיק או רשע או בינוני. וכמו שכתוב בשבת שם: האי מאן דבמאדים יהיה גבר אשד
דמא (שופך דמים). אמר רב אשי, אי אומנא (מקיז דם) אי גנבא (לסטים) אי טבחא אי
מוהלא. וזכר אלו השלושה לפי מזלו מורה שיהיה שופך דמים, אך בבחירתו יוכל לבחור
באלו השלושה, אי מוהלא - והוא צדיק שעושה מצוות, אי טבחא - הוא בינוני, אי
לסטים - והוא רשע שופך דמים כמשמעו".

ובזה מפרש הגר"א את טעותו של שמואל, שראה את דוד אדמוני, שנולד במזל מאדים, ושייך לתכונת שפיכות הדמים של עשיו, ולא ידע שאמנם היה אדמוני, אך "עם יפה עינים", שמדעת הסנהדרין הורג, כדרשת חז"ל.

ויכוח עתיק יומין הוא במהות החינוך: האם הוא הטבעת תכונות חדשות ועיצוב דמותו של החניך על-פי הכוונת המחנך, או חשיפה של התכונות הטבועות בנפש, הדרכתן והכוונתן.

ויכוח עתיק יומין הוא במהות החינוך: האם הוא הטבעת תכונות חדשות ועיצוב דמותו של החניך על-פי הכוונת המחנך, או חשיפה של התכונות הטבועות בנפש, הדרכתן והכוונתן

דעתו של הגר"א עולה באופן ברור בפירושו לפסוק, כפי שכותב בהמשך: "זזה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו - לפי דרך מזלו וטבעו תחנכהו ותדריכהו לעשות מצוות, ואז גם כאשר יזקין לא יסור ממנה, אבל כשאתה מכריחו נגד טבעו, עתה ישמע לך, מיראתו אותך, אבל אחר כך בעת יוסר עולך מעל צוארו, יסור מזה כי אי אפשר לו לשבור מזלו".

"חנוך לנער על פי דרכו" - דרכו הוא. "ובזה דורש הפסוק חינוך אינדבדואלי בהחלט, התכלית של חיי תורה ומצוות היא כללית, אבל הדרכים המובילות אל הרמה הטהורה של קיום התורה והמצוות, מתחלפות לפי תכונותיו וכשרונותיו של החניך, לפי נטיותיו וכוחותיו השכליים והנפשיים, על כן לא כל שיטה מתאימה לכל חניך וחניך" (הרב הירש, יסודות החינוך עמ' נג).

וכך כתב מורנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, בפתיחת ספרו לנתיבות ישראל: "החינוך של האיש הפרטי, הלא הוא ההוצאה מכח לפועל, מהעלם לגילוי, את הכוחות והכשרונות הנמצאים בנפש הילד בטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר מתוך ההשפעות החינוכיות השונות. כשגורמי החינוך - ההורים והמורים, הספרות והסביבה של הילד - מותאמים ומכוונים לשכלל כשרונו הטבעי הזה של הילד, ופתחו בדרכי החיים השונים, אז החינוך הוא מוצלח וטוב. וההיפך, כשכשרונו הטבעי הזה של הילד נעזב, אם לא יפותח ולא ישוכלל, כשגורמי החינוך מכריחים וכופים אותו לצד אחר, המוזר לו לפי טבעו, הרי הוא נעשה גבר לא יוצלח. הצלחת החינוך היא באותה

13 הרב מרדכי גרינברג

מידה שהוא עומד על עמדתו הראויה ושומר את תפקידו, שהוא מתכוון כלפי הטבע הפנימי, כאשר בראו אלקים, להשלימו, לפתחו ולשכללו, ועל ידי האמצעים הגורמים והמסיעים השונים" (עמ' 2, התרבות הישראלית).

"יש לכוון את החניך בהתאם לדרכו המיוחדת לו בעתיד, ההולמת את התכונות והנטיות הרדומות בעמקי נפשו, וכך לחנך אותו לקראת המטרה הטהורה, האנושית והיהודית כאחת" (רש"ר הירש, פרשת תולדות). המחנך העומד לפני קבוצה של חניכים, ומנסה להכתיב להם דרך אחת, אחידה, לא תצליח דרכו. עליו לדעת שכשם שאין פרצופיהם שווים, כך אין דעותיהם שוות, ואין מידותיהם ותכונותיהם שוות.

כשנפרד יעקב מבניו "לא ראה רק כהנים ומורי הוראה, הנה עומד שם שבט הלוייה ושבט המלוכה, שבט הסוחרים, שבט האיכרים ושבט הלוחמים, עמד שם לנגד עיניו העם כולו, על כל סגולותיו הרב גווניות ועל כל דרכי התפתחותו, ואת כולם הוא ברך, 'איש כברכתו ברך אותם', איש איש כסגולותיו המיוחדות לו, כי ברית ה' הכרותה עם אברהם, חפצה באומה בריאה, שלמה ורעננה, מטרתה לבנות חיים שלמים על כל צורותיהם הרב גווניות וכו'" (שם).

דברים חריפים כתב הרב הירש על-פי זה, על כשלון חינוכו של עשיו, ודבריו יכולים לשמש מדריך חינוכי לכל אב ומורה בישראל.

"המושיב את יעקב ועשיו על ספסל לימודים אחד, ובאותם הרגלי חיים מחנך אותם כאחד לחיי לימוד ומחשבה - מובטח לו שאת האחד הוא מקלקל. יעקב ישאב ממעין החכמה בחפץ גובר והולך, ואילו עשיו רק יצפה ליום בו ישליך מאחורי גבו את הספרים הישנים, ויחד איתם תעודת חיים גדולה, שהכיר אותה רק באופן חד צדדי, ובדרך שמעצם טבעו הוא סולד בה. אילו השכילו יצחק ורבקה לכוון את האומץ והכח הרדומים בנפש עשיו, לעבודת ה', כי אז לא היה עשיו גבור ציד אלא גיבור לפני ה', וחרבו של עשיו היתה כורתת ברית עם רוחו של יעקב" (שם).

"ויוגדלו הנערים" - ר' לוי אומר משל להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה, ובין שהגדילו זה נותן ריחו וזה חוחו. כך כל י"ג שנה, שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר, לאחר י"ג שנה, זה הולך לבתי מדרשות וזה הולך לבתי עבודה זרה" (ב"ר סג).

חכמינו הבינו כי שניהם, יעקב ועשיו, היו יכולים להיות שומרי ברית אברהם, אלמלא הבחינו בטבעם השונה מבעוד מועד, בילדותם, והיו מחנכים מלכתחילה את כל אחד מהם לפי טבעו ותכונותיו, בדרכי חינוך שונות המובילות למטרה אחת.

”השיטה האחידה בחינוך ובהוראה, שהשתמשו בה לגבי שני האחים, מבלי להתחשב בהבדלים שבכשרונותיהם ובתכונותיהם, גרמה לאותו ניגוד מוחלט שהיה קיים אצל שני החניכים בדרכי חייהם כאשר גדלו והיו לאנשים. אילו הושם לב בילדותם להבדלי תכונותיהם וכשרונותיהם, אפשר היה לחנך את שניהם - אף כי היו נשארם שונים זה מזה - להיות ראויים שיקבלו על עצמם את ברית אברהם וכו', וכך גרם

חינוכו הבלתי מותאם לאופיו, שהזניח עשיו את תפקידה של משפחת אברהם. שכן מילוי התפקיד נתגלה לפני עשיו הילד רק באופן חד צדדי, בלימוד ספרים ובקיום מצוות ביתיות, על כן אמר עשיו לנפשו, כי כשם שאין בו נטייה לצורה זו של התקרבות לתכליתו של אברהם, כך אין לו בכלל אפשרות להגיע

**אף הקב"ה אינו בא
בטרוניא עם בריותיו,
ודרישותיו כלפי כל אחד
מתאימות לתכונת נפשו
של האדם**

לדרגה אנושית נעלה זו, לכן ציפה עשיו הילד בכליון עינים לרגע שבו יוכל לפרוק את עולו של בית המדרש מעל צווארו, להתפרץ החוצה, אל חיי החופש ביער ובשדה, ולנתק עצמו מכל קשר עם בית אברהם ותורתו, אשר נועדה לבעלי תכונות ונטיות אחרות, שלא היו לו” (רש"ר הירש, יסודות החינוך ע"ב).

שנים-עשר בנים, שנים-עשר גוונים

יעקב, בברכו את בניו בסוף ימיו, ראה לפניו שנים-עשר בנים לא בעלי גוון אחד, אלא כל אחד בתכונתו המיוחדת, ועל פי זה ברך אותם ”איש איש בהתאם לברכה ההולמת את אופיו, אחרי שתאר את תכונותיהם, ברך אותם בהתאם לכך, בדרך כל אחד שיזכה לברכה, תוך שמירת אופיו המיוחד” (רש"ר הירש פרשת תולדות כח). הכרת תכונותיו הפרטיות של הילד, היא דבר שההורים צריכים להיות מודעים אליו. ”אין ילד דומה לחברו. אם ההורים אינם יודעים זאת, ומייחסים לילד כוחות שאין לו - החינוך והעמל שהם משיעים לא יהיה מכוון כלל אל אותו ילד. אם ברצוני לחנך ילד,

15 הרב מרדכי גרינברג

עלי להתבונן ולבדוק מה היא דרכו האישית של הילד הזה עצמו. דבר מובן הוא ששיח הבננה צריך טיפול אחר מאשר עץ התפוח. אם נגדל שיח בננות ועץ תפוחים, ונעניק לשניהם טיפול זהה, לפחות אחד מהם לא יגדל טוב, ואולי שניהם גם יחד לא יצמיחו פרי. כך גם עם ילדים. אני חייב לדעת מהן התכונות האישיות של הילד ולהתחשב בהן" (הרב וולבה, זריעה ובנין בחינוך).

וכך כתב הרב קוק זצ"ל בסגנונו שלו: "האדם כמו שהוא נולד בטבעו הפרוע, 'עיר פרא אדם יולד', צריך הוא להכשר ותיקון בנטייתו והדרכתו. אמנם ההכשר והתיקון

צריך להיות לא להדריכו ההיפוך ממה שהוא עליו מוטבע, כי בזה לא יצליח, כי אם לחקור בחכמה את המטרה השכלית של הנטיות הטבעיות שבו, ולהעמידן במערכת הנהגתן, לא על פי פראותן הטבעית, כי אם על פי המטרה של החכמה והצדק שלמענם נוצרו. נמצא שמי שמסתכל בגריעותן של הנטיות הטבעיות שבאדם כשהן הולכות על פי הטבע הגס, ובעבור זה הוא מתקצף עליהן ולהעביר עליהן את הדרך ולהנהיג את נפשו, או את נפשות זולתו, על פי דרך שכל שהיא הפוכה מהנטיות הטבעיות, וודאי לא יצלח. אמנם גם הטועה

חכמינו הבינו כי שניהם,

יעקב ועשו, היו יכולים

להיות שומרי ברית

אברהם, אלמלא הבחינו

בטבעם השונה מבעוד

מועד, בילדותם, והיו

מחנכים מלכתחילה את

כל אחד מהם לפי טבעו

ותכונותיו

ואומר, מאחר שאי אפשר להנהיג את האדם באורח הפוך מטבע נפשו, על כן יבור לו דרך ההגנה רק על פי עצם הטבע של הנטיות הנפשיות כמו שהן, דרך זר כזה הוא רשע כסל ומביא לדרכי מוות, וטוב לפני האלוקים ימלט ממנו, רק צריך להכיר בדעת ובחכמה את אמיתיות הנטיות הטבעיות של האדם ולהעלות אותן שיתנהגו על פי תכונתן, לא מצד הנטייה הטבעית השפלה, כי אם לכון אותן על פי תכליתן, שתכלית המצאן באדם היא בשביל התעודות המושכלות שלהן. על כן רק אז יתמלאו הנטיות בצביון האנושי, כשהיו שתולות על פי דרכי הצדק האלקי והיושר התוריי" (עין אי"ה ברכות פ"ב צח).

והדברים אמורים לאו דווקא בחינוך למידות, אלא לכל הדרישות שדורשים מהחניך ולכל מה שרוצים לקדם את התלמיד, או הבן.

”מכאן עולה דרישה ברורה כלפי ההורים: עליהם להכיר פחות או יותר את התקופות שהילד עובר במהלך הגידול שלו, להתאים את הדרישות ליכולתו של הילד בכל תקופה. אם מפרזים בדרישות כשהילד לא יכול לעמוד בהן, כשהילד עדיין אינו מספיק מבוגר כדי להבין מה רוצים ממנו, יוצא מזה קלקול גדול בחינוך. זריעה כזו לא יכולה להיקלט. הילד לא יכול להתפתח על ידי דבר שהוא לא מבין. הילד צריך להתקדם בשלבים, ולעבור בהדרגה את התקופות השונות של הילדות” (הרב ולבה, זריעה ובנין בחינוך עמ' טו).

על-פי זה יצא המהר”ל מפראג חוצץ נגד המהפכים את סדרי הלימוד: ”כאשר היה בדורות הראשנים נתנו גבולים ועתים לחנך נער על פי דרכו, בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן ט”ו לתלמוד, והכל כדי לתת לנער משא כאשר יוכל שאת לפי טבעו. ומה שהוא לפי טבעו - מקבל הנער, כמו שסדר השם יתברך אוכל לילד חלב אמו, שהוא דבר מקובל אליו, ולא סדר לו מן המזונות אשר אינם לפי ערכו. והמזונות לפי שהם ערכו מקבל אותם, מגדל את גופו לפי טבעו. ואחר כך מקבל מזונות יותר לפי טבעו, עד אשר גדלו. וכך סדרו והגבילו חכמים את הנער לפי טבעו, בן ה' למקרא. ודבר זה יקבל הנער לפי טבעו, ויגדל את שכלו גם כן. ומה שלמד קבל אותו קבל חזק עד שיגדל יותר. ואז יתחיל המשנה, דבר שהוא לפי ערכו וכו'. וכאשר יקרב למלאכת הקודש - התלמוד, אז יוכל לבנות מגדל ראשו בשמים, לא יפול צרור ארצה, והכל על היסוד הקיים, הוא המשנה שהיא לו יסוד מוסד וכו' ואף כי יזקין וכוחות טבעו יחלשו, אז הדברים שלמד הם יותר מתגברים וכו'. אך הטפשים בארצות אלו, דרכיהם היפך זה וכו'” (גור אריה סוף ואתחנן).

אף הקב”ה אינו בא בטרוניא עם בריותיו, ודרישותיו כלפי כל אחד מתאימות לתכונת נפשו של האדם. וכך מפרש הנצי”ב את הפסוק ”שמח בחור בילדותך והלך בדרכי ליבך”, וזה לשונו: ”לפי שאין הילוך עבודת ה' בתמידות של כל בני אדם שווין. זה עוסק בתורה ועמלה כל היום. זה פורש עצמו לעבודה. וזה לגמ”ח. והכל לשם שמים. וגם בתורה עצמה אין כל דרך לימוד שווה. וגם במעשה המצות איתא בפרק כל כתבי אבון במאי זהיר טפי, והיה מר זהיר במצות שבת ומר במצות ציצית, וכו'. וכן בגמ”ח

17 הרב מרדכי גרינברג

אין כל העוסקים שווין בהליכות עולמם. ואם בא אדם לשאול איזהו דרך ישרה שיבור לו בדרך לימודו או במה להיות זהיר טפי, ע"ז אמר קהלת והלך בדרכי לבך, מה שלבו נמשך אחריו. ברור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו" (במדבר סוף פרשת שלח).

לכל אחד ברית בפני עצמו

בכמה מקומות בפרושו לתורה עוסק הנצי"ב בחלוקתו של עם ישראל לארבעה חלקים, שהם מדרגות שונות בעבודת ה', המתאימות לתכונות הנפש של כל קבוצה, ועל-פי זה מתואמות גם הדרישות מכל קבוצה. "וכל אחד מהם אינו דומה לחברו בשאלת הקב"ה ממנו. ומשום זה כתוב בפרשת ניצבים 'אתם ניצבים היום כולכם... ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם, כל איש ישראל, טפכם נשיכם וכו' לעברך בברית ה' אלקיך וכו'". ולכאורה מה מקרא חסר אילו כתוב אתם ניצבים היום כולכם לעברך, והכל בכלל. אלא בשביל שלכל אחד ברית בפני עצמו, ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזה, וכמעט שאסור לכת השניה".

ובזה מפרש שם הנצי"ב את מה שכתוב בגמרא בשבת: גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה, "שאין הכוונה שמעלת הכנסת אורחים גדולה מקבלת פני שכינה, שזה דבר שלא ניתן להאמר, אלא שמי

שמוכשר לעסוק בצרכי ציבור ובהכנסת אורחים, חייב לעסוק בזה, ואל יעסוק באהבה ובדביקות. ואם כן מה ה' שואל מראשי ישראל - הלא לא אהבה ודבקות, ולא שמירת מצוות עשה, אלא יראה, היינו שיהיה שקוע תמיד ביראת ה' וכו'", ולעומתם, זקני העם ותלמידי החכמים - "עליהם מוטל מצוות אהבת ה' ודבקות הרעיון בו יתברך בכל לב ונפש, ומצוות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשריים וכו'".

"בתוך מסגרת ברית אברהם, יש מקום ותפקיד לכל נטיה ולכל תכונה אנושית. לשם קיום התפקיד הנעלה של עבודת ה' בחיים הפרטיים והציבוריים, דרושים אנשים

**והדברים אמורים לאו
דווקא בחינוך למידות,
אלא לכל הדרישות
שדורשים מהחניך ולכל
מה שרוצים לקדם את
התלמיד, או הבן**

בעלי אופי שונה ובעלי כשרונות, תכונות ונטיות שונים. כל מי שירצה לעבוד את ה' באמת ובאמונה, לייסד את מלכות השמים עלי אדמות, יפעל בתוך חוגו ובתוך מסגרת פעולתו: בחקלאות, במסחר, בתעשייה, במחקר, במעבדה המדעית, בצבא, בהוראה ובכהונה, וכו'. מי יוכל לשער כיצד עלולה היתה להיות התפתחותינו הלאומית לקראת הקמת מלכות שמים עלי אדמות, אלמלי לא רק קול יעקב, כי אם גם ידי עשיו היו עובדות את ה', אלמלא לא רק העבד, מתוך חולשתו, כי אם גם הגיבור, מתוך גבורתו, היה משתחוה לפני ה', והיה רואה את תפקידו הנעלה בעבודת הא-ל וכו' (יסודות החינוך עמ' עד-עו).

סיכומם של דברים: "מתפקידו של המחנך הוא, להסתכל היטב בילדנו בשעה שהם עוסקים בפעולה חופשית, ולגלות את התכונה שתקבע את דרכו בעתיד של כל אחד ואחד מהם. המחנך יקבע את הדרך שבה יכין את בעל התכונה וישמור אותו שלא יכשל ולא יגיע למסילת העוון והשקר על ידי שימוש בתכונתו לרעה. אחרי שנקבעה מסילתו של כל אחד ואחד, יש לאמן את החניך בשימוש בתכונותיו הטובות ולהשתלט על גירויים, העלולים להביא אותו לידי השימוש הרע. כל ילד צריך להתאמן גם בשימוש בתכונותיו לטובה וגם בהמנעות משימוש לרעה לרגלי הימצאה של תכונה זו או אחרת או בשל העדרן וכו'. אשרי הילד שהוריו שמו לב לתכונותיו והרגילו אותו בהתמדה שיטתית להסתלק מן הרע ולפנות אל הטוב. הלא ה' יצר את האדם עם תכונותיו ועל כן אין תכונה יכולה להיות טובה או רעה כשהיא לעצמה, כי אם השימוש בה. התכלית שלשמה משתמש האדם בה, והמטרה שקבע לפעולותיו ושהתכונה נותנת לו את האפשרות להשיג אותה, הם יכולים להיות טובים או רעים, על כן "חנוך לנער על פי דרכו", על כן עלינו להכיר היטב את נפשות ילדינו, שנתנו לנו מאת ה', וכך נביא את כל אחד ואחד לידי שימוש בתכונותיו לטובה, ולשמור אותם מפני הרע וכל הכרוך בו. נרגיל אותם בעודם קטנים, להשתמש בתכונותיהם ובכשרונותיהם לקיים את התורה והמצוות ולהתגבר על יצרם תמיד, גם כאשר יהיו מבוגרים. כמאמר החכם מכל אדם: 'גם כי יזקין לא יסור ממנה'" (יסודות החינוך נו).

וכך כתב הרב וולבה זצ"ל בספרו עלי שור ח"א, על דברי הגר"א: "מעיקרי חכמת החינוך הוא לעמוד על טבע הילד וכו', אין ללכת נגד טבעו ותכונות הבנים. עבודת החינוך היא לנצל לטובה את הטבעים והתכונות של הילד. זה מחייב את האבות,

19 הרב מרדכי גרינברג

לעמוד על תכונות בניהם, בכדי שידעו כיצד לכוון את חינכם, כי אי אפשר לחנך את כל הבנים על מתכונת אחת - עבודה גדולה ועצומה! וכשם שאי אפשר לשבור תכונות טבעיות, כך אי אפשר לדלג על תקופות התפתחותו של הבן. לשווא טורחות אמהות זריזות להרגיל את הבנים בדברים שמצד גילם טרם בא הזמן שיוכלו לעמוד בהם, כי אפילו אם הן מצליחות - ספק אם לא גרמו נזק לילד. דעו! כל תביעה שלא לפי גיל הילד, עלולה להכות פצע נפשי בליבו הרך, פצע העתיד להשפיע באופן מדאיג על כל התפתחותו ואופיו בצורת פחדים, עצבנות, וחוסר עצמאות בגיל שדרושה עצמאות" (דברים אלו אמורים גם כלפי דברים פשוטים כמו נקיות, ישיבה מסודרת ליד השולחן וכדו', שהאימהות רגילות לדרוש מהילדים כמה שנים לפני הזמן הנכון).

חז"ל טרחו לקבוע את שלבי החינוך בהתאם לכל גיל:

"משעה שהבן יודע לדבר למדהו 'תורה ציווה לנו משה'" (ספרי עקב).

"מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע" (רמב"ם פרק ב' מהלכות ת"ת).

"באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתיים עשרה שנה, מכאן ואילך יורד עמו לחייו" (כתובות נ ע"א).

וכן בעניין מצוות תוכחה, כתב המאירי (קדושין ל ע"א):

"לעולם יהא אדם נותן לב תמיד להשיח על עניני הבנים ולהתמיד בתוכחתם, בין גדולים בין קטנים. ומכל מקום הזמן הראוי להשתדל בתוכחת עד תכלית, הוא משעה שהדעת מלבלב ויוצא עד שיעשה פרי והוא משתסרי עד עשרים וארבע, שקודם שתסרי אין לו דעת כל כך לקבל ואחר עשרים וארבע אינו נשמע כל כך. מכל מקום תהא תוכחתו והדרכתו בזמנים אלו מזמנת לו תמיד בענין הבן".

"אשרי לאבות שהצליחו בחינכם להחזיק קשר פנימי כה הדוק עם הבנים, שכשהם בני שש עשרה ויותר, יהיו נתונים להשפעתם ויקבלו תוכחתם" (עלי שור עמ' רסג).

חינוך בגיל ההתבגרות

אהבה והקשבה, ענווה ויכולת קבלת ביקורת הן חלק מהמחויבות להעמדת חינוך של קודש ☯ הרב טל על אקלים ביתי המתמודד עם "משבר גיל ההתבגרות" ☯

אחד הדברים המדוברים ביותר בחינוך, הוא "משבר גיל ההתבגרות", גם אצל הבנים וגם אצל הבנות. כמו בבריאות הגוף, כך גם בעניין זה, ה"טיפול מונע" חשוב

הרב שמואל טל
ראש ישיבת "תורת-החיים"

לאין ערוך מנסיון לתקן נזקים, לאחר שהחלב כבר נשפך. כדאי לעמוד על כמה הגדרות, תובנות

ועקרונות חשובים, שהמודעות אליהם יכולה לעזור מאוד, בעזה"י, למנוע מראש את גלישת הנוער למקומות שמחוץ לגבול הקדושה. כפי שנראה, המשימה הזו מטילה אחריות לא קטנה על ההורים, וכבר ידוע שראשית החינוך של הילדים, היא החינוך העצמי של ההורים.

תפילה

צריך להתפלל על החינוך, כמה שיותר, ובפרט בגיל ה"עשרה". בגיל זה החינוך הרבה פחות בידי ההורה, כי הילד נמצא כבר בגיל שבו הוא מפעיל את הבחירה של עצמו, ובסופו של דבר ההורה לא יכול לשלוט בזה. צריך המון סיעתא דשמיא.

אהבה

נדרשת אהבה אמיתית ומופלגת בחינוך, בכל גיל. ניתן אפילו להקצין ולומר שהאהבה היא החמצן של החינוך. הדבר נכון במשנה תוקף כלפי נערים ונערות. לפעמים דווקא כלפי ילדים קטנים וחמודים, אין לך בעיה להרעיף אהבה, כי אין להם בעיה להראות לך שהם רוצים את האהבה הזאת. קל לאהוב אותם בצורה פשוטה.

(מתוך שיעורים שנמסרו בעל-פה)

הרב שמואל טל 21

לעומת זאת, נער ונערה בגיל התבגרות, נראים הרבה יותר עצמאיים וממילא פחות זקוקים לאהבה. פעמים רבות הם גם משתדלים לשדר שהם לא צריכים אותך, הם ברשות עצמם. אבל האמת היא, שדווקא בגיל הזה הם ממש רעבים לאהבה ולחום

**נער ונערה בגיל
התבגרות, ממש רעבים
לאהבה ולחום מצד
ההורים. דווקא משום
שהם עוברים הרבה
קשיים, לבטים וייסורי-
התבגרות**

מצד ההורים. דווקא משום שהם עוברים הרבה קשיים, לבטים וייסורי-התבגרות, הם צריכים הרבה חום והרבה אהבה, וגם גילויי אהבה פיזיים, של חיבוקים, טפיחות ונשיקות.

חשוב להדגיש שהאהבה היא לא "פטנט" לתפוס את הילד, אלא זהו התדר שבו הקב"ה משפיע עלינו את תורתו. "אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת", ולכן "תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו למדת"; "אהבת אותנו ורצית בנו", ולכן "וקרבתנו מלכנו לעבודתך". וכמו הקב"ה, כן גם אנו: מה הוא מנחיל את דרכו ותורתו באהבה, אף אנחנו - באהבה.

הקשבה ואמון

זאת נקודה מרכזית וחשובה. חשוב מאוד מאוד שהנער והנערה ירגישו שמכבדים אותם, את המאויים שלהם ואת הדברים שחשובים להם. נער מרגיש מצוין אם אתה באמת מקשיב לו או שההקשבה היא בעירבון מוגבל מאוד, שאתה נראה כמקשיב, אבל בעצם אתה מחכה עד שהוא יגמור בשביל שתגיד לו את "האמת הגדולה שלך". לא מדובר פה על גינוני כבוד והצגות. מדובר פה על נקודה אמיתית, שההורים והמחנכים צריכים להתחנך אליה בעצמם: צריך לתת אמון אמיתי בנקודה המיוחדת שיש לילד שלך. להאמין שיש לו נקודה אמיתית, והוא לא יוצר סתם כל מיני בעיות. בהחלט, אם ההורים לא מקשיבים כראוי, אז הנער עלול ליצור כל מיני בעיות.

אתן דוגמה או שתיים, כדי לסבר את האוזן, מהמציאות בדורינו:

יש נטייה אצל הנוער שלנו להתחבר לברסלב. יכול להיות שאתה, האבא, בכלל לא "בקטע" של ברסלב. אבל העובדה שהבן שלך הגיע עם הרצון לזה, צריכה לחנך

אותך לתת אמון גם בדרך הזאת. לא, אתה לא צריך לנסוע לאומן בשביל להראות לו שאתה מכבד אותו, אתה גם לא צריך ללמוד ליקוטי מוהר"ן בשביל זה. אבל אתה חייב להבין באמת, שיש כאן נקודה אמיתית שהבן שלך מצא. לבן שלך היה חסר משהו. משהו מסוים, שכל האמת הגדולה והחשובה שלך, לא הצליחה לתת לו. יש איזו שהיא נקודה שהוא לא מוצא בדרך שלך.

וכן לגבי הנערים שנמשכים לדרך "הגבעות", וכן לגבי סוג מוזיקה שלא היה רגיל בתקופת ההורים, סוג ריקודים וכדומה (בוודאי שיש דברים שהם מחוץ לתחום, אבל אליהם הנער מגיע בדרך כלל, רק אחרי שהוא לא מצא את מה שחיפש, בתוך התחום. רק אחרי שהורה הספיק לעשות את כל הטעויות האפשריות, אז הנער משתכנע שפה אין מה לחפש, ולכן הוא הולך לחפש במקומות אחרים).

אתה צריך להקשיב ולנסות להבין, עד לרמה שאתה יכול להרגיש את הצורך שלו. לא לנסות "לקטלג" אותו. אם לא ניסית להבין אותו באמת, אין סיכוי שתצליח באמת לעזור לו. אתה לא יכול להניח מראש שאתה יודע מה התשובה לבעיה שלו. גם אם אתה אומר דברים אמיתיים, הם לא נוגעים בנקודה שאותה הבן שלך מרגיש.

רבים הנערים והנערות שאומרים וחושבים ש"עם ההורים שלי אין לי בכלל מה לדבר". הם מרגישים שההורים לא מקשיבים ולכן גם לא מבינים. וזה הדבר הגרוע ביותר: שהנער כבר "שם איקס" על ההורים, כי ברור לו שאבא ואמא הם לא הכתובת בשבילו.

נכון שאם ההורים לא נמצאים בעצמם באותה נקודה של הבן שלהם, לא תמיד הם יוכלו לעזור לו באופן שידבר אליו, אבל אם יש הקשבה והשתתפות אמיתית, הם יוכלו לתת לו הרגשת ביטחון והם גם יוכלו לעזור לו להחליט עם מי להתייעץ. להורים יש ניסיון הרבה יותר גדול בשאלה איך לפתור בעיות.

יש נקודה נוספת שקשורה לעניין, וגם היא עלולה להוות מחסום מצד ההורים להבין ולהקשיב באמת לבנם: שההורים לא נותנים אמון בזה שהתורה נותנת פתרון לכל הבעיות, וגם לאלו שהם לא מכירים ולא יודעים איך להתמודד אתם. פעמים רבות ההורים מעדיפים להתעלם מהבעיות שהנער מציג, ולחשוב שהוא סתם ממציא בעיות ושאלות בלי צורך, וכל זה, משום שהם עצמם לא מכירים פתרונות לבעיות הללו. לכן

הם מעדיפים "למשוך" את הנער לגישה המוכרת שלהם, שם הם מרגישים "בבית", שם הם יודעים את התשובות לכל השאלות. ואז מתחילים כל מיני לחצים, סמויים וגלויים, כל מיני משפטים ושדרים, שייאלצו אותו להיכנס לתוך הקוטר של ההורה, ושם הנער יוכל לקבל את כל התשובות. במצב כזה הנער מרגיש שהוא שאל וההורים לא עונים לעניין, ואז הוא מאבד את האמון.

לכן צריך אמונה גדולה בזה שהתורה היא תורת חיים, שאין בעיה שהתורה לא יכולה לתת לה פתרון. לפעמים הפתרון הוא לא מובן מאליו, צריך לחפש אותו, אבל אם מחפשים, אפשר למצוא. לכן אין סיבה לפחד משמיעת הנער וניסיון להבין אותו בכנות. נכון, לא בטוח שמייד תהיה לך תשובה. אפשר לומר את האמת: "זו בעיה. צריך לחשוב מה עושים, אבל בעזרת ה' נמצא פתרון". רק כך יש אפשרות שיווצר דיאלוג אמיתי.

ואולם הגישה הזאת יכולה להתממש, רק בתנאי שההורים מאמינים בה. לשם כך צריך להפנים את העיקרון החשוב של "שבעים פנים לתורה": האמת היא לא רק של הרב קוק, לא רק של החזון איש, לא רק של חב"ד ולא רק של ר' נחמן. האמת לא "בכיס" של אף אחד. היא שייכת לכל עם ישראל. ברור שיש גבולות.

הגבולות הן: א. ההלכה. ב. י"ג העיקרים. אבל בתוך הגבולות הללו יש מרחב גדול מאוד. ולא צריך לפחד מלהתבלבל. טוב מאוד שיש הרבה דרכים בעבודת ה'. אדעתא דהכי ניתנה התורה. אין שום סיבה שבעולם שהבן שלך יהיה בדיוק כמוך. כל אחד לפי הדרך המתאימה לו, לפי שורש נשמתו.

זהו המבחן האמיתי של "חנוך לנער על פי דרכו".

**נער מרגיש מצוין אם
אתה באמת מקשיב לו או
שהקשבה היא בעירבון
מוגבל מאוד, שאתה נראה
כמקשיב, אבל בעצם אתה
מחכה עד שהוא יגמור
בשביל שתגיד לו את
"האמת הגדולה שלך"**

לגיטימציה לשאלות

חשוב לאפשר לנער לשאול שאלות, וגם שאלות בסיסיות באמונה. לאפשר לו להגיד מה לא טוב לו, מה קשה לו, מה מפריע לו. להעביר לו שדר שזה לגיטימי לומר את זה. אבא לא נעלב.

אם השאלה לא נאמרת בכבוד הראוי, על זה אפשר להגיב בעדינות, בצורה עניינית: "אם אתה רוצה לברר, אתה גם מבין שזאת לא צורה נכונה לברר דברים. זה מצוין שאתה רוצה לברר, אבל גם חשוב איך מבררים ואיך מדברים". הערה כזאת הילד בהחלט יכול לקבל.

קבלת ביקורת

נקודה נוספת שלא פשוט ליישם, היא לאפשר לנער להביע ביקורת על ההורים ועל דרכם. יש לשדר לו שזה בהחלט לגיטימי, במידה שהביקורת נאמרת בצורה נכונה ועניינית. אם הנער יודע שההורה מוכן לשמוע, שהוא לא מחשיב את עצמו למושלם - לא רק שלא נוצר אצל הנער משבר אמון, אלא להפך: הוא רואה את ההורה כמחפש שלמות ואמת, ולכן מוכן לשמוע, לדון ואף לשקול לשנות מה שצריך.

**רבים הנערים והנערות
שאומרים וחושבים
ש"עם ההורים שלי אין לי
בכלל מה לדבר". הם
מרגישים שההורים לא
מקשיבים ולכן גם לא
מבינים**

נערים ונערות הם ביקורתיים מאוד. זהו גיל של ביקורתיות (גם כלפי עצמם), גיל שבו הם עומדים על דעתם, מכירים את העולם והחסרונות שבו, ולכן רוצים להגיע למציאות הרבה יותר מושלמת מזו של ההורים. לפעמים

זאת נאיביות, אבל זאת המציאות שהקב"ה יצר. הרצון הזה ליותר שלמות הוא רצון חיובי. הקב"ה נותן לדור הבא להתקדם, לחשוף עוד יותר את האמת, להיות מסוגל להגיע למקומות גבוהים יותר. ולכן באמת, אין פה נתק מהדור הקודם, אלא יש פה

שיתוף פעולה. הרוח הצעירה שבהם גורמת שהם עדיין לא התייאשו מלהעלות את המציאות ולתקן אותה. הם עוד לא "התברגנו".

אם אתה מבין את העניין הזה, אתה לא הולך נגד הנער, אלא נותן לו ללכת קדימה ואף מוכן ללכת ביחד אתו. כאשר זאת הגישה, זה משחרר הרבה לחץ ומונע המון חיכוכים ו"אנטי" מצד ההורים, ואף מאפשר לנוער להתקדם בלי רצון לסתור, אלא מתוך רצון להמשיך. אין קריאת תיגר, אלא התחדשות ובניין.

כאשר זאת הגישה, מתאפשר גם בקלות הרבה יותר גדולה, לאזן את הנוער, כשצריך, לעזור לו לראות את הצד השני של המטבע. רוח הנעורים והרוח הבוגרת יכולים לדור בכפיפה אחת ואף לחיות בהרמוניה זו עם זו.

בשביל להקשיב באמת, לתת לגיטימציה לשאלות ולקבל גם ביקורת, צריך הרבה ענווה. אדם שחושב שהוא יודע את כל האמת, לא יכול להקשיב, ובפרט לילד ה"קטנצ'יק" הזה. אני הרי למדתי ואני הרי יודע... אחת הסיבות לכך שבנים של תלמידי חכמים יכולים לפעמים לצאת גרוע במיוחד, היא בגלל הנקודה הזאת, שההורים משדרים שהילד חייב לקבל את הגישה שלהם, שהרי הם עמלו וביררו ולמדו אותה בעצמם. "איידו דטריד למפלט לא בלע". ככל שאדם עסוק יותר ויותר לפלוט, להוציא תורה וללמד, אז הוא עלול לא לבלוע, לא להקשיב. לכן צריך להפנים, שעם כל הידע שלך, אתה לא יכול לדעת מה בלבו של הנער, עם כל הכבוד לזה שהוא הבן שלך. יש לו נשמה אחרת משלך. מה שמשכנע אותך לא בהכרח ישכנע גם אותו. מה ש"מורך ורבך" אמר לך, גם בלי נימוק מספיק משכנע, אולי "מדליק אור בעיניים" שלך, אבל הנער רוצה להבין "למה" ו"איך" ומה ההגיון שבזה. הוא חייב הסברים אחרים וחיבורים יותר עמוקים לדברים. זה לא ש"הנורה שלו שרופה", הוא לא מתעקש או סתם מחציף פניו, הוא לא מתריס כדי לעצבן אותך. הוא פשוט לא משתכנע ממה שאתה השתכנעת, ואתה צריך לקבל את זה, ולהסביר לו לפי הכלים שלו.

לדבר על בסיסי האמונה

בשיחות עם הנער, עוד לפני גיל בר המצווה (הגיל משתנה בין הנערים, על-פי הבשלות הנפשית שלהם), צריך לדבר אתם על יסודות האמונה: מאיפה יודעים שיש בורא לעולם? איך אנחנו יודעים שהיה מעמד הר סיני? מה ההוכחות לכך שיש תורה שבעל-פה ושהיא אוטנטית? מי אמר שההלכה לא יכולה להשתנות אחרי הגמרא? למה צריך ללמוד דווקא גמרא? מה מקומם של הצדיקים? מה מקורה וקדושתה ותפקידה של פנימיות התורה? סתירות בין מדע לתורה, וכיו"ב.

**טוב מאוד שיש הרבה דרכים בעבודת ה'.
אדעתא דהכי ניתנה התורה. אין שום טיבה שבעולם שהבן שלך יהיה בדיוק כמוך**

לשם כך, ברור שההורים עצמם צריכים להיות מבוררים באמונתם. לא מספיק שהם היו "ילדים טובים" שלא שאלו שאלות, לא מספיק שיש להם "אמונה סוציולוגית", מחמת החברה. הם צריכים לחיות את האמונה. אחרת, יהיה קשה מאוד להעביר אותה הלאה.

אם ההורים לא למדו תשובות לשאלות הללו, עליהם להתחיל ללמוד. בשום אופן אי-אפשר לומר לילד: "ככה זה וזהו!". תשובה כזאת יוצרת מייד נתק בין ההורים לבין הילדים. הנער קולט שבעצם אבא שלו זייפן, חיצוני, עושה דברים סתם, בלי מחשבה למה. הוא לא מוכן להתחבר לאבא שקרן, ובעצם הוא צודק, כי בפנימיותו הוא דורש אמת.

הורה שלא ניחן ביכולת הסברה, שאין לו המילים המתאימות, יכול להפנות את בנו למישהו אחר שימלא את התפקיד הזה. אפשר גם להפנות לספרים. ב"ה בזמננו יש ספרים טובים מאוד, בשפה פשוטה ושווה לכל נפש.

שייכות לעם ישראל לדורותיו

דבר נוסף שמאוד חשוב לפתח: את תחושת השייכות לעם ישראל, לכל מה שאירע לנו בדורות הקודמים. זה חלק מבניין האמונה האמיתי: אנחנו בני עם ישראל! אנחנו ממשיכים את השלשלת הקדושה והמפוארת הזו! אנחנו ממשיכים את אלו שיצאו ממצרים, שקיבלו תורה בסיני, שחיו בתוכם נביאים רבים, שהשכינה שרתה בתוכם, שהיו אור לגויים! אנחנו המשיך ישיר של אלו אשר מסרו נפשם על קידוש ה', ונרדפו בפרעות וגירושים ועלילות ושואות וגזירות, בשל אמונתם המוצקה! לא היתה אומה ולשון כאומה שלנו, בכל ימות עולם!

כשיהודי חי בגלות (בתקופה שיהודים נבדלו לגמרי מהגויים), הוא רק היה רואה את הגויים, והיה מבין מייד מה ההבדל בינו לבין הגוי. מבחינה מסוימת, בגלות ניתן היה להרגיש יותר בקלות שאתה יהודי. גם חילונים כיום, מספרים שדווקא בגלות הם קולטים שהם חלק מעם ישראל. בימינו, התחושה הזאת עלולה להתעמעם, פחות מרגישים את תחושת הייחודיות והשליחות, שכל העולם כולו מעבר אחד ואנחנו מן העבר האחר.

לכן כיום צריך להדגיש הרבה יותר את המסרים הללו. כי אם אני יהודי, ממילא יש לי משמעות בחיים, יש לי מה לעשות בעולם הזה, אני לא יכול לחיות סתם בעולם.

גם קישור לצדיקים לדורותיהם, הוא חשוב ביותר, מאותה סיבה. לכן כדאי מאוד להרבות בסיפורים בשולחן השבת, על גדולי ישראל, מכל הדורות והזרמים. בין אם אלו סיפורי מופת על עמל התורה והמידות, ובין אם אלו סיפורי "מופתים". שהילדים יגדלו כל הזמן על ההכרה: "אשרי העם שככה לו!" אשרי העם שהעמיד מקרבו דמויות מופת כאלו! שיגדלו לאהוב את הצדיקים, לדעת כמה שהם היו באמת ענקים ועצומים. המשקל החינוכי שיש לסיפורים הללו, לא יסולא בפז: הם מחזקים באמונה, מחזקים את ההכרה ששרתה שכינה בישראל בכל הדורות, מהווים מושא חיובי להערצה (במקום כל מושאי ההערצה של התרבות היום), מושא לשאיפות ולקריאת כיוון בחיים, ושייכות נפלאה לעם ישראל.

לאפשר מיוחדות בתוך הקדושה

פעמים רבות יש לנער רצון להיות "מיוחד". הוא שואל את עצמו "למה זה אנוכי", ומרגיש שהוא צריך את ה"חידוש" המיוחד שלו. אז לאחד יש קוקו, לשני עגיל, ולשלישי פיאות. מאחרי כל דבר יש לו "תורות" שלמות...

על ההורים להבין את הצורך של הנער במיוחדות, ולעזור לו למצוא תחומים כאלה, בתוך הקדושה: תכלת בציצית, פיאות, הקפדה מיוחדת על "מלווה מלכה", טבילות במקווה, קונטרסים של ברסלב או של חב"ד, לימוד מיוחד, מוזיקה של סיני תור, נוער ארץ-ישראל, התנדבויות, קירוב רחוקים, וכדומה.

כאשר הנער מגיע עם דבר כזה, אסור שההורים יזלזלו וישדרו: מה הגאווה הזאת. להפך: עליהם לפרגן ולשמח שהבן שלהם מצא את המיוחדות שלו בקדושה, ולא בצד השני. אחר כך, במשך הזמן, הנער יגדל וילמד להכיר את הכוחות שיש לו, הוא ילמד שיש מספיק מיוחדות שאפשר למצוא בעולמה של תורה, בתוך המסגרת הרגילה. אבל בנערות קשה לקלוט את זה. הנער רוצה מיוחדות יותר חיצונית. על ההורים מוטל לתת לו לפחות את הלגיטימציה לבחירה שלו.

וכן לגבי התמודדות בדיעבד - כאשר ילד שגדל במשפחה תורנית, מתחיל להיות אוהד "שרוף" של בית"ר ירושלים וכדומה. ברוב הפעמים זה מגיע משום שיש לו איזה חסך, בגלל שהוא לא מוצא את העניין שלו בדברים הרגילים. אם בונים את החיים של הילד באופן מלא, נותנים לו מטרות שממלאות אותו, יש לו סיפוקים רוחניים, יש לו חברה שטוב לו בתוכה ויש לו את הנקודה המיוחדת שלו, אז אין סיבה שהוא ירצה דברים מבחוץ. לכן, גם בדיעבד, הדרך להתמודד עם פזילות של הילד החוצה, היא לא להלחם נגדו ולאסור את מה שהוא רוצה, אלא פשוט לתת לו תחומי עניין אחרים, חיוביים. במקום שהוא ילך עם חולצה של בית"ר - שילך עם חולצה של "נוער פולארד". וכן על זה הדרך.

התניות חיוביות

ילד קולט דברים בצורה של התניות. כאשר למצוות מתלווה דבר חיובי, המצוות נתפסות כחיוביות. לכן ילד קטן שמקבל ממתקים בשבת, תופס את שבת כדבר משמח, שהוא מחכה לו, למרות שיש ביום הזה הרבה איסורים. הדבר נכון גם לגבי הנוער: צריך להשקיע בכך שתהיה נעימות בחיים על-פי התורה. שהשבתות יהיו נעימות, לתת לנער להתבטא בשולחן השבת, לדבר דיבורים נעימים ולא רוויי מתיחות, לתת לו מתנות על כל מיני דברים שקשורים לתורה ולקדושה. לא לשכוח לחגוג לו יום הולדת, נסיעות משפחתיות למקומות משמחים, וכדומה.

זה דבר ששווה המון. כל הנימוקים והשכנועים השכליים, הם קטנים לעומת ההרגשה הפשוטה והקיומית של הנער, שטוב לו בבית. הוא מרגיש שהוא רוצה להיות שייך לזה. ברור שבחיים יש נקודות קושי, אבל יש לעשות השתדלות גדולה שהאווירה הכללית בבית תהיה כמה שיותר נעימה ושמחה.

**כאשר למצוות מתלווה
דבר חיובי, המצוות
נתפסות כחיוביות והדבר
נכון גם לגבי הנוער: צריך
להשקיע בכך שתהיה
נעימות בחיים על-פי
התורה. שהשבתות יהיו
נעימות, לדבר דיבורים
נעימים ולא רוויי מתיחות**

עולם הרגש

כחלק מהנעימות שמשודרת בבית, חשוב גם שעולם הרגש יהיה מפותח. כאשר הבית מבוסס על שכל, ללא רגש, קשה לנער ולנערה להתחבר לבית ולמסר שלו. עיקר השינויים שהנוער עובר, אלו שינויים רגשיים. פתאום

נערים ונערות נכנסים לתחושה של עצבות. הם לא יודעים להסביר אפילו לעצמם למה זה קורה. פתאום הוא מתכנס בתוך עצמו. אין לו חשק לשתף פעולה או להגיב למה שקורה. הוא לא מבין וגם ההורים לא מבינים. אבל אם הוא יודע שהוא יכול להגיד את זה, לבטא את מה שהוא מרגיש, וזה לא יתקבל כחולשה, אלא באהבה ובכבוד, זה דבר שמפיל הרבה מחיצות ופותר המון בעיות. חלק גדול מהקשיים נוצרים, בגלל שההורים

אינם יודעים מה עובר על הנער ומה הוא מרגיש בתוכו. אם היתה פתיחות רגשית והוא היה מספר - הכול היה נראה אחרת.

איך יוצרים פתיחות רגשית כזו? קודם כל על-ידי אהבה וחיבה, כמו שכבר הזכרנו. אבל מלבד זאת חשוב שהאב והאם יספרו בעצמם על מה שהם מרגישים. שגם ההורה ידבר על מה שקשה לו, ויעשה מאמץ לצאת מתוך ה"קונכיה" של עצמו. שגם ההורה לא יתפוס את הפתיחות הרגשית כחולשה. בבית כזה הילד גם ירגיש פתוח ומשוחרר לספר מה עובר עליו.

התמודדות עם המתירנות

לרבים מבני הנוער, הבעיה הכי קשה שהם מתמודדים מולה, היא בעיית המתירנות שיש היום. באופן כללי בגיל הנעורים מתמודדים יותר עם הקושי הזה, אבל בימינו הקושי הוא גדול הרבה יותר, בגלל הפריצות הגדולה, שנתקלים עמה בכל פעם שיוצאים לרחוב העיר. הניסיון הוא קשה מאוד מאוד. לא רק בשעת ההתמודדות עצמה, אלא חמור מכך - שהכישלון גורם לאיבוד מוטיבציה כללי, מחמת התסכול והרגשת הצביעות שהנוער חש. חלק גדול מבני הנוער ישר עם עצמו, והוא לא מסוגל להכיל בקרבו את הסתירה שהוא חש, שמצד אחד הוא ב"נפילות", ומצד שני הוא ממשיך להיות שייך לתורה ולמצוות וכו'. הפער בחייו הוא כל כך משמעותי, שהוא מרגיש שלא שייך שהוא ילמד גמרא, יתפלל ויקפיד במצוות, כשבעצם הוא יודע איפה הוא נמצא.

לבנים הבעיה קשה יותר מאשר לבנות. הן מצד פגם הברית, שגורם להתמודדות חזיתית, קשה ומתסכלת, לעיתים מדי יום. והן מצד זה שהבן נדרש ללמוד גמרא, ואל הגמרא אי-אפשר להתחבר ולרצות ללמוד אותה, בלי רגשי קודש וחיבור לתורה. כאשר הנער מרגיש שהוא לא שייך לתחום הזה, ממילא הגמרא הופכת למשהו משעמם והוא מגיע לשנאה כלפיה. במצב הזה זה לא עוזר שמוציאים חוברות צבעוניות עם שרטוטים להקלה על הלימוד. בגלל המתירנות ופגם הברית, לנער יש נוגדנים, אשר מונעים ממנו להתחבר ללימוד שכל מהותו הוא עצם החיבור לדבר ה' ולחכמי ישראל מדורי דורות.

דרכי התמודדות

1. "אל תביאנו לידי ניסיון"

התשובה לבעיה הזאת, שכל כך מקיפה אותנו, לא יכולה להיות על-ידי "תרופות קסם". אם הקב"ה מעמיד את הדור שלנו בניסיון, זה אומר שיש איזו שהיא דרך שיכולה לאפשר לנו לעמוד בניסיון, באיזו שהיא רמה. ולכן אין מנוס מהדרכה כללית, שהנער יהיה כמה שפחות חשוף לגירויים.

כמובן, לא צריך לומר שאסור להחזיק טלוויזיה בבית, וגם אינטרנט - מותר רק "אינטרנט רימון". ברור שיש להקפיד שלא יגיעו הביתה ספרים לא צנועים, וברור שאין להכניס עיתונים (כולל כולם, חוץ מהעיתונים החרדים לדבר ה'). כל שאר העיתונים מוחזקים כלא צנועים. זה מה שמקדם את המכירות שלהם, בהגדרה).

אבל יותר מכך: אם הרמב"ם אמר בזמנו שצריך לברוח למדבריות, אני חושב שזה נכון בדור הזה בכפלי-כפליים. היום קשה עד מאוד לחנך נער ברחוב עירוני סואן. "ליוצא ולבא אין שלום". בכל פעם הוא נפגש בטומאה. לכן אני גם סבור שהתפקיד החשוב "להאיר את העיר" שייך רק במשפחות צעירות, אבל כאשר הילדים מתבגרים, זה מאוד מאוד לא פשוט לגדול בכזה מקום, אלא אם כן שולחים אותו לישיבה מבודדת מייד כאשר הוא מגיע לגיל הנערות, או כשגרים בשכונה שנשמרים בה גדרי הצניעות בדרך כלל. אני יודע את המשמעות הגדולה של הקביעה הזו מבחינה מעשית, אבל מה נעשה? זהו מחיר יקר מדי, שאנחנו לא יכולים לשלם אותו. "אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך".

כאשר הבית מבוסס על שכל, ללא רגש, קשה לנער ולנערה להתחבר לבית ולמסר שלו. עיקר השינויים שהנוער עובר, אלו שינויים רגשיים

גם אי-אפשר לצפות שהנער יראה את כל הפריצות, אבל יפתח נוגדנים. יכול להיות שהוא מאוד יתנגד, הוא גם יכול לדעת שחוסר הצניעות זה שקר ואפילו להסביר לכולם למה זה שקר. אבל מדובר פה בהתמודדות של דמיון וחושניות, ויצר הרע לא עובד פה על-פי אמת ושקר, אלא על-פי "נחמד העץ... ותאווה הוא לעיניים". הוא יודע

שזה שקר, אבל הוא נמשך לזה. הנפילה היא כמעט בלתי נמנעת, ואסור לנו להביא את הילדים שלנו למצבים שהם לא יכולים לעמוד בהם.

לא אמרנו שאסור לגור בעיר בשום אופן. לפעמים יש הכרחים, ואז צריך להתמודד בחכמה. אבל לענ"ד צריך לדעת שהמציאות הזו היא בהחלט שיקול מרכזי בבחירת מקום המגורים, לדאבונו הרב.

2. תעסוקה חיובית

יש למשוך את הנער לתעסוקה חיובית. כאשר מים זורמים, הם לא הופכים להיות ביצה ולא מושכים יתושים. הנער צריך להיות בזרימה, תנועה, פעילות. "שוחרי המקדש", "נוער פולארד", "חומש תחילה" "נוער למען ארץ-ישראל". מדריך, מתנדב, כל מיני עשיות. יש כאלה שהפעילות שלהם היא לסיים את הש"ס: עוד דף ועוד דף. כל הזמן הוא עסוק בלימוד. מצוין! אפשר לעודד אותו עם פרסים. אבל גם אם הנער לא בנוי כרגע לשבת וללמוד, חשוב מאוד ליצור וליזום. גם זה בחינת "דדיה ירויך בכל עת", שיש משהו חיובי שמרווה ונותן חשק וחיות.

3. לא להתייאש

לא להתייאש אם יש נפילה. "שבע יפול צדיק וקם". צריך לדבר על זה וממש לשכנע את הנער: הרי עשית כל כך הרבה דברים טובים, הרי השתדלת כל כך להיזהר כדי לא ליפול, ובכלל - "אין יאוש בעולם כלל": אתה יכול לשוב בתשובה ולתקן מכאן והלאה. יצר הרע ניצח ניצחון קטן, אבל תמשיך הלאה. "אין עבירה מכבה מצווה". זה מתקשר מאוד לנקודה הקודמת: אם אדם נמצא בתנועה, בפעילות והתקדמות, אז קל לו הרבה יותר לקום ולהמשיך הלאה, גם אחרי שהוא נפל, כי הוא רואה את המסלול הכללי והנפילה לא הופכת להיות חזות הכל.

4. לדבר על זה, כשצריך

הדיבור עם הנער בנושא זה, חשוב גם מצד הביטחון העצמי והמשפחתי שלו. עצם התשדורת שהבן מקבל, שאביו מודע לקושי הגדול שלו, מחזק אותו, שותף ב"צרתו" ומכבד אותו על עצם ההתמודדות שלו, הוא דבר חשוב ביותר.

הבן של ה"חפץ חיים" סיפר שאבא שלהם דיבר אתם על כך שכל פרק זמן של כמה שבועות אדם עשוי לראות קרי באופן טבעי, מבחינה פיזיולוגית, ובלי שיש בו אשמה כלשהיא. גם הרב שלמה וולבה מביא את זה ב"עלי שור". צריך לדבר גם על כך עם הנער, כבר בגיל שבו הדבר עשוי לקרות, כדי שידע שאם זה קורה, ללא הרהורים וללא חלומות בעניין, זה דבר טבעי לחלוטין, ואין להתרגש מזה כלל. יש נערים שנופלים ברוחם מאוד, על לא עוול בכפם, משום שאינם יודעים זאת.

5. נישואין מוקדמים

בהלכה מוגדר שאדם אשר "יצרו טורדו", אסור לו לדחות את גיל הנישואין מעל לגיל 18. גיל הנישואין הוא מאוד אינדיבידואלי, אבל השיקול הזה גם הוא שיקול מרכזי. מבחינה זו, אפילו נער בן 15 יכול להיעזר בידיעה זו, משום שהוא יודע כבר עכשיו, שהטווח שבו הוא צריך לשמור על עצמו ולהלחם עם יצרו, הוא לא כל כך גדול. יכול להיות שכשהוא יגיע לגיל 18 הוא יגלה שיצרו כבר לא טורדו, אבל עצם הידיעה שזו אפשרות ריאלית, יכולה לעזור לו בהתמודדות עכשיו.

גם ילדים, אבל בעיקר נערים, צריכים לראות שאבא ואמא שלהם עובדים את ה' יתברך באמת, ולא רק באופן חיצוני

גבולות רחבים אבל ברורים

הגבולות שמציבים לילדים, צריכים להיות רחבים וברורים.

רחבים - לא לאסור את מה שלא צריך ולא נאסר בהלכה.

וברורים - שיהיה ברור מה כן ומה לא, מה מותר ומה אסור. לא בערך. אילו ספרים מותר לקרוא, אילו שירים מותר, אילו שירים אסור. מה ההגדרות ההלכתיות. הרבה נערות בציבור שלנו, לא יודעות בדיוק מה גבולות הצניעות: עד המרפק? "שואף" מרפק?... ברגע שלא ברור, זה בדיוק המקום שבו יצר הרע מוצא את הפירצה להיכנס. זה "טרף קל" בשבילו. לכן ההגדרות חשובות ביותר. ומה שלא ברור להורה - שיברר ויחליט כמה שיותר מהר.

עבודת ה' של ההורים

גם ילדים, אבל בעיקר נערים, צריכים לראות שאבא ואמא שלהם עובדים את ה' יתברך באמת, ולא רק באופן חיצוני. כשאבא מתפלל - הוא מתפלל! ואלול אצלו - זה אלול! הימים הנוראים - הם אכן "נוראים"! ושבת היא שבת, ולימוד תורה חשוב לו מאוד.

אדם שעדיין לא התעורר לעבוד את ה', הגיל של הילדים שלו צריך לעורר אותו. כי בבית שיש רק מאפיינים דתיים, בלי לב אמיתי - אז הילד שואל "מה העבודה הזאת לכם", כי העיקר חסר מן הספר.

כאשר נער רואה שהמחנך שלו רחוק מעבודת המידות, שהוא מתעצבן בקלות, שהוא אינו מודה על טעותו, או שאבא מתקוטט עם אמא - הוא לא יכול לקבל שהתורה היא באמת "תורת חיים". זה לא אומר שההורים צריכים להיות מושלמים, אבל זה כן אומר שצריך לעבוד כל הזמן בכיוון של השתלמות. כאשר נער רואה שיש עבודה - זה כבר לא משנה להיכן הגעת בעבודתך.

מדהים עד כמה בעיה במידות לא ישרות ובחוסר אמיתיות, עלולות לגרום שנאבד את הנוער שלנו. היום אי-אפשר להיות זייפנים ואי-אפשר להיות שקרנים. השקר פשוט נופל לצדדים. כיום יש "מסננת של אמת". לקראת הגאולה המסננת הזו עובדת חזק. הקב"ה לא מאפשר לחסות בצל כל מיני בניינים שאינם אמיתיים, גם אם כלפי חוץ הם משדרים המון עוצמה. זה דבר שמוכיח את עצמו בצורה חזקה ואפילו אכזרית. המציאות טופחת על הפנים. מחנך שלא אמון על עבודה חינוכית עם עצמו, על האמת שלו, על עבודת ה' אותנטית, לא מסגרתית- חיצונית, לא מצליח להעביר את היהדות הלאה.

יש בדורנו תביעה מאוד חזקה למחנכים, להיות עבדי ה' באמת.

נתחזק כולנו לעבוד את ה' יתברך ונזכה לבנים ובנות עוסקים בתורה ובמצוות!

גבול האור

עזיבת הדרך איננה פרי המקרה ☞ אלא תוצאה של גורמים שונים ☞ הרב פרג'ון על הצורך בניכור ועל מטרותיו ☞

הקדמה

מערכת היחסים הראויה בין יראי ה' למי שפרקו מעליהם עול מלכות שמים, הנה נושא חשוב, רחב, ויותר מכל נושא טעון רגשית.

במסגרת מאמר קצר זה* לא נתיימר להעמיק בגדרים ההלכתיים של מי שפרקו

הרב אריאל פרג'ון
ר"ם בישיבת מעלה אפרים

עול, ביחס חז"ל לבעלי עבירות, ביחסם לכופרים ביסודות הדת, המושג תינוק שנשבה וגדריו וכו'.¹

קצרה כאן היריעה לפרוט נושא כאוב וטעון זה, במכלול צדדיו ובמקורותיו המלאים בחז"ל. על כן, ניגע בקצרה בכמה נקודות למחשבה.

מכל מקום חשוב לציין, שאבן היסוד לדיון מעמיק בנושא, היא בירור הסוגיה במתינות ובלא נגיעות אישיות. מחד, אין להזדרז לחרוץ דין, באשר כל יהודי יש בו נקודת אור עצומה. מאידך, תהיה זו טעות להיזכר, תוך כדי דיון, בפלוני ואלמוני שהם דווקא אנשים נחמדים, וממש חבל עליהם, אז מה אם הם...

מקור התופעה

ראשית, יש ליתן את הדעת למקור התופעה של פריקת עול תורה ומצוות.

* המקורות נערכו בעזרת פרויקט השו"ת.

1. בנושאים אלו דנו בספר: "אמונה".

מכיוון שדרך התורה והמצוות היא דרך האמת שעל פיה בנוי כל העולם כולו², הרי שעזיבת הדרך איננה פרי המקרה והכאת הגורל האכזר, אלא צריכה להיות התערבות חיצונית על-מנת שיקרה דבר שכזה. בלא התערבות חיצונית, אין טבעי ליהודי יותר מדרך התורה.

**תהיה זו טעות להיזכר,
תוך כדי דיון, בפלוני
ואלמוני שהם דווקא
אנשים נחמדים, וממש
חבל עליהם, אז מה אם
הם...**

ברצוני להדגיש שאיננו באים לדון את מי של"ע יצאו בניו לתרבות רעה. גם חזקיהו המלך הצדיק, שנשא את בתו של ישעיהו נביא ה', יצאו בניו לתרבות רעה. אך עכ"ז, עלינו מוטל לחקור אחר שרשים שכיחים של התופעה.

נראה שעל פי רוב, יש לתופעה זו שני מקורות הפכיים: עירוב קודש בדרכים זרות, ולעומת זאת אדיקות פנאטית. ונסביר דברינו.

עירוב קודש בדרכים זרות

אחד הגורמים המסוכנים ביותר לנפילה רוחנית, הוא ההתחככות ברע. האדם איננו מכונה מתמטית, וככל שמתחכך בדבר מסוים, הרי הוא הולך ונקשר בו ומושפע ממנו. גישה זו מופיעה לרוב בדברי חז"ל³, אולם מפליא לראות שנפילתם של גדולי עולם משויכת לגורם זה:

"אשכחיה שמואל לרב יהודה דתלי בעיברא דדשא וקא בכי. אמר ליה: שיננא, מאי קא בכית? - אמר ליה: מי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן (ישעיהו לג): איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים. איה סופר - שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. איה שוקל -

2. זוהר פרשת תרומה דף קסא ע"א:

"דכד ברא קודשא בריך הוא עלמא אסתכל בה באורייתא וברא עלמא ובאורייתא אתברי עלמא כמה דאוקמוה דכתיב (משלי ט) ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אמון".

3. לדוגמה בעניין הפסוק (ויקרא יט, ד): אַל תִּפְּנוּ אֶל הָאֱלִילִים וְאֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. דרשו חז"ל (פסיקתא זוטרתא ויקרא פרשת קדושים דף נג ע"א): "אל תפנו. אפילו להביט אליהם להסתכל בדמותם אסור". ועוד יש להאריך ואכמ"ל.

הרב אריאל פרג'ון 37

שהיו שוקלים קלין וחמורין שבתורה. איה סופר את המגדלים - שהיו שונים שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר. ואמר רבי אמי: תלת מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר. ותנן: שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא! אגן מה תהוי עלן?

אמר ליה: שיננא (כיניו לרב יהודה), טינא (טיט, כלומר רשעה) היתה בלבם.

'אחר' (אלישע בן אבויה) מאי (איזה רשעה היתה בו)?

זמר יוני לא פסק מפומיה. אמרו עליו על 'אחר', בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו⁴.

בדברי הרגעתו של שמואל לרב יהודה, רואים אנו שמי שהולך בדרך ה', אינו אמור לחיות בפחד שמא יצא לתרבות רעה, הלא נמצא הוא בדרך אמת ומדוע יעזבנה? אותם אלו שפרקו עול מלכות שמים, לא באופן מקרי קרה להם דבר זה. אנשים אלו מאז ומעולם

טיפחו פינה של רפש בלבם. לדוגמה: אלישע בן אבויה, מעולם לא נמנע להתחכך בזמרתם ובתורתם של הרשעים. ודאי שמראש, לא התכוון אלישע להשתייך אליהם, אך לא נמנע ממחיצה תרבותית בינו לבינם, ומנבירה בדבריהם, ועל כן נכשל⁵.

לאור הנ"ל עולה שסכנה גדולה היא לאדם הגודל תוך כדי יניקת חלב נוכרייה, בדמות תרבות והוואי זרים לרוח התורה, כדוגמת: אמצעי התקשורת החילוניים, ספרות חילונית "יפה", קריאת הגות חילונית וכד'. אדם כזה, אע"פ ששילב בחייו "קטעי דת" רבים, לא ייפלא שבחר בחברה אליה למד להרגיש סימפטיה מנוער. אותה חילונית

4. מסכת חגיגה דף טו עמוד ב

5. כמובן שישנם גורמים נוספים לעניין, כגון אופן הקדשתו של אלישע לתורה, ע"י אביו. מעשה הקדשה זה לא היה לגמרי לשם שמים. אך כאן משמע שאלמלא התחככותו ברע, היה ניצל.

אחד הגורמים המסוכנים ביותר לנפילה רוחנית, הוא ההתחככות ברע. האדם איננו מכונה מתמטית, וככל שמתחכך בדבר מסוים, הרי הוא הולך ונקשר בו ומושפע ממנו

קנתה משכן בלבו. גם אם כיום משכנה קטן, ישנו חשש שתרחיב את גבולה ותשתלט על אישיותו, אם לא יעמוד על המשמר.

אדיקות פנאטית

מאיך יכול להיות גורם הופכי לתופעת פריקת העול. הסתגרות קנאית שלא מוכנה לשמוע שאלות ותהיות, מתן תשובות לא רציניות שכל עניין פחד מהישארות בשאלה וכד' - הרי הם מתכון ברור לכך שמחפש האמת הצעיר, יזהה את מדריכיו הרוחניים כמי שאינם אנשי אמת, ומכאן הדרך קצרה לזיהוי כלל דרך התורה כדרך שקרית, ח"ו.

יחד עם אמירות מוחלטות ואמוניות, יש צורך בפתיחות מחשבתית, ואמונה עמוקה בה' שלא ימנע טוב להולכים בתמים. צריכים אנו לחיות בעומק אישיותנו שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ואם מחפשים הם דרך אמת, לא משום כך יענישם. וכפי שאמרו בגמ':

"למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה - שהחזירו עטרה ליושנה.

אתא משה אמר (דברים י'): הק-ל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבנין, איה גבורותיו? לא אמר גבור.

אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו, שנותן ארך אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות?

ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה! - אמר רבי אלעזר: מתוך שידועין בהקדוש ברוך הוא שאמתי הוא, לפיכך לא כיזבו בו⁶.

הרי שאין ה' חפץ בקילוסו העולה מתוך השקר. ילך אדם בדרך אמת וה' יצליח דרכו.

6. מסכת יומא דף סט עמוד ב

לא לגיטימי

על אף הבנת התהליכים הנפשיים העלולים לגרום לאדם לפריקת עול, אין הדבר נותן לגיטימציה למי שהלך בדרך זו.

דעתו הקלה

גם מי שטוען שקם ומרד בגלל שאיננו מאמין, אין הדבר מקל מעונשו. ההפך הוא הנכון, גיבוי אידיאולוגי לתאוות נחשב כמרד חמור עוד יותר. הרמב"ם מתאר את היחס לכופר בעיקר (החמור מיחס לבעל עבירות), ותולה את חומרת המצב בדעתו הפגומה של החוטא:

"במה דברים אמורים (שמורדין ואין מעלין)

באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו...".⁷

שיקולים זרים

יתרה מכך, הנחת היסוד היא שמי שפיתח אידיאולוגיה שקרית, באמת עמוק בתוכו הגורם לאידיאולוגיה זו הוא רצון לילך בשרירות ליבו, וכפי שקשר הרמב"ם את "דעתו הקלה" עם "שרירות לבו". ועל כן אמרו בגמ'⁸:

7. רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הלכה ג

8. עי' עוד בחטא הראשון המפורש בתורה, חטא עץ הדעת. שם מצינו שתחילת הפיתוי הוא בטענה שכלית שנגעה האשה בעץ ולא מתה, אך אחר הפרצה בהגיון, תהליך ההשתכנעות של האשה הוא מחוויית החושים: "...וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם וכו'". השלב הבא הוא בניית אידיאולוגיה מדוע באמת היה נכון לאכול מהעץ, וכפי שדרשו חז"ל (ב"ר פ"ט אות יב): "א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן, אלא ואוכל - אכלתי ואוכל".

"אמר רב יהודה אמר רב: יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא"⁹.

הרי שהמצאת הכפירה והעבודה הזרה, באה מתוך מניע של מציאת היתר לתאוות - גילוי עריות בפרהסיא¹⁰.

הלב יודע

טעם הדרישה מהאדם להכיר את דרך האמת היא משום ש"חיי עולם נטע בתוכנו", בתוך כל אחד נמצאת ידיעת האמת, שהוחתמה עמוק באישיותו:

"דרש רבי שמלאי: למה הולד דומה במעי אמו... ומלמדין אותו כל התורה כולה, שנאמר (משלי פרק ד) וַיִּרְנֵי וַיֵּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרֵי לִבְךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחַיֶּה... וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ"¹¹.

במעי אמו לומד התינוק את כל התורה כולה, אך בצאתו לאוויר העולם משכיחים אותה ממנו. כיוון שכך, לשם מה מלמדים אותו את התורה מתחילה?

לימוד התורה הראשוני נועד להותיר רושם מסוים בנפשו של האדם, על-מנת שיקל עליו לזהות את דרך ה'. קול ה' קורא בתוך האדם ומכוון אותו לחיפוש דרך האמת. גם ה' מצידו לא יעזוב את דורשיו באמת¹²: קְרוֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת (תהלים קמה, יח). לֹא יִמְנַע טוֹב לַהֲלָכִים בְּתַמִּים (תהלים פרק פד, יב).

9. מסכת סנהדרין דף סג ע"ב, עי"ש בהמשך הגמ' שלבים שונים של הטמעות החטא: היקשרות מתוך המצאת סדרי התרבות של החטא, מתוך שנתגדלו עליו, ומתוך הזנה רוחנית לאותם כוחות טומאה. סתם "עבירה" בש"ס הוא כינוי לעריות, באשר היא אב לכל התאוות, וע"כ גם אבר התשמיש נקרא: "ראש הגויה".

11. מסכת נדה דף ל עמוד ב

12. ע"כ אפילו תינוק שנשבה ממש לבין הגויים, חייב קורבן חטאת, אך אין קורבן זה לפרטי כל עבירה ועבירה, אלא חיוב ותביעה כללית עליו.

חשיבות הניכור

העולה מהנ"ל שאין לגיטימציה לפריקת עול תורה ומצוות. אין מקום לומר שכל אחד בוחר את דרכו ואת אמונתו.

וכאן באה מצוות הניכור בינינו לבינם. לניכור זה יש כמה מטרות: אי למידה ממעשי הרשעים, הזדהות עם ה' השונא, ולכאורה טעם נוסף והוא הצבת חומות לקדושה.

הרחק מעליה

אדם נוטה ליחס לעצמו כוחות חזקים, ובכך מטפח הוא את בטחונו העצמי החיובי. אלא שעל האדם גם להכיר את מגבלות כוחו. אין לאדם לסמוך על כוחו שלא ללמוד ממעשי הרשעים, וכפי שאמרו חז"ל:

**על אף הבנת התהליכים
הנפשיים העלולים לגרום
לאדם לפריקת עול, אין
הדבר נותן לגיטימציה
למי שהלך בדרך זו**

"הרי הוא אומר: "הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה" (משלי ה ח). "הרחק מעליה דרכך" - זו מינות, שאומרים לו לאדם אל תלך בין המינים ואל תכנס לשם שמא תכשל בהם. ואם אמר בטוח אני בעצמי שאע"פ שאני נכנס לשם איני נכשל בהם¹³, שמא תאמר

שומע אני את דבריהם וחוזר בי. תלמוד לומר: "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים" (שם ב יט)¹⁴.

13. וכאן ממשיך את טענתו ששומע את דבריהם ואינו נכשל, ועל הכול עונה המדרש: "כל באיה לא ישובון".

ובנוסף אחר באבות דרבי נתן, הלשון יותר מבוארת (נוסחא ב פרק ג): "אמר להם בטוח אני לפי שאני הולך איני מאזין את דבריהם ולא אכשל במעשיהם. (אמר להם בטוח אני) [א"ל] אעפ"י שאת בטוח אל תלך".

14. אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ב

יתרה מכך, עצם ההיכנסות לסכנה זו יש בה בכדי לעורר עליו את מידת הדין, בהראותו את עצמו בוטח בכוחו ובזכויותיו, ועל דרך שאמרו חז"ל:

"ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, ואלו הן: קיר נטוי, ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו לשמים!"¹⁵.

"מזכירין עונותיו - שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו, לומר: בוטח זה בזכויותיו, נראה מה הם. קיר נטוי - מקום סכנה"¹⁶.

ועוד, שגם אם לא ייפול האדם להיות כרשעים עצמם, הרי שעל כל פנים יושפע מהם, וכדברי חז"ל:

"זה שאמר הכתוב: "הולך את" חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע". "הולך את חכמים" - למה הוא דומה? לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים, אע"פ שלא לקח ולא נתן - ריח טוב לקח. "ורועה" כסילים" - למה הוא דומה לנכנס לבית הבורסקי אע"פ שלא לקח ולא נתן ריח רע לקח"¹⁷.

הזדהות עם ה'

מעבר לנ"ל, יש לנו להדבק בדרכיו של הקב"ה. הרשעים הפורקים עול מלכות שמים מעליהם, הרי הם שנואים מלפני המקום²⁰. וכיון שבעיני ה' הם מרוחקים, גם אנו, המדבקים בדרכיו, אמורים לחוש כך כלפי הרשעים, וכפי שאמר הנביא ליהושפט:

15. מסכת ברכות דף נה עמוד א

16. רש"י שם

17. "את" - אפילו רק הולך בסמוך אליהם - יחכם.

18. "רועה" - אפילו שהוא מנהיגם ומדריכם ללכת בדרך ישרה - ירוע.

19. ילק"ש וירא רמז פד

20. רמב"ם הלכות תשובה פרק ז הלכה ו:

"גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה... התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד...".
ולדוגמה במסכת שמחות פ"ב ה"ח, ועפ"ז ברמב"ם (הלכות אבל פ"א ה"י): "כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות] וכן האפיקורסין [המומרים] והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין

הרב אריאל פרג'ון 43

"וַיִּלֶךְ בְּכָל דֶּרֶךְ אֶסָא אָבִיו לֹא סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' . אַךְ הַבְּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעַם מִזְבָּחִים וּמִקְטָרִים בַּבְּמוֹת . וַיִּשְׁלַם יְהוֹשֻׁפָט עִם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל"²¹.

"וישלם יהושפט - ...אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר: 'אך הבמות לא סרו', אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו, כמו אמר לו הנביא: "הלרשע לעזור, ולשונאי ה' תאהב" (דברי הימים ב פרק יט)²².

**אדם נוטה ליחס לעצמו
כוחות חזקים, ובכך
מטפח הוא את בטחונו
העצמי החיובי. אלא שעל
האדם גם להכיר את
מגבלות כוחו**

בסיכום חיי יהושפט המלך הצדיק, מזכיר הנביא את צדקותיו וגם את טעויותיו של יהושפט. בכלל הטעויות מוזכר שהשלים יהושפט עם מלך ישראל הרשע. מדוע עשה כן? ודאי היו מניעיו של יהושפט הצדיק לשם שמים. לאחר שנים רבות של מתח ואף יריבות בין הממלכות - קרע בעם, מן הסתם שמח על אחדות ישראל, והנה אף על פי כן, מוכיח הנביא את יהושפט על אהבתו וקרבתו ל"שונאי ה'!"

ומצינו שלא זו בלבד שהקפיד הכתוב על יחסי השלום של יהושפט עם הרשע, אלא אף הקפיד על חיבור עסקי בין יהושפט לאחזיהו:

"וְאַחֲרֵי כֵן אֶתְחַבֵּר יְהוֹשֻׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה עִם אַחְזִיָּה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא הַרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת . וַיַּחְבְּרוּ עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת אֲנִיּוֹת לְלָכֶת תְּרָשִׁישׁ וַיַּעֲשׂוּ אֲנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֵר . וַיִּתְנַבֵּא אֱלִיעֶזֶר בֶּן דִּדְוָה מִמַּרְשָׁה עַל יְהוֹשֻׁפָט לֵאמֹר כֹּהֲתַחְבְּרָה עִם אַחְזִיָּהוּ פֶּרֶץ ה' אֶת מַעֲשֵׂיךָ וַיִּשְׁבְּרוּ אֲנִיּוֹת וְלֹא עָצְרוּ לְלָכֶת אֶל תְּרָשִׁישׁ"²³.

לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא".

אמנם לשנאה זו יש גדרים וגבולות, כפי חומרת העבירה.

21. מלכים א פרק כב פס' מג-מה

22. רד"ק שם

23. דברי הימים ב פרק כ לה-לז

הרי שאף למען אחדות ישראל אין להתחבר לרשעים. רצון ה' והחיבור אליו, הוא למעלה מההוויה האנושית והלאומית²⁴.

חומות העיר

בכדי שהקדושה תעמוד ברמה מערכתית וציבורית, יש להציב גבולות ברורים. מציאות שבה הגבולות מטושטשים: לא ברור מי קרוב לה' ומי רחוק, מה חמור ומה קל, מה קדוש ומה טמא - הרי היא מתכון ברור לקריסה מערכתית. בכדי להקים חזית ולהתקדם, חייבים לדעת מי בפנים ומי בחוץ.

נדמיין לעצמנו צבא שלא מוגדר אצלו באופן ברור מיהו סתם חייל רשלין ומי כבר יצא מגדר חייל - צבא ללא גדרים ברורים, אין לו עתיד. אם לא שישמו חיץ ברור בין חייל שהוא "ראש קטן", ואף לא ממושמע, לבין מי שמסרב ללבוש מדים או שמצייר צלבי קרס - תוך זמן קצר יתמוטט הצבא.

**הרשעים הפורקים עול
מלכות שמים מעליהם,
הרי הם שנואים מלפני
המקום. וכיון שבעיני ה'
הם מרוחקים, גם אנו,
המדבקים בדרכיו,
אמורים לחוש כן כלפי
הרשעים**

גם כאן ישנם קווים ברורים שמי שעובר עליהם הוא מחוץ למחנה, הוא מנודה. כן, מנודה! עם כל המשמעות החמורה של המונח. כך הוא טבעם ומהותם של **קווים אדומים**, שהם אינם סבלניים.

אבל בכל זאת...

בעולם המערבי, החילוני, האדם הוא הערך העליון. נגזרת של תפיסה זו היא שההנאה והחוויה הן במרכז החיים. החי בעולם מושגים כזה, קשה לו מאוד להבין את גישה של התורה הסוקלת מחלל שבת, וכד'. אומר האדם לעצמו: "פלוני הוא נחמד, מצחיק, אדיב ואכפתי, נכון, הוא לא שומר שבת, אבל האם זה סיבה לחייבו מיתה בבי"ד?!".

24. אם כי פעמים רבות הוויה זו היא בכלל רצון ה'.

האמת היא הפך גישה חילונית זו. לא האדם במרכז אלא האלוקים, והנגזרת של אמירה זו היא שנחמדות ונעימות כלפי הברואים יש להם חשיבות משנית, הבאה מכוח רצון ה' שמורה לאדם שתהיה דעת הבריות נוחה הימנו. הערך הראשון והבסיסי, הנותן משמעות לכל שאר הערכים הוא עול מלכות שמים²⁵. אשר על כן, מי שמוביל מהלך הנוגד את המלכת ה', אין מרוחק ממנו. אדם כזה הרי הוא כסבא נחמד המחלק סוכריות, אוהב ואכפתי באמת, אך מרגל לטובת מדינת אויב. עם כל הקושי הרגשי שבדבר, אחת דינו של מרגל זה.

תפיסה אסטרטגית

מערך התפיסה הדתית אותו התרגלנו לחיות, נשען על שנות גלותינו האחרונות. מטבע הדברים התפתחה מאד זווית ההסתכלות מכיוון הפרט, כטבעה של גלות. גם בנושא הנידון, הרגל זה בעוכרנו. לפעמים מתוך עומק הדאגה לפרט וקישורו לקדושה, נוטים אנו להדחיק את טובת הכלל, ולהשאיר את הדאגה לו בידי שמים. כאשר אנו מקרבים את אותו עוזב דרך חיים, מקווים אנו ומצפים שקישור אחרון זה לקדושה, יבוא לידי ביטוי לימים וישיבו לחיק האמונה. אך מה בעניין השדר הציבורי? שמא חוויית הכאב על הפרט המוחש עלולה להקהות את החישוב השכלי של הקמת גבולות ברורים לקדושה? מה יאמרו אחרים הנתונים בפרשת דרכים, ורואים הם שעל אף שחברם עובר על מצוות ה', לא הפסיד הוא את חברתו התורנית הישנה? אשר על כן, מקפידים חכמים על רבי זירא המקרב את הבריונים, מהלך המועיל אולי בהיבט הפרטי, אך פוגע ומזיק בהיבט הציבורי²⁶.

25. מה שמצינו בתנא דבי אליהו שעם ישראל קדם לתורה שניתנה לצורכו, הוא כלפי קיום כלל ישראל, שאם אין עם, למי תורה?! - ואז יהיה רצון ה' העליון להציל את העם. אבל אם ישנו נגע ריקבון באבר מסוים, העלול לסכן את כלל גוף האומה, ודאי שיש לנקוט אפילו באמצעים החמורים ביותר בכדי להציל את כלל הגוף. ומחלל שבת יוכיח, שאחר שעבר על ציווי ה', ופגם, אין מוחלים על כבוד התורה לכבודו. והוא דבר פשוט.

26. עי' סנהדרין לו ע"א. ועי' להלכה פסחים קיג ע"ב ועפ"ז רמב"ם (הלכות הוצח ושמירת הנפש פי"ג הי"ד) והשו"ע (ח"מ סי' ערב). הרי שנפסק דלא כרבי זירא, וכמסתבר שיפסק כדעת חכמים.

לסיכום

יש ליתן את הדעת על הגורמים לתופעת פריקת העול, ולתקן את הצריך תיקון. עם כל זה, אין הדבר נותן לגיטימציה לפורקים עול תורה ומצוות, אדרבה, יש להתרחק מקשר על בסיס חווייתי עמם, אם מפני כבוד ה', אם מפני שמירה על עצמנו, ואם מפני השיקול הקריטי כל כך בימים הרי גורל אלו - תפיסה אסטרטגית של בניית מערכת הקדושה.

הנלע"ד כתבתי בקצירת האומר, וה' יורנו בדרך אמת.

להחזיר את הדתל"ש הביתה¹

התלבטות וחשיבה ביקורתית הן אמצעים חינוכיים בדרך לגיבוש זהות אמונית ☞ ד"ר שרגא פישרמן מתווה דרך להתלבטות, למחויבות הלכתית ולאונטיות דתית ☞

העיסוק הגובר והולך בבעיית הדתל"שים מוביל, לעתים קרובות, לשיחות "ליל שבת" ולאנחות. במאמר זה, ובקצירת האומר, ברצוני להצביע על כמה רעיונות

ד"ר שרגא פישרמן

מרצה במכללת "אורות-ישראל", אלקנה

חינוכיים שאותם אני מבקש להעלות לדיון הציבורי על-מנת לצמצם את התופעה, ואולי אף לסייע להשיב את הבנים "הביתה".

בחיבורים קודמים² ניסיתי להצביע על הסיבות והמניעים לעזיבת אורח חיים דתי על-ידי מתבגרים ובוגרים צעירים. הסיבות שעליהן עמדתי היו: א. אי מתן אפשרות להתלבטות, להעלאת ספקות ולבחינת האמונה. ב. הקושי לחנך למחויבות התנהגותית-הלכתית תוך מתן אפשרות להתלבטות אמונית. ג. חוסר או חולשה בתחושת אונטיות במישור הדתי. להלן אנסה לעמוד על האפשרויות החינוכיות לענות על שלושה צרכים אלו.

1. חלק מהנכתב פורסם לאחרונה ב"נתיבי הציונות הדתית", משרד החינוך, מנהל חברה ונוער.
2. ראה למשל: נוער הכיפות הזרוקות. אלקנה: מכללת אורות ישראל ואוניברסיטת UAB. על מה אבדה, לזהותן של הדתלשיות. אלקנה: מכללת אורות ישראל.

חינוך דתי להתלבטות

רבים סבורים כי קיימת סתירה בין חינוך להתלבטות לבין חינוך לאמונה. חינוך לאמונה נתפס על-ידי רבים כחינוך לקבל את מה שנאמר לך (או שנכתב) ללא ערעור או העלאת ספקות. הספקות והספקנות נתפסות, לעתים, כשליליות, כך שאם הן מגיעות יש לדעת "לטפל" בהן בזהירות. בכל מקרה עדיף שלא יגיעו ובוודאי שאין לחנך להתלבטות. רבים מהוגי הדעות היהודים עסקו בשאלה זו ולהלן נציין מעטים מהם.

**רצוי שמתודת לימוד
אמונה תהיה הדיון.
המתבגר המתלבט מבין כי
הוא אינו היחיד שמתלבט,
רבים מחבריו מתלבטים,
ולעתים גם מנחה הדיון
עצמו מתלבט**

בראון (2005)³ מנתח במאמרו את דעתם של גדולי ישראל, חסידים ומתנגדים, במאה ה-19 על האמונה התמימה וכנגדה על "החקירה". בין שפע מקורותיו ניתן למצוא מקורות רבים מאוד המעלים את חשיבות לימוד האמונה ובכללם את חשיבות העלאת הספקות מתוך מטרה ללמוד ולהגיע לתשובות.

וייס (1974)⁴ מביא בשם ר' נחמן מברסלב כי חיי יצירה אפשריים רק תוך חיים של ספקות. לא בעל התשובה הוא האידיאל, אלא בעל הקושיה: "עיקר העבודה, הבחירה כי נשאר מסופק תמיד".

הרב סולוביצ'יק (1975)⁵ במסתו "איש האמונה" מתאר את חשיבות העלאת השאלות על-ידי איש האמונה: "הידיעה בדרך כלל, והכרת עצמונו בפרט, נרכשת לא רק ע"י מציאת תשובות הגיוניות אלא גם ע"י ניסוח שאלות הגיוניות, אפילו אין עליהן תשובה" (עמ' 12). בהמשך מתייחס הרב סולוביצ'יק ומסביר מדוע יש חשיבות לעצם

3. בראון, ב' (2005). שובה של האמונה התמימה. תפיסת האמונה החרדית וצמיחתה במאה ה-19. בתוך: מ. הלברטל, ד. קורצווייל וא. שגיא (עורכים). על האמונה. עיונים במושג האמונה ובתולדותיו במסורת היהודית. ירושלים: כתר.

4. וייס, י. (1974). מחקרים בחסידות ברסלב. ירושלים: מוסד הרב קוק.

5. סולוביצ'יק, י. ד' ה' (1975). איש האמונה. ירושלים: הוצאת מוסד הרב קוק.

ד"ר שרגא פישרמן 49

העלאת הספקות (גם אם לא נמצאו להן תשובות): "השכל האנושי יש לו עניין בחקירה כנה של סתירה שאינה ניתנת לפתרון והמובילה לייאוש אינטלקטואלי ולענווה, לא פחות מאשר הוא מעוניין בפתרון אמיתי ואובייקטיבי של בעיה סבוכה, המעורר שמחה והמגדיל את ההחלטיות והתעוזה האינטלקטואלית" (עמ' 12).

הרב קוק ב"אורות האמונה" שולל את התפיסה שטוב שהאמונה תהיה אמונה תמימה - ללא ספקות וערעורים. הרב קוק רואה בכך חולשה וכותב: "אמונה שאין השכל מסכים לה, מעוררת קצף ואכזריות, מפני שהצד היותר עליון שבאדם, שהוא השכל, נעשה עלוב מחמתה" (אורות האמונה, עמ' 102-101).

ב"אורות התורה" מציין הרב קוק כי הערעור, הספק וההתלבטות מהווים כוח מניע ללימוד, לביורור ולהעמקת האמונה. הרב קוק מתמצת את דעתו במשפט אחד: "... מכל מקום הספק הוא התחלה לפתרונים" (עמ' ת"ש).

הנזיר ר' דוד הכהן חניך את תלמידיו להיחשף לפילוסופיה כללית, גם להוגי הדעות שתורתם נראית כסותרת את האמונה היהודית, מתוך מטרה לגרום להם להתלבט ומתוך כך להעמיק לימודם והבנתם את התורה ולגבש את זהותם האמונית. בשיעוריו הרבה הנזיר לצטט את הפילוסוף פרנסיס ביקון: "מעט מן הפילוסופיה מביאה את האדם לכפירה, הרבה מביאה אותו לאמונה". באופן דומה אף נהג הנזיר עם עצמו. שורץ (1999) מצטט את הנזיר שכתב ביומנו: "מספרים על בדחן, שם אצבע בין שתי עיניו, באחת צוחק ובאחת בוכה. כמוני, באחת פונה לחקירה וספקות, ובאחת לאמונה" (עמ' 155).

להלן יוצגו חמש דרכים לחינוך לעידוד ההתלבטות ולחשיבה ביקורתית בחינוך הדתי. ברצוני להדגיש כי איני מציע דרכים לטיפול במתלבטים או דרכים להציע תשובות לשאלות. כוונתי היא לדרכים להעלאת התלבטויות כאמצעי חינוכי לגיבוש זהות אמונית.

קיום סמינריונים בבית החינוך

מקובל כיום "לצאת" לסמינריונים. בסמינריון משתמשים במתודות לא פורמאליות לעידוד התלבטות, לשאול שאלות ולקיום דיונים במסגרות פחות מחייבות עד "השעות הקטנות של הלילה". את הסמינריון מדריכים בוגרים צעירים המסוגלים, בזמן קצר, ליצור קשר חיובי, מקבל ואמפתי והמצליחים "להתחבר" עם המתבגר. לאחר כמה ימים שבים המתבגרים לשגרת הלימודים הפחות מעניינת (לדעתם). אני מציע "להכניס" את הסמינריונים לבית החינוך ולמערכת הלימודים. לעתים יתאימו למשימה ימים מיוחדים כגון ראשי חודשים, ולעתים ניתן "לעלות קומה" ולהקדיש לכך שעות במערכת השעות הקבועה. בחירת סוגיה הנמצאת במרכז השיח של המתבגר, שימוש באמצעים לא פורמאליים, יצירת אקלים

מפגשים עם דת"שים
מאיימים על מחנכים
רבים, נראה לי כי
מפגשים מכוונים
ומתוכננים עם אנשים
שעזבו את החברה הדתית
עשויים לסייע לגבש
זהות אמונית

המאופיין בקבלה, בהכלה, באמפתיה ובפתיחות, קיומן של פעילויות במסגרות רחבות (שכבה) לצד מסגרות מצומצמות, קיום דיונים (בסגנון "הייד פארק" או תחרויות "דביי" או דיון בפורומים בית-ספריים), יצירת אווירה "מיוחדת" וקיום פעילות פתיחה ופעילות סיכום תעודד את המתבגרים לעסוק בנושאים אמוניים אלו מתוך הנעה פנימית.

שיעורי אמונה

שיעורי מחשבת ישראל מיועדים, בראש ובראשונה, לסייע למתבגר לגבש השקפת עולם אמונית. ברצוני לטעון כי יש להעדיף שיעורי אמונה על פני שיעורי מחשבת ישראל. לימוד אמונה נבדל מלימוד מחשבת ישראל במטרותיו, בתכניו, במתודות הלימוד ובהערכה. את ההבדלים פירטתי במאמר מוקדם, ובמאמר זה אזכיר רק את הנקודות המרכזיות הנוגעות לחינוך לאמונה.

ד"ר שרגא פישרמן 51

במוקד לימוד אמונה נמצא המתבגר כאשר הטקסט משמש בו כאמצעי וכמסייע לגיבוש זהותו האמונית. הטקסט הוא תנאי הכרחי, אך אינו תנאי מספיק ללימוד אמונה.

כיוון שעל כל מתבגר לגבש את זהותו האמונית, וכיוון שזהות אמונית זו חייבת להיות ייחודית, על המחנך להביא מקורות מגוונים (מתוך מבחר המותר על-פי גבולות הלכתיים ברורים) המציגים בכנות את ההתלבטויות הקשורות לנושא הנלמד. עליו להציג את המקורות לפני חניכיו, לעודדם ולכוונם לנסות ולחפש את המקורות והעמדות עמם הם מזדהים.

רצוי שמתודת לימוד אמונה תהיה הדיון. בדיון עולות שאלות, התלבטויות וספקות, ואין צורך להציג בו תזה ברורה. המתבגר המתלבט מבין כי הוא אינו היחיד שמתלבט, רבים מחבריו מתלבטים, ולעתים גם מנחה הדיון עצמו מתלבט. בנוסף, מבין המתבגר כי לאי קביעת העמדה (בינתיים) תפקיד חינוכי חשוב. כאשר אינני יודע, כאשר טרם גיבשתי את עמדתך, או כאשר נותרו לי שאלות פתוחות אני מתוסכל, במובן החיובי. במילים אחרות, נושאים שאינם פתורים יהוו בעבור המתבגר המתלבט פתח ללימוד, לניסיון לשאול בוגרים ולליבון הנושא. לא פעם מסתיים הדיון, באופן זמני, בכך שהמנחה (או חבר אחר) יקבלו על עצמם להכין, לקראת הפגישה הבאה, מקורות לליבון הסוגיה. באופן זה משמש המנחה מודל לחיקוי למתבגר המתלבט המבין כעת כי תוצאת ההתלבטות היא לימוד מתמשך.

כאמור לעיל, מטרת שיעורי אמונה היא גיבוש המערך האמוני האינדיווידואלי ולכן על המשוב לבדוק את ההתקדמות של גיבוש זה. שאלות הבדוקות זאת תתחלנה, לעתים קרובות, במילים "חוה דעתך ונמקה".

ברצוני להדגיש כי אינני מציע לוותר על שיעורי מחשבת ישראל. נהפוך הוא, בשיעורים אלו ילמדו המתבגרים טקסטים אשר ישמשו בסיס לדיונים בשיעורי אמונה. המתבגר הדתי חייב ללמוד, להבין ולדעת את דעותיהם של הוגי הדעות בנושאים אמוניים רבים. הצעתי היא להפריד, בשלב הראשון, בין שתי המטרות שהוזכרו לעיל וליצור שתי מסגרות לימוד מובחנות ואחר כך לשלבם לשיעורים שבהם מתחילים ללמוד טקסט ועוברים לדיון.

פתיחת פורומים באינטרנט וקו חם למתבגר הדתי

קיום דיונים מצריך תנאי-קדם ואקלים של פתיחות, אמון ושיתוף. ללא תנאים אלו יתקשו המתבגרים לחשוף את לבטיהם בפני מנחה הדיון ובפני הקבוצה. פתיחת פורום

**אם המתבגר התחנך
להעלות ספקות, לא
"לטייח", ללמוד, לבחון,
לשוחח ולהקשיב, יש
סיכוי שימשיך בדרך זו
גם בעתיד**

באינטרנט וקו חם עשויים לפתור בעיות אלו. בפורום לדיון באינטרנט יכול כל אחד לפנות, בעילום שם, ולהתדיין. דיון כגון זה יכול להיות מלווה בפנייה למומחים ובליויי מחנכים. דיון בפורום באינטרנט חסר, אמנם, את האווירה האינטימית והחשיפה הקיימת בקבוצת דיון שבה חבריה מכירים זה את זה. שימוש באינטרנט מוצע כאלטרנטיבה במקרה שאין אפשרות לקיום דיון פתוח וכן. לעתים

האנונימיות ואי האינטימיות מהוות יתרון, ויש מתבגרים שזו הדרך היעילה שלהם לבטא את התלבטיותיהם.

לקו טלפוני חם יתרונות דומים לפורום, אלא שהוא חסר את הקבוצה המתדיינת. יש מתבגרים החוששים לחשוף את התלבטיותיהם, אפילו באופן אנונימי. בנוסף, יש מקרים שבהם מצוקות קיומיות ואמוניות של מתבגר שונות מההתלבטיות הנפוצות, וקו חם עשוי לסייע. היתרון היחסי של הקו החם הוא במומחה המקשיב ומשוחח עם הפונים. אין מתפקידו של המומחה לספק תשובות, אלא להיות קשוב ואמפתי.

מפגשים מכוונים עם נוער "לא דתי" או דתל"שים

קיימת כיום מגמה של יצירת מפגשים עם נוער לא דתי מתוך מטרה של אחדות ישראל או לחשוף את הנוער לעמדותיהם של המתבגרים השונים. ניתן לנצל מפגשים אלו ולכוונם למטרת העלאת ההתלבטיות של המתבגר הדתי כאמצעי להגברת

ההנעה לעסוק בנושאים האמוניים לצורך גיבוש הזהות האמונית. מתבגר דתי סיפר לי על מפגש כגון זה, ותיאר שני ר"מים (רב מחנך) תוך הנגדה ביניהם. ר"מ אחד עמד בצד וחיך לעצמו, בעוד האחר התערב בדיונים תוך שהוא "מנפק" תשובות וטענות נגדיות לטענות המתבגרים הלא-דתיים. לאחר המפגש שאל המתבגר את הר"מ שחיך מדוע לא התערב ומדוע חיך. הר"מ ענה לו: "עכשיו אתם תרצו ללמוד". המתבגר כינה את הר"מ המחייך "ר"מ אמיתי" ואת המתערב "ר"מ מזויף". טענתו הייתה כי מטרתו של הראשון הייתה לחנך את חניכיו, בעוד האחר חשש ממה יחשבו המתבגרים שאינם דתיים ולא היה ממוקד בחניכיו.

יש להכין בקפידה את המפגשים בין המתבגרים הדתיים והלא-דתיים. יש לבחור בתשומת לב את קבוצות הדיון, להכין מקורות שונים ומגוונים לדיון ולא להסתפק רק במקורות "דתיים מסורתיים". כמו כן יש להכין את המתדיינים ולחשוף אותם למטרות המפגש ולסכם את המפגש הן במליאה המשותפת והן בהמשך הדיונים בקבוצות הומוגניות.

מפגשים עם דתל"שים מאיימים על מחנכים רבים, שכן הדתל"שים מבטאים כשלון חינוכי של המחנכים, וחשיפת חניכיהם לסיפורם של הדתל"שים נראית להם מסוכנת. נראה לי כי מפגשים מכוונים ומתוכננים עם אנשים שבשלב כלשהו בהתבגרותם עזבו את החברה הדתית עשויים לסייע לגבש זהות אמונית. רבים מהדתל"שים אינם רואים בהחלטתם הישג. נהפוך הוא, רבים טוענים כי הם בעמדת המתנה וכי עליהם יהיה להחליט בקשר לזהותם האמונית. כאשר הם נשאלים על חינוך ילדיהם, רבים מהם אומרים כי טרם החליטו לגבי זהותם וכי לקראת בניית משפחתם והולדת ילדים יהיה עליהם לגבש אותה (פישרמן, 1998, 2000). שיחה פתוחה, כנה ומובנית עשויה לחשוף את המתבגר הדתי לחשיבות ההתלבטות, ליתרונות שבהתלבטות בזמן שהייה במערכת החינוך ולאפשרויות השונות "לטפל" בהתלבטויות. המתבגר הדתי עשוי להזדהות עם השלבים המוקדמים בחיי הדתל"ש. הוא עשוי לנבא לאן הוא עלול להגיע אם לא "יטפל" כראוי בהתלבטויותיו, לדרוש מעצמו ומסביבתו ליצור אקלים תומך התלבטויות שיסייע לגיבוש הזהות ובכך להקל עליו את דרכו. יהיו שיטענו כי הדבר מסוכן וכי עדיף לנקוט בגישה של "אל תעירו ואל תעוררו". אני מתנגד לעמדה זו משתי סיבות פרקטיות עיקריות: האחת - אם לא

נחשוף אותם בצורה מכוונת, קרוב לוודאי שהם יחשפו לתופעת הדתל"שים ללא הכוונה. אמצעי התקשורת מלאים בכתבות צבע על דתל"שים, בעוד שהמתלבטים והלא בטוחים בדרכם אינם מגיעים לכלל חשיפה. מדרך הטבע אמצעי התקשורת מבליטים את אלו התוקפים, ובחריפות יתירה, את מערכת החינוך. טענתי השנייה היא כי עדיף לחשוף את המתבגרים בצורה **מכוונת** לתופעה ולמניעה כאשר ניתן לטפל בשורשיה - לחנך להתלבטות, וכאשר המתבגרים נמצאים עדיין במערכת החינוך. עדיף שלא לעצום עין ולקוות ש"לי זה לא יקרה".

פיתוח נרטיב

נרטיב, לצורך דיון זה, הוא סיפור חיים הנכתב על-ידי המתבגר או הבוגר הצעיר לצורך גיבוש זהותו. שטראוס (1959)⁶ הדגיש את סיפור חייו של הפרט כביטוי אוטנטי לזהותו. לדעתו, האדם מסדר את חייו ונותן להם משמעות ובכך הוא בוחן את תחושת זהות האני שבקרבנו. גם שוטר וגרגן (1989)⁷ דימו את זהות ה"אני" של האדם לסיפור אשר עובר שינויים מדי פעם במטרה לתת את ההצדקה האישית של האדם לעולמו ולתפקידו בעולם. סיפור חיים זה קושר עבר, הווה ועתיד ובכך הוא מוביל לתחושת המשכיות ומטרה בחיים.

המתבגר (או הבוגר הצעיר) מתבקש לכתוב את סיפור חייו בראי אמונתו. לעתים ההוראה המכוונת היא לראיין את עצמו. הוא מתבקש, בתחילה, לכתוב את קורות חייו ואת התפתחותו האמונית ללא סדר מיוחד. לעתים קרובות מתבקש המתבגר לכתוב, ללא ביקורת ובאופן ספונטאני, במשך שבוע עד עשרה ימים כל מה שעולה בדעתו שקשור, בצורה כלשהי, לאמונתו. הנושאים שעולים קשורים לעברו של המתבגר, לחבריו ולראייתו את עתידו. הנושאים הקשורים לעבר כוללים את משפחתו של המתבגר, את הדרך שבה הוא רואה את אמונתם ורמת התנהגותם הדתית של הוריו ובני המשפחה האחרים, את בתי הספר שבהם התחנך, שיעורי יהדות, שאלות וספקות שהיו לו, אנשים עמם יכל להתייעץ, תנועת הנוער, קבוצת השווים, חוויות מהעבר אשר

6. Strauss, A.L. (1959). *Mirrors and Marks: The Search for Identity*. New York: The Free press.

7. hotter, J. Gergen, K.J. (1989). *Text of Identity*. Newbury Park, CA.: Sage.

יכולה להיות להם איזושהי נגיעה לאמונתו ועוד. לאחר הכתיבה מתבקש המתבגר לנסות לארגן את מה שכתב על-פי סדר כרונולוגי, או על-פי סדר נושאים שבהם הוא בוחר. בשלב זה מוסיף המתבגר ומשלים פרטים נוספים שבהם הוא נזכר או הנראים לו רלוונטיים. מנחה הנרטיב מקבל את החומר הכתוב ומגיב עליו. חשוב שהמנחה יגיב על הכתוב בכנות, בקבלה ובאמפתיה. אל לא להאשים, להטיף או לבקר. הוא עשוי לבקש מהמתבגר להשלים פרטים, להדגים, להרחיב ולכתוב מה הוא מרגיש כלפי הערות המנחה או כלפי אירועים שקרו לו. המתבגר מקבל את ההערות, מגיב עליהן ומרחיב. תהליך זה של כתיבה, הערות, תגובה והמשך עשוי להמשיך זמן מה. לעתים קל לנהל את הנרטיב באופן אנונימי מצד המתבגר. ניתן לבחור בכינוי או בשם עט אליו

יתייחס המנחה. לעתים (כאשר מתקיימים תנאים של אמון, פתיחות ושיתוף פעולה) ניתן לקרוא בקבוצה נרטיב אנונימי והקבוצה יכולה להתייחס אליו על ידי הבהרות, הערות, הארות, שאלות למנחה ועוד. המנחה יכול להפנות שאלות לחברי הקבוצה כגון: מה ניתן היה לעשות במקרה..., או האם לדעתכם ההחלטה (או אי ההחלטה) הייתה מחויבת המציאות. תשובות החברים נקלטות על-ידי כותב הנרטיב ועשויות להשפיע עליו כפי שהן

**הצורך באותנטיות הוא
תוכן התפילה. אינני
מתכוון, חלילה, לתפילות
המחליפות את הנוסח
המסורתי, אלא להוסיף
קטעים של תפילה
ספונטאנית לתפילה**

עשויות להשפיע על כל אחד מחברי הקבוצה. המנחה יכול להביא נרטיב של מישהו מקבוצה אחרת, להפסיד את השפעת הדיון על הכותב, אך לשמור ביתר הקפדה על האנונימיות.

מטרת הנרטיב אינה "לטפל" בשאלות, או לנסות לענות עליהן. נהפוך הוא, מטרת הנרטיב היא לעודד את התלבטות המתבגר הכותב ואת התלבטות חבריו על-ידי יחס חיובי, תומך ואמפתי להתלבטות כדרך לגיבוש הזהות האמונית.

המשותף לכל ההצעות הוא יצירת אקלים המעודד התלבטות ככלי אשר יעודד דיון (חיצוני ופנימי) בסוגיות אמוניות. המחנך כ"מנהל" הכיתה חייב ליצור מציאות חברתית המשלבת גיבוש חברתי עם מרחב מחיה. עליו לעודד ולסייע לחיים

החברתיים, לפעילויות חוץ כיתתיות, להווי ייחודי של הכיתה, לחוויות משותפות ואפילו לדיאלקט ייחודי. בנוסף, וכהשלמה, עליו לחנך את המתבגרים לסובלנות לשונה (המתחילה ביחס החברתי לשונה בכיתה), לעודד הבעת דעות שונות ולא קונפורמיות, לקבל את החבר הלבוש או המסופר באופן שונה ועוד. על המחנך למצוא את נקודת ארכימדס בין מעורבות בחיי המתבגרים לבין אי מתן מרחב מחיה, בין "להיות מחובר אליהם" לבין "להיצמד לוורידים". איזון מושכל בין הקטבים הללו יצמיח מחנך קשוב ואמפתי שאינו "חונק" את חניכיו.

הצורך באותנטיות דתית כאתגר חינוכי

המתבגר זקוק לתחושה חזקה של אותנטיות. הגילויים ההתנהגותיים של הצורך באותנטיות במישור הדתי מאתגרים לעתים את ההורים והמחנכים. ניתן לחלק את הצורך באותנטיות בהקשר הדתי לשלוש קבוצות:

תספורת ולבוש

לעתים נראה כי המתבגר הדתי נע כמטוטלת ממילוי קפדני אחר צווי האופנה ללבוש הופכי לה. כאשר אופנת התספורת לבנים הייתה שיער ארוך, נאבקו מחנכים רבים במתבגרים שביקשו לגדל שיער. כיום כאשר צו האופנה הוא שיער קצר במיוחד, נאבקים מחנכים במתבגרים המסתפרים בתספורת קצרה מדי, לטעמם. בנוסף, התפתחה אופנה של מתבגרים בחלק מהמכינות הקדם-צבאיות לגדל שיער ארוך עד "לחג הגז" - ערב הגיוס לצבא. השיער הארוך והכיפה מעליו הפכה לסמל היכרות של בני מכינות מסוימות כשם שהשיער הארוך, הפאות המסתלסלות והכיפה הגדולה במיוחד הפכה לסמל היכרות של בני ישיבות אחרות.

גם הכיפה: צבעה, גודלה, צורתה (שטוחה, קעורה, עגולה, מרובעת וכד'), צבעוניותה, מקום חבישתה ולעתים אף הזווית שבה היא מונחת על הראש הפכו לסימן היכרות של קבוצות מתבגרים רבות. הכיפות בצבע אחיד ובגודל מסוים הפכו לסימן היכרות של בני ישיבה אחת, הכיפות בצבע אחיד הסרוגות בחוט עבה ובמסרגה עבה סימן לישיבות מסוימות, וכיפות נוסח "תואם ברסלב" סימן לאחרות.

הכיפה, כמו התספורת, היא אחד הביטויים לצורך חיובי באותנטיות בחיים "הדתיים". המתבגר רוצה לחוש שהוא נאמן לדרכו הדתית ואי הבנה של צורך זה מתעל אנרגיות שאינן חיוביות למתחים שבין המתבגר להוריו או למחנכיו.

תפילה

בתפילה באים לידי ביטוי כל מאפייני זהות ה"אני", ובכללם זהות אמונית⁸. בתפילה משתקפת הזהות האמונית, והיא אחת הדרכים המשמעותיות ביותר לחינוך לגיבוש זהות אמונית. שני היבטים עיקריים לצורך באותנטיות בתפילה: לחני התפילה ותכני התפילה.

לחן - מאז ומתמיד לוותה התפילה בניגון. בימי קדם הלחנים היו מקוריים, אך משהיה העם בגלות הושפעו הלחנים מהסביבה החברתית שבה שהינו. במזרח אירופה הושפעו הלחנים משירי לכת של הצבא האוסטרו - הונגרי, הפרוסי והרוסי וכן משירי עם (כגון לחנים צוענים). אין תימה אפוא, שעם המהפכה הציונית חשו רבים שהלחנים אינם מבטאים כראוי את תחושותיהם ולכן פנו והלחינו פסוקים ותפילות בלחנים שהושפעו מהסביבה

מאז ומתמיד לוותה התפילה בניגון. בימי קדם הלחנים היו מקוריים, כך קמו להם "מנייני צעירים" וכך הלחינו בעלי תפילות ורבנים חלקי תפילות אתם יכלו הצעירים להזדהות

החברתית - ארץ-ישראל המתחדשת. כך קמו להם "מנייני צעירים" וכך הלחינו בעלי תפילות ורבנים חלקי תפילות אתם יכלו הצעירים להזדהות. זכור לטוב, גם בהקשר זה, הרב נריה זצ"ל שרבים מלחניו מושרים עד היום בישיבות רבות. ואולם כאשר המתבגרים בסוף המאה העשרים חשו שהם מתקשים להזדהות עם לחני התפילה משנות הארבעים והם מעוניינים בלחנים המבטאים את תחושותיהם, היו בתי כנסת וישיבות שהתנגדו לכך. הצעירים, כרגיל, התקשו לקבל את הסירוב והקימו מנייני "קרליבך" ו"חבקוק" למיניהם. לעומת זאת, בוגרים שהבינו את הצורך באותנטיות

8. ראה: פישרמן, ש' (2005). תפילתן של הבנות. בתוך: י. קהת (עורך). ספר זכרון לזכר משפחת חטואל הי"ד.

הבינו את מקורותיו החיוביים של הצורך הזה נתנו מקום ללחנים בתוך הישיבות ובתי הכנסת, וכך נוצרה לה הפריה מעניינת בין צרכי הבוגרים ובין צרכי המתבגרים כאשר הנושא הוא לחני תפילה והשאיפה היא להביא לידי ביטוי בתפילה את הסגנונות והצרכים השונים. נראה כי פתרונות אלו תואמים את המתח הקיים לעתים ביחס לעדות השונות בבתי כנסת "מאוחדים". ואכן הבסיס דומה - ההבנה לצרכים של המתפללים, ההידברות וקבלת החלטות שיסודן אינו פשרה אלא הפריה בין הצרכים.

ההיבט השני שבו בא לידי ביטוי הצורך באותנטיות הוא תוכן התפילה. אינני מתכוון, חלילה, לתפילות המחליפות את הנוסח המסורתי, אלא להוספת קטעים של תפילה ספונטאנית לתפילה. מאז ומתמיד נהוג היה להוסיף לתפילה קטעים מסוגים שונים. בגמרא במסכת ברכות קיים דיון הלכתי היכן ניתן לשלב בקשות פרטיות בתפילת שמונה-עשרה: האם בברכה הדומה בתוכנה לבקשה? האם כקובץ בקשות בברכת "שומע תפילה" או לפני "יהיו לרצון"? האם מצאנו דעה שאין להכליל בקשות בתפילה שמונה-עשרה?!

בנוסף, קיימת כיום עדנה מחדשת לתחינות שונות. יש ובאירועים שונים מקבלים המוזמנים דפים ובהם תחינה לשלום בני הזוג, למדינה או לעם. קיימת עדנה לליקוטי תפילות כמו "השתפכות הנפש" של רבי נחמן מברסלב או תפילות נשים וכד'.

בעדות שונות נהוג היה שאבי המשפחה, או אחד מהאבות הקדומים של המשפחה, חיבר פיוט שלימים חדר להגדה של פסח, לזמירות שבת או לחלקים של התפילה.

חלק מהקינות הנאמרות בתשעה באב חוברו לזכר פרעות שונים כמו מסעי הצלב, קישינב וכד'. בבתי כנסת שונים נאמרת גם קינה (או קינות) לזכר השואה.

האם קיימת שאלה הלכתית בדבר האפשרות להוסיף לתפילה בקשות אישיות או קטעים עם נימה אישית?!

מתבגרים רבים (ובוגרים בכלל זה) מחברים יצירות רבות העוסקות בקשר שבינם ובין בוראם, בחלק מהפעמים הם מכנים יצירות אלו שירי תפילה. מדוע לא לעודד אותם לכך ואף להכניס אותם לסידור התפילה האישי שלהם?!

כללו של דבר, אם המניע הוא השאיפה לאותנטיות בתפילה ואם הכנסתם של קטעים כאלה ואחרים לצד התפילה עשויה לסייע למתבגר לחזק את אמונתו, רצוי לעודד אותו לכך, וכמובן על-פי גדרי ההלכה.

ההיבט השלישי של ביטויי הצורך באותנטיות שייך ללימוד תורה. נושא זה מצריך מאמר בפני עצמו שעוגן אחד שלו טמון בפילוסופיה ובהלכה, השני בפסיכולוגיה ובאנתרופולוגיה והשלישי בחינוך. בקציר האומר ארמוז כי קשה לחנך, את חלק מהמתבגרים, ללמוד תורה לשם הלימוד - "לעסוק בדברי תורה". מטרות לימוד התורה המדגישות את המתבגר במרכז, המטרות העוסקות בגיבוש זהות אמונית, מדברות יותר לחלק מהמתבגרים. ישיבות המדגישות את "בית המדרש הפעיל" או היוצר, ישיבות המדגישות את "פנימיות התורה" או את "הניאו חסידות" מתחזקות משום שהן עונות על צורך הקיים אצל מתבגרים רבים. אין הן מתאימות למתבגרים מסוימים, ולכן כה חשובה הרב-גונית

**ענווה, בהקשר זה,
משמעה - לא בטוח
שאמצא תשובה אשר
אזדהה אתה, לא בטוח
שאבין את התשובה ולא
בטוח שהתשובה שאמצא
(אם אמצא) היא התשובה
"הנכונה"**

וכה חשוב לנסות ולהתאים לכל מתבגר את המסגרת המתאימה לו לגבש את זהותו האמונית.

חינוך לשמירת מצוות ולהתלבטות

העיקרון שעליו מושתת המאמר הנוכחי הוא שעידוד ההתלבטות יסייע לגיבוש הזהות האמונית ויחזק את המחויבות להתנהגות על-פי ההלכה. לעיקרון זה בסיס רחב בתחום מדעי החברה שעליו עמדתי בחיבורים קודמים. חשיבות ההתלבטות אינה זרה לחז"ל, ועל אף שהיו שהתנגדו לכך, הבאתי מספר מקורות לא מבוטל התומכים בעיקרון.

במילים אחרות, טענתי היא, שמורטוריום אמוני עשוי למנוע מורטוריום התנהגותי. לעיל אנסה לעמוד על הדרך לחנך למחויבות להלכה ובו זמנית לחנך להתלבטות, על אף שממבט ראשון הם נראים סותרים זה את זה.

לדעתי, האמונה "הבריאה" מתפתחת על-פי שלושה שלבים עיקריים. הראשון הוא הידיעה או התחושה העמוקה, הבסיסית והטבעית ש"יש שם א-לוה". כאמור, תחושה זו היא טבעית, ראשונית ודיפוזית. היא איננה מורכבת, נהפוך הוא - היא ידיעה פשוטה ולעתים קרובות פשטנית. לתחושה או לידיעה בראשיתית זו, שותפים רבים שאינם שומרי תורה ומצוות. שותפים לה אף "לא יהודים" רבים בני שתי הדתות המונותיאיסטיות האחרות, ואף כאלה שאינם שייכים להן. אינני יודע אם תחושה/ידיעה זו היא מולדת או נרכשת ואולי כיום היא בבחינת "ארכיטיפ", במונחיו של יונג. אם רק לא נפריע לתחושה/ידיעה זו, היא תישאר בלב/מוחו של האדם. בהקשר זה ראוי לציין דברי חסידים על הקדמת "אין כא-לוהנו" לשאלה "מי כא-לוהנו", קודם ההכרה שאין כא-לוהינו ורק אח"כ השאלה מי כא-לוהינו. ניתן להביא לכך דוגמאות רבות כגון: רצון לתפילה בעת צרה או סכנה (לאו דווקא אצל "דתיים" בני דתות שונות), תחושה של "שיחה" עם כוח עליון ברגעי בדידות או שבר וכד'. יהיו שיאמרו שאלו מאוויים סמויים או תוצאה של פעילות פסיכולוגית כזאת או אחרת, אך דעתי היא שאלו תחושות טבעיות ועמוקות. ייתכן שזאת תחושה ראשונית של "קבלת עול מלכות שמים".

בשלב זה ניתן לחנך לכך שכוח זה משגיח ומצפה ממני להתנהגויות מסוימות ובכך להתחיל את החינוך להתנהגות על-פי נורמות הלכתיות.

בשלב השני, עם הכניסה לגיל ההתבגרות והתפתחות החשיבה הפורמאלית, מתחילים הספקות והבחינה מחדש של האמונות הילדותיות. בשלב זה ניתן (ולענ"ד צריך) לחנך לענווה גם בהקשר של הספקות. ענווה, בהקשר זה, משמעה - לא בטוח שאמצא תשובה אשר אזדהה איתה, לא בטוח שאבין את התשובה ולא בטוח שהתשובה שאמצא (אם אמצא) היא התשובה "הנכונה". ענווה זו עשויה לקדם גם ענווה במובן של קבלת דברי חכמים. בנוסף, חינוך לענווה, במובנה הנוכחי, יסייע לחינוך שאסור שהתנהגות תהיה מותנית בהבנה ובקבלת תשובה מספקת. התניית ההתנהגות בהבנה יש בה מן הגאווה.

ד"ר שרגא פישרמן 61

השלב השלישי הוא הניסיונות המתמשכים לגבש זהות אמונית דינאמית. שלב זה נמשך כל חיי האדם, אך תבניות שגובשו בגיל ההתבגרות עשויות להשפיע על חיי הבוגרים של האדם. במילים אחרות, אם המתבגר התחנך (והתרגל) להעלות ספקות, לא "לטייח", ללמוד, לבחון, לשוחח ולהקשיב, יש סיכוי שימשיך בדרך זו גם בעתיד. אם, חלילה, הוא התחנך להדחיק, להתכחש, להסתיר ולחשוש מפני הספק וההתלבטות, הוא יגדל ויהפוך לבוגר שינהג על-פי דפוס זה גם במהלך חיי הבוגרים.

לצד החינוך להתלבטות ולחיפוש האמת ניתן לחנך להתנהגות הנובעת בתחילה מהאמונה הראשונית הטבעית ובהמשך מזהות אמונית ההולכת ומתגבשת ככל שהמתבגר (ואחר-כך הבוגר) משיב לעצמו על ספקותיו ותהיותיו.

לסיכום יחידה זו, ניתן לומר כי התהליך החינוכי המוצע בזה הוא: לחשוף רגש טבעי של אמונה שיש שם א-לוה, חינוך לענווה וממנה לקיום מצוות, אחר-כך חשיבה ביקורתית והתלבטות וממנה זהות אמונית מגובשת.

לחינוך מסוג זה כמה תנאים, שמקוצר המקום אמנה אותם ללא העמקה.

אקלים של קשב, הידברות, כבוד הדדי, קבלה אמפתית ואהבה.

הצבת גבולות ברורים (רצוי לאחר דיון עם המתבגר).

מתן אפשרות של בחירה והדגשת הבחירה, חשיבותה והאחריות הנלוות אליה.

בחינה מתמדת ונוקבת של הגבולות, של יכולתנו לכפות את הגבולות ושל המחיר החינוכי על כפייתן.

ליווי התהליך החינוכי בחוויות חיוביות עמוקות.

הבנה וקבלה של תפקיד המחנך, המנחה ולא "המסביר לצרכן/לצרחן".

אמונה אמיתית של המחנך בצדקת דרכו.

מתן דוגמה אישית חיובית.

"והעיקר לא לפחד כלל!"

ליווי כל התהליך בתפילה ליושב במרומים שיצליח את דרכנו ויצרף כוונה טובה למעשים ישרים.

הכי טוב להיות דתל"ש

נראה שאין סוגיה בציונות הדתית - וכנראה גם אצל החרדים - שמאיימת כמו הדתל"שיות.

ולמה?

אריאל לביא

אגף התשובה של תנועת קוממיות

פשוט, שרצונו של כל הורה או מחנך הוא לראות את ילדו/תלמידו

הולך בדרכו. קל וחומר הדבר כשהחינוך הוא לאידיאולוגיה מסוימת, ובן בנו של קל וחומר כשאמונה במציאות רוחנית שמתווה את דרכו, מאירה את דרכם של ההורים.

לכן, ילד שהושקעו בו שנים של חינוך וממון רב, אבל הוא בחר בדך אחרת - גורם משבר לא קטן אצל ההורים. אם מדובר בתופעה חברתית, היא כבר הופכת להיות סיבה לדאגה ציבורית.

נתאר לעצמנו משפחה עם שישה ילדים. שלושת הבוגרים למדו בישיבות, התחתנו עם בחורות מבית טוב וחיים בהתנחלויות. השתיים הצעירות לומדות באולפנה שווה והאמצעי גר בתל-אביב... הוא עובד כמלצר בבר ובקרוב יעבור לגור עם החברה. אם יש קשר בין הכבשה השחורה למשפחה - במקרה הכי טוב הם מקבלים אותו כמו שהוא. אוהבים אותו בטבעיות כמו את שאר הילדים.

אבל, האם יכול להיות מצב שדרכו של הבן מעלה תמיהות על דרכם של ההורים?

עכשיו נתאר לעצמנו שלבן הזה יש חבר. גם הוא גר בתל-אביב. חילוני. מכירים כבר הרבה זמן - מהישיבה התיכונית. והיא שמסתובבת עם לבוש לא עלינו וכו' וכו'

האם אנחנו כציבור מנסים להכחיד את התופעה או מנסים להבין את המסר המתגלה מתוך מרידה זו?

כשרע - מחפשים מקום אחר

יום אחד בדוכן חברותא (אמצע ליל חמישי, מדרחוב נחלת בנימין) אני רואה מרחוק זוג מתקרב, ישר אלינו. כשהם התקרבו קצת, שאלתי אותם בקצת חוצפה: נכון שאתם דתל"שים?! הבחור היה בהלם! אולי מהישירות, אולי מקילוף התחפושת. אוטומטית הוא שאל אותי: למה אתה חושב ככה? האמת - עניתי לו - רואים עליך. יש משהו עמוק יותר וחי בעיניים של מי שטעם מהתורה. בין כך ובין כך דיברנו על מאיפה הוא בא (גוש-עציון) ולאן הוא הולך (לא ברור) ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון (לא מעניין אותו).

היו לו הרבה טענות על כפיית מצוות, חוסר תשובות לשאלות אמוניות, אבל בסוף שנינו הבנו שהחיים החילוניים חסרי הגבולות קרצו לו, אז הוא קרץ להם חזרה ומאז הם ביחד.

אפשר להתייחס לאותו בחור בזלזול, להגיד: מי שלא מתאמץ ורוצה לדעת באמת מה זאת עבודת ה' - שלא יתרץ תירוצים. אני חושב שאותו בחור מעלה סימני שאלה גדולים מאוד על דרך חיינו הדתית. לא על השאלות והתשובות באמונה, אלא על הקישור בין שיעורי האמונה לקיום בפועל של המצוות! האם הן נעשות בשמחה? באהבת חברים? בהתלהבות? או - מצוות אנשים מלומדה?

הדבר גם לא פוסח על החרדים:

אחר-צהריים אחד בכיכר דיזינגוף פעיל פגש יהודי שהתחפש לפנקיסט (נקרא לו משה). פנקיסט, למי שלא מכיר, זה אדם שתולה על עצמו עשרות עגילים ושרשראות בכל מיני מקומות, שערו עשוי מקוצים ודרדרים, בקיצור - ירחם ה'! התחילו לדבר. תוך כדי, ניגש חבר של משה להגיד שלום. אתה רואה אותו, אמר משה (הפנקיסט), הוא באמת רוצה לחזור בתשובה! אותו פעיל פנה לחבר והתעניין מאיפה הוא בא ולאן הוא הולך. לאחר שעה של שיחה (משה הפנקיסט מצא לו כבר עיסוק אחר) מתברר הסיפור המדהים הבא: אותו חבר למד בישיבה חרדית ספרדית, הכי טובה שיש. בגיל 26 הוא התמנה לר"מ שם, אחרי שנבחן אצל ראש הישיבה (אחד מגדולי הדור). יודע

גמרות בעל-פה ועוד כמה ראשונים ואחרונים. מאוד מוצלח, אבל תקופה ארוכה קיננה בקרבו התחושה שאין לו סיבה למה הוא עושה את מה שהוא עושה. ויום אחד הוא קם ועזב את הכול. את הכיפה ואת הישיבה, את החליפה ואת הטהרה. והכי מדהים, שכדי לא לגרום להוריו עגמת נפש - כשהוא חוזר הביתה הוא לובש שחורים ומעביר בשבת שיעור בבית הכנסת!

דהיינו, חוסר חיבור מוחלט בין תחושת הלב לבין המעשים בפועל!

את המצב הזה של "מצוותי שמרו ואותי עזבו" - אי-אפשר להמשיך!

על זה הרב אומר באורות התשובה: "החוצפא דעקבתא דמשיחא באה מפני שהעולם הוכשר כבר עד כדי לתבע את ההבנה, איך כל הפרטים הם מקושרים עם הכלל, ואין פרט בלתי מקושר עם הגודל הכללי יכול להניח את הדעת! וכאן הרב צועק בקול גדול: ואם היה העולם עוסק באורה של תורה במידה זו... היתה התשובה... מופיעה ויוצאה אל הפועל."

מה עדיף - דתי או דתל"ש?

מי שחושב שהעסק הזה של נטישת הדת הוא של דתל"שים בלבד כנראה לא מבין את חומרת הבעיה!

קודם נגדיר, שלדעת כל מי שנמצא בדוכנים, אם יש שנאה להפצת יהדות - זה בא רק ממי שמכיר ובעט. לכן קל לסמן אותם כמחוץ למשחק: "הם במצב קשה מאוד", "אותם הכי קשה להחזיר בתשובה", "גם את האגוז הזה נפצח" ועוד ביטויים מקטלגים. אכן, חלק מהם עושים מעשים נוראיים ומוציאים שם רע על כל קודשי ישראל. אבל רובם אובדי דרך ומחפשי משמעות עמוקה לחיים.

ביטול האמירה שלהם, היא בעיה של גאווה על יהודי ברמה האישית, ויותר חמור - חסימת הכוונה האלוקית לתקן אותנו באמצעותם!

כך הרב כותב באורות התחיה: יסוד צדקת הצדיקים בכל דור ודור נתמך הוא גם ע"י הרשעים, שעם כל רשעתם, כ"ז שהם דבוקים בחפץ ליבם לכללות האומה, עליהם

נאמר "ועמך כולם צדיקים" וחיזוניות הרשעה שלהם מועילה היא לאמץ כוחם של צדיקים "כדורדיא לחמרא".

יש משהו מפתח, מאתגר, מעורר שאלות בהופעה של מישהו שעשה צעד מאוד חריף בכל חייו כי לא יכל לשאת את ההתנהגות הדתית השגרתית.

בתקופה האחרונה דתי כבר הפך לסמל של יהודי שמקיים איזושהי מערכת חוקים שעוזרת לו לשמור על חברה אחידה.

מישהו שמקיים את המצוות מתוך חיבור לבוראם זוכה להיקרא **עובד ה' למעשה**.

דיזינגוף סנטר, אחר-הצהריים רגיל. אני קונה קצת כיבוד לשיבה שאנו עורכים. ביררתי אם יש כשרות למאפייה במקום, ולשם כך הייתי צריך לדבר עם כמה אנשים ולהסתכל בעיון בתעודה. אחרי כל הביורוקרטיה אני שם לב לבחור בשנות ה-30, מגולח ומצוחצח, שמסתכל עלי בעניין. דיווחתי לו שהכול בסדר ויש תעודה. קצת צחקנו שלכל דבר יש היום תעודה ואז לפתע הוא שאל: איפה אתה גר? וגם קבע - לא בתל-אביב! חייכתי. איפה אתה חושב שאני גר? הההההם, בשטחים לא, אולי ברמת הגולן... למה אתה חושב ככה, בגלל החיוף? לא, מה פתאום, הוא ענה. ואחרי חצי דקה - אולי כן.

מסתבר שהבחור מהקריות, דתי לשעבר, כמובן. עזב את הדת, עבר למתנס הפוליטי השני, שם הוא מרגיש משוחרר, נאור, בעל בחירה חופשית ובעיקר שמח. לא יודע על איזו שמחה הוא מדבר, אבל מסתבר שהוא לא מצא אותה בגלגולו הקודם. לכן מפתיע אותו לראות דתי מחייך בשמחה ובטבעיות.

זה לא שצריך כל היום להכות על חטא, אלא לברר איך אנחנו משתפרים באהבתנו את מי שאמר ואת מה שאמר.

אומן ראש השנה, ויום כיפור ב-770

יש שתי תנועות תשובה שנותנות מענה מוצלח לתופעת המרידה בקודשי ישראל, חב"ד וברסלב. קודם כל הם לא נבהלים. האמת היא אחת והיא תנצח! דבר שני, הם מציבים משהו מאוד ברור בראש סדר העדיפויות ולשם שואפים כולם - לצדיק/לרבי!

אין דבר יותר נעים, מושך ומקדש מאשר להיות עם קהל של אלפים שיחד אתך מכוונים לצדיק. אם זה באומן ואם זה ב-770. ואין לזלזל בזה, כי באמת הצדיקים הם מרכבה לשכינה והם יוצרים בשבילנו דרך לכוון כלפי שמיא! יותר מכך, מי שאין בלבו שאיפה להידבק בצדיקים - משהו בעבודת ה' שלו צריך בירור!

אלא שהלב מרגיש שיש משהו יותר גדול מההתנהלות של שתי המגמות האלו. כעין מה שנאמר על הרב קוק באומרו: "אל תהיו לי קוקיסטים" כאילו הוא דורש מאתנו להידבק בצדיקים אבל לא לשכוח שלאישיותנו יש מתנה ייחודית וגדולה לתת למציאות הכללית כאילו אין (חלילה) צדיקים בעולם! גם המגמה השוברת לב, של התמעטות הצדיקים והאדרת הרושם של דברי כל מי שהגיע לגיל 14, הוזכרה בדברי הרב כסימן לנחיצות הגילוי של החלק האלוקי שבכל יהודי והכרחיות השפעת עבודת ה' שלו על הכלל כאילו הוא יחיד בדרא!

כוחות הנפש שנדרשים כדי לפלס דרך במים הסוערים, עם ההכרח ללמוד ולהשתלם בתורה כל הזמן, עם החיוב להוביל את התרבות על כל אגפיה ולמצוא טעם וזכות בכל, ועם החוזק לעמוד על דברי תורה ולמנוע ביזויים - כל אלה יוצרים טיפוסים שהם לא תלמידי-חכמים במובן הרגיל, אבל צדיקים במלוא מובן המילה!

הדתל"ש מגוש עציון

החרדיל"ש מהישיבה החשובה

והוא מהקריות

את זה - הם מחפשים!

פעם ניגש אחד מפעילי התשובה לרב חשוב וביקש הכוונה איך לפעול בתל-אביב. אמר לו הרב: אנחנו למדנו איך קוראים ולומדים את ספר אורות. אתם לומדים (לבד) איך ליישם אותו!

ארץ-ישראל של כולם

כתלמידי הרב, אנו נושאים בגאון את דגל ההתיישבות בארץ-ישראל. אולם גם כאן אנחנו נופלים קצת בפרטיות. התשובה שלנו בנושא ארץ-ישראל היא בהבנה שהיא של כולם! לא יכול להיות שלי כואב על חורבן של יישובים ואחיי היקרים בכלל לא יודעים!

מספר פעיל: פעם דיברתי עם החברותא שלי על הגירוש, וכמובן מייד כשהנושא עלה התחלתי לרדת על המשטרה, על הצבא ועל כל מי שהיה שם. הוא הפסיק אותי וביקש שאספר לו על איך אני הרגשתי אז. פתאום במקום לדבר על מה שכתוב בעיתונים, סיפרתי לראשונה על התחושות הנוראיות שחשתי כשעקרו משפחה ועוד משפחה מביתם ואת עם ישראל מנחלתו. זה היה משהו! הוא כל כך התרגש ובסוף אמר שזאת פעם ראשונה שהוא באמת מבין למה אנחנו כל כך נלחמים על חלקות האדמה האלו.

”כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה”.

ט"ו

בשבט

על הארץ ועל פירותיה

טובה של ארץ-ישראל בא לידי ביטוי גם בטיב פירותיה ☪ הרב
שחור על טעם וריח רוחניים ☪ ועל אזורים מיוחדים בארץ ☪

טהרת פירות ארץ-ישראל

הברכה "מעין שלוש" כשמה כן היא, מעין שלוש הברכות הראשונות שבברכת
המזון.

הרב משה לייב שחור זצ"ל

נערך ע"י נינו ר' אוריה שחור

אולם כשנתבונן
בהקבלה בין נוסח ברכת
"רחם נא", שבברכת
המזון, לנוסח הברכה

"מעין שלוש" נגלה הבדלים. במקום "ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול
והקדוש" נאמר "ועל מזבחך והיכלך".

הבדל נוסף הוא בתוספת "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה", מה שלא הוזכר
בברכת המזון.

נראה להסביר על-פי המשנה בסוטה "מיום שחרב בית המקדש ניטל טעם
הפירות". הגמרא מבארת: "תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר טהרה ביטלה טעם וריח"
ומסביר רש"י: "טהרה, שפסקה מישראל, ביטלה טעם הפירות וריחם, שמתוך שהיו
טהורים ונוהגים בטהרה אף הקב"ה מטהר פירותיהן מריח רע ומטעם רע".

הגמרא שם מספרת: "רב הונא אשכח תומרתא דחינוניתא, שקלה ככרכה
בסודריה, אתיא רבה בריה, אמר לו - מוריחנא ריחא דחינוניתא, אמר לו בני, טהרה יש

הרב משה לייב שחור 71

בך" (רבה בנו של רב הונא הריח ריח פרי שהיה עטוף בסודר והדבר מראה על טהרה שיש בו). בפירות ארץ-ישראל מצוי ריח מיוחד שאנשי מעלה זוכים להריח.

"מיום שחרב בית המקדש ניטל טעם הפירות". הטעם והריח המיוחדים, שכל אדם היה יכול לחוש בהם, אינו מורגש מעת החורבן אלא לאנשי מעלה.

נראה לומר, כי אותו ריח

מיוחד שבפירות נובע

ממצוות הביכורים

שמביאים מהפירות

שנשתבחה בהם ארץ-

ישראל

נראה לומר, כי אותו ריח מיוחד שבפירות נובע ממצוות הביכורים שמביאים מהפירות שנשתבחה בהם ארץ-ישראל. הפירות המובאים לפני המזבח גורמים לשפע מיוחד שחל בפירות, קיום המצווה מעניק להם את הטעם והריח המיוחדים. ומה שאמרה הגמרא כי משחרב הבית בטל ריח הפירות, כוונתה משחרב המזבח (כמו שמצאנו בזבחים ס' ע"ב

"מה בכור שאינו אלא בפני הבית", וביארו התוספות שהכוונה למזבח ולא לבית). (להרחבה על מציאות המזבח לאחר חורבן בית שני ומשמעותו עיין העמק דבר, דברים ט"ז, ג' ד"ה למען תזכור וגו').

זהו פשר שני השינויים בברכה "מעין שלוש".

ברכה זו נתקנה על פירות ועל מזונות שמעורבים בהם מי פירות.

עיקר חובת ברכה אחרונה הוא מה שנשאר טעם בפה אחר גמר האכילה, כמבואר בספרים הקדושים (ראה חובת הלבבות) ואלו הם הטעם והריח שלמדנו עליהם.

לכן מודגש בברכה "מעין שלוש" המזבח, שבו מתקיימת מצוות הביכורים, והטרה המרוממת את ישראל להריח את ריח פרות ארץ-ישראל.

אנו מתפללים שנזכה לחזור לעבודת המזבח ולהריח את ריח הפירות.

ארץ זבת חלב ודבש

"תניא ר' אלעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו".

ותמה בספר כפתור ופרח (פרק עשירי) - "למה לא הצריכו זבת חלב ודבש גם כן?"

נראה לומר כי הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש" הופיע פעמיים במקרא על-ידי אנשים שהתמרדו במשה וניסו לתאר את ארץ מצרים בשבח זה ולהמעיט בשבח ארץ-ישראל. דתן ואבירם אמרו "המעט כי העליתונו מארץ זבת חלב ודבש" כלומר שארץ מצרים מכונה בפיהם "זבת חלב ודבש". עוד הוסיפו ואמרו "אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו".

גם המרגלים אמרו "באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא" **"גם לרבות מצרים** שיצאו ממנה, וייתכן עוד כי כיוונו בדברם לומר כי בארץ-ישראל ישנם אזורים המכונים "זבת חלב ודבש", אך לא כולה זבת חלב ודבש (ולפנינו יבואר עוד), ופירוש דבריהם - **"גם זבת חלב ודבש" וגם לא.** אמנם יהושע וכלב התנגדו לדברי המרגלים ואמרו "והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו, ארץ אשר היא זבת חלב ודבש". "היא" - ולא מצרים. "היא" - כולה ולא חלקה.

**דבקות הנובעת מהליכה
בדרכי ה' היא המולידה
את הידורה של המצווה**

אכן, המתח בין הבנת טובה של הארץ לטוב ארץ מצרים מפורש במקרא "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים", ומבואר בחז"ל כי חברון עולה פי שבעה בטובתה מצוען.

את שאלת ה"כפתור ופרח" יש לישב, אם כן, כך: בברכת הארץ אנו מזכירים ביטויים שמייחדים את ארץ-ישראל ללא כל אפשרות לדמותה למקום אחר. "ארץ חמדה, טובה ורחבה" - "למה נקרא שמה **חמדה**? שבית המקדש נתון בתוכה" (שמות

73 הרב משה לייב שחור

רבה) ורחבה נקראת על שם שמתרחבת כצבי. (גיטין נז ע"א) "ארץ זבת חלב ודבש" הוא ביטוי שאפשר, בטעות, לשייכו למצרים.

עוד יש לומר כי ברכת הארץ, שנתקנה על-ידי יהושע, באה לשלול את דעת המרגלים ולכן היות שהם לא כפרו בהיותה של הארץ זבת חלב ודבש לכן לא נכנס הביטוי הזה לברכה אלא רק ביטויים שעליהם לא היתה הסכמה - מאסם בארץ חמדה, באמרם ארץ אוכלת יושביה כפרו בטובה (רמב"ן, שם) ובאמרם "ערים בצורות" כפרו ברוחבה.

הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש" מתפרש על-ידי רמי בר יחזקאל (כתובות קיא ע"ב) בתיאור של עזים האוכלות תאנים. התאנים הננגסות על-ידי העזים זבות את חלבן והוא נשפך ונוזל ומצטרף לחלב העזים הזב גם הוא. כך, בתמונה אחת, מתמצה איכותה של ארץ-ישראל.

אולם אליה וקוץ בה. הציור הזה מבטא גם חיסרון. אין מגדלים בהמה דקה

בארץ-ישראל בגלל השחתת עציה. איך ייתכן שהציור של עז האוכלת עץ תאנה יהיה סמלו של טוב הארץ?

**הכופרים בטובתה של
הארץ ראו את היותה זבת
חלב ודבש, אולם לא
השכילו לראותו בכל
עומקו**

בגמרא במגילה (דף ו ע"א) משמע ש"ארץ חלב ודבש" הוא איזור מוגדר וידוע. חכמים היו יודעים כי באזור נחלתו של שבת מסוים יש שטח בעל גודל מסוים שנקרא

"ארץ זבת חלב ודבש". ובארץ-ישראל כולה יש שטח מסוים הנקרא "זבת חלב ודבש" כלומר "ארץ זבת חלב ודבש" היא ארץ שיש בה אזורים שראויים לתואר "זבת חלב ודבש" (כמו שכל ישראל בני נביאים ויש שזוכים לנבואה ממש).

חז"ל (עירובין יז) מוסרים לנו שיהושע התנה עם ישראל שיהיו רועים את בהמתם ביערות. כלומר שיהיו מקומות מוגדרים שבהם יוכלו בעלי העזים לרעות את בהמותם. זאת תקנה שנועדה, באופן פשוט, לאפשר את גידול העזים בארץ-ישראל. היא עזרה לבעליהן להתפרנס ואפשרה לציבור ליהנות מחלב העזים ומצמרן.

אולם עכשיו אנו מבינים כי תקנה זו אפשרה לארץ לבטא את מעלתה. באותם יערות מוגדרים נתגשמה ברכת "ארץ זבת חלב ודבש".

אלו, כנראה, אותם מקומות שהיו ידועים כ"זבת חלב ודבש", אותם יערות שמימי יהושע נקבעו לגידול עזים (אמנם יהושע בבית ראשון והאמוראים אחרי בית שני, אבל הצורך בתקנה במקומו עומד, ואם לא אותם יערות אז תחליפיהם).

אכן, "ארץ זבת חלב ודבש" היא חרב פיפיות - אם נשתמש בארץ שלא כדין יהיה בזה השחתתה וכמו שנאמר בדברים - "כי אביאנו אל האדמה... זבת חלב ודבש ואכל ושב ודשן", כעזים המכלות את עציה, ואם נשכיל נדע לבטא את רום מעלתה.

הכופרים בטובתה של הארץ ראו את היותה זבת חלב ודבש, אולם לא השכילו לראותו בכל עומקו. אם נשמור את התורה ודרכיה, סברו, לא תהיה הארץ כולה זבת חלב ודבש, ואם נרצה שכולה תהיה זבת חלב ודבש עלינו לעסוק גם בגזל והשחתה וזו נחלת בני מצרים. הם לא הבינו כי אותם אזורים זבי חלב ודבש הם המבטאים את מעלתה של הארץ כולה ודוקא השמירה מפני ההשחתה מחדד את טובה של הארץ.

(עיינו עוד ברמב"ן על התורה שמות יג שלא כל הארץ זבת חלב ודבש ושהדבר תלוי בעם משבעת העממין היושב שם. לפי דבריו אזורי הפריזי והגרנזי אינם "זבת חלב ודבש", עוד ראה ברמב"ן שמות ג כי הביטוי ארץ זבת חלב ודבש מכיל הפכים - בד"כ אזורים הנוחים למרעה אינם טובים לגידולי פירות וכאן משתלבות המעלות).

הפירות כמבשרי הגאולה

האם מותר לבטל תורה בשביל נטיעת ארץ-ישראל ☞ מה הקשר
בין פירות לתפילין ☞ הרב שחר על עבודת האדמה ועל הדבקות
ברבונו של עולם ☞

קץ מגולה

יש בחז"ל כמה וכמה התייחסויות לפירות ארץ-ישראל, אולם נראה שיש מימרא
אחת בגמרא, שקשה ללומדה בלי לעצור ולשאול: למה?

הרב משה שחר ראש הישיבה הגבוהה בטבריה

’ואמר רבי אבא: אין
לך קץ מגולה מזה,
שנאמר (יחזקאל ל"ו)
ואתם הרי ישראל ענפכם

תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל וגו' (סנהדרין צח). מפרש רש"י: "מגולה מזה -
כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר". כלומר,
הסימן הנגלה והברור ביותר להתקרבות הקץ, הוא ההתרצות של ארץ-ישראל לתת
פירות בעין יפה. כאן אנו פוגשים את שאלתנו: למה הסימן המגולה ביותר לקץ הגלות
ולתחילת הגאולה וקיבוץ הגלויות, בא דווקא על-ידי הפירות? מה הקשר המיוחד בין
פירות ארץ-ישראל לבין הגאולה? אם נבין שקדושת הארץ מופיעה בפירותיה, נוכל גם
להבין שעל-פי פירות אלה ניתן להבחין במידת שייכותנו אל הארץ.

קדושת הפירות

הב"ח היטיב להסביר את קדושת פירות הארץ, בהתייחסותו לדברי הטור (באו"ח,
סי' רח). הטור הביא דברים בשם הסמ"ג, והוסיף: וכתב עוד וי"א ונאכל מפריה ונשבע

מטובה ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים מצות התלויות בה ע"כ ובה"ג ישנו וא"א הרא"ש ז"ל היה אומר.

על דברי הסמ"ג שהביא הטור, כתב הב"ח: תימא, הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (במדבר לה, לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה' שוכן בתוך

אם נבין שקדושת הארץ מופיעה בפירותיה, נוכל גם להבין שעל פי פירות אלה ניתן להבחין במידת שייכותנו אל הארץ

בנ"י. ואמר, אם תטמאו את הארץ, נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה, ממש בגוף הארץ, נסתלקה נפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בנ"י. כי עד עתה, היכל ה' המה היו בנ"י, לפי שהשכינה היתה

שורה בקרבם ממש, ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ, נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות, בתוך בנ"י, יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל. ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.

(הסמ"ג כתב שלשון הברכה אינה נראית לו טובה, בגלל שהגמרא (בסוטה יד.) אומרת: 'דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך?' - אולם האליה רבה (באות טז) מסביר את הגמ' כך: י"ל דאקדושה קאמר, ואפשר דשאני משה דשכינה תדיר לגביה אף שלא היה אוכל מפירות ארץ ישראל וכדפרש"י סוף בהעלותך, ולזה דקדק הש"ס וכי לאכול מפריה הוא צריך!?)

משמע מהב"ח, שלמרות שתיאורטית ייתכן מצב שבו הפירות משפיעים ח"ו טומאה, מ"מ בפועל אפשר בכל הדורות לברך על אכילת הפירות והתבואה: "ונאכל מפריה ונשבע מטובה - ומתוך כך - ונברכך עליה בקדושה ובטהרה".

מי שאינו "מסתדר" עם קדושת הארץ, אינו יכול לרצות ליהנות מפירותיה. זו לשון המדרש (במדב"ר יט, כא): "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל - שלא היה יכול לטעום אותו הדור מפירות הארץ כלום, אמר ר' עקיבא כשהיו מגלים להם התגרים הסל שבא מן

פירות הארץ היו מתים שנא' (דברים א) אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו' כל טוב הבא מן הארץ לכך ותקצר נפש העם בדרך הם שרגנו ונפשנו קצה".

יוצא אם כן, שאחרי החורבן והגלות, ארץ-ישראל הפסיקה לתת את פירותיה בעין יפה, אך כשתחזור היא לאיתנה הראשון, יהיה זה משום שעם ישראל רוצה בה וראוי לה. נתינת הפירות היא הסימן הברור לכך שעם ישראל קרב לבוא, והפירות הם הם מבשרי הגאולה.

המשמעות

אם פירות הארץ אכן מגלים וחושפים את קדושתה, וממילא גם הם עצמם קדושים כל כך, שומה עלינו לברר האם מותר לנו ואולי אף מצוים אנו, להתבטל מתורה לפעמים, ולעסוק בנטיעות שתרבנה פירות בארץ.

אלו דברי הגמרא (ברכות לה:): תנו רבנן: ואספת דגנך - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיו, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: (ישעיהו ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: (דברים י"א) ואספת דגנך; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: (דברים כ"ח) ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן.

בחתם-סופר (בחיזויו לסוכה לו.) מוצאים אנו ביאור והארה לגמרא הנ"ל, וכה דבריו: נלע"ד, רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'ואספת דגנך' אלא בא"י ורוב ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב א"י

**למה הסימן המגולה
ביותר לקץ הגלות
ולתחילת הגאולה וקיבוץ
הגלויות, בא דווקא על ידי
הפירות?**

ולהוציא פירותי הקדושים. ועל זה ציותה התורה 'ואספת דגנך' ו'בועז זורה גורן השעורים הלילה', משום מצוה. וכאלו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר, אפילו שארי אומניות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה. אבל כשאנו מפזרים, בעוה"ר, בין אומות העולם, וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן - מודה ר"י לרשב"י (שלא יעסוק ביישוב העולם אלא בתורה) וע"ז אנו סומכין על ר' נהוראי במתניתין סוף קידושין: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה, היינו בח"ל וכנ"ל.

באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה

הואים אנו בדברי החת"ס, שמלבד זה שפירותיה של ארץ-ישראל קדושים, יש גם מצווה מדאורייתא להתעסק בהם. זאת ועוד, החת"ס משווה מצווה זו למצוות תפילין, שהיא 'מצוה שבגופו' (עי' בליקוטי מוהר"ן תורה מז, שא"י

היא בחינת תפילין, ועי' בדרוש א' שבסוף חבש פאר, ועי' בקידושין סוף דף לז). לכן, למרות שבועז היה גדול הדור (ור"ה, ד"ה י [כ]), ולמרות שהיה לומד תורה גם בשעה שהיה אוכל (ור"ה ה, טו [ז]), ולמרות שהיו לו נערים-קוצרים, מ"מ בלילה היה זורה בעצמו את הגורן, משום המצווה.

ובספר "אם הבנים שמחה" (פרק שלישי, לב) הוסיף: והדברים מבהילים כל רעיון, עד כמה הוקיר רבנו מלאכת ישוב הארץ, עד דקפסיק ותני שבארץ ישראל אסור לעשות כר' נהוראי וכרשב"י וחביריו ללמוד רק תורה ולנטוש את הארץ, אלא החיוב לעשות כר' ישמעאל, לעסוק בישוב הארץ, מפני שזה גופא מצוה. והמשיל לזה - כאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. וכן בשאר אומניות שיש בהם ישוב העולם, הכל בכלל מצוה זו. שכך פסק ראש הפוסקים, מגדולי הפוסקים האחרונים, רבנו ה"חתם סופר", שנתקבלו פסקיו כמשה מפי הגבורה, ומאן ספין ומאן יהיר ומאן רקיע לזלזל בדבר שרבנו החת"ס הגביה ערכו כל כך למעלה ראש, עד שהשוה עבודת האדמה בארץ ישראל למצות עשה דתפילין שאדם הישראלי מניח בכל יום, ובלי מצות עשה דתפילין אינו בר ישראל כלל, והוא מן היורדים ואינם עולים, כמבואר בראש השנה. על כן, בושה וכלימה תכסה פניהם של

אלו המזלזלים במצות עשה של ישוב הארץ בטעמים בדויים ודחויים. ודבריהם בטלים ומבוטלים נגד דברי רבנו החת"ס ז"ל, ולית צריך להשגיח בהן כלל וכלל, ודוק.

דבקות בשכינה

אין מצווה זו של ישוב הארץ בנטיעות, ככל מצוותיה של תורה. יש בה מה שאין באחרות. כך דרשו חז"ל (ויק"ר כה, ג): רבי יהודה ב"ר סימון פתח (דברים יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי אפשר לבשר ודם להלוק אחר הקב"ה אותו שכתוב בו (תהלים עז) בים דרכך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו, ובו תדבקו וכי אפשר לב"ז לעלות לשמים ולהדבק בשכינה אותו שכתוב בו (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתוב (דניאל ז) כורסיה שביבין דינור וכת' (שם) נהר דינור

**כל מצוה מקרבת אותנו
לאבינו שבשמים, לקב"ה,
אך מושג כזה של דבקות
בשכינה אינו מצוי בכל
מצוה**

נגד ונפק מן קדמוהי ואתה אומר ובו תדבקו **אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה הה"ד (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן, אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה הה"ד** כי תבאו אל הארץ.

ניתן לומר, שכל מצווה מקרבת אותנו לאבינו שבשמים, לקב"ה, אך מושג כזה של דבקות בשכינה אינו מצוי בכל מצווה (אמנם מצאנו ביטוי כזה לגבי דבקות בחכמים (במדב"ר כב, א), וביטוי דומה לגבי דבקות במידותיו של הקב"ה (סוטה יד). ונראה לומר שיש דבקות מצד התורה, יש דבקות מצד העבודה ויש מצד גמ"ח, ואכמ"ל).

חלקי המצווה

מתוך רצון לברר בקצרה את מיקומה המדויק של הנטיעה בתוך מצוות יישוב הארץ וכן את יתר חלקי המצווה, נביא את סיכומו של הרב שמואל מוהליבר זצ"ל, משנת תר"ן (שיבת ציון עמ' 11), ואלו דבריו: מכל האמור נתברר לנו, שמה שאמר הכתוב והורשתם את הארץ וישבתם בה, היא מצות עשה אחת השקולה כנגד כל המצוות שבתורה, והחלק היותר נכבד הוא הירושה, היינו הזכייה בכברת ארץ באה"ק, בזמן שהיו

ישראל לעם בפני עצמם ע"י מלחמה, ובזמן הזה - ע"י קנין כסף, והוא חשוב כחלק לעוה"ב, וגם הוא דוחה שבות במלאכה דאורייתא, דהיינו ע"י אמירה לנכרי. **והחלק השני מהמצוה הנ"ל הוא הישיבה**, וגם הישיבה מתחלקת לשני חלקים: א) הישיבה בארץ. ב) ישוב הארץ. וחלק ישוב הארץ ג"כ יתחלק, לשלוש מדרגות: א) **נטיעת כרמים ופרדסים הוא הישוב היותר גדול**. ב) בנין בתים. ג) זריעת תבואה וירקות.

גדולי ישראל

זאת היתה התייחסותם של גדולי ישראל למצווה זו גם בפועל. דוגמה אחת לכך כבר ראינו בדברי החת"ס על בועז, ובגמרא (ב"ב יד.) מוצאים אנו דוגמה נוספת: "א"ל רבא לר' זירא נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמי א"ל דילמא שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב". פירש רש"י: שתים כנגד שתים - שתי גפנים כנגד שתים וא' יוצא זנב בכך קרוי כרם לגבי לחזור עליו מעורכי המלחמה במסכת סוטה (דף מג):

כלומר, כדי ליישב את התמיהה על הכמות העצומה שרבי ינאי נטע, מתרצת הגמ' שייתכן שהוא נטע "רק" אלפיים גפנים!!

מדוע עשה זאת רבי ינאי בעצמו? למה התבטל מלימודו ולא עשה זאת בעזרת פועלים?

תשובה לכך נמצא ב"שיטה מקובצת": וזה לשון הראב"ד ז"ל... וכן הא דרבי ינאי, דנטע שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב בארבע מאה כרמי, **משום יישוב ארץ ישראל הוא דעבד**, ומעלים עליו כאלו נטעה כולה. עד כאן לשונו.

יהי רצון שנזכה לכסוף לארץ-ישראל ולירושלים בתכלית הכוסף ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' לציון ברחמים.

על

ספרים

וסיופונים

תשובתו של ריש לקיש

משא-ומתן עם בר לקישתא

השודדים יצאו את תחום העיר טבריה, ושמעו קול מאחוריהם: "אם לא תחזירו - אנקום נקמתי מכם!".

יעקב מתלון
ישיבת "באר טוביה", מצפה יריחו

הם הביטו זה בפני זה, מופתעים. מי הוא זה שרודף אחריהם? לחבורתם, המכונה "בעלי

קנייה", יצא השם בכל האזור. כבר זמן רב עוסקים הם בשוד וגזל, ואיש אינו מעלה בדעתו להתעמת אתם. מיהו אפוא המאיים עליהם בצעקות?

"אם לא תחזירו - אנקום נקמתי מכם!" נשמע הקול שנית, והצועק הוסיף: "מה זאת עלתה בלבכם, וכיצד העזתם פניכם וגזלתם את כספו של ראש הישיבה, רבי יוחנן?!". הצועק עדיין רחוק, אבל קולו נשמע היטב.

"רבי יוחנן? לא כדאי להסתבך אתו", אמר האחד, שחשש קל עלה בלבו, לחברו, "זה מסוכן. שמעתי שפעם אחת תלמיד אחד התנהג כלפיו שלא כראוי, והרב נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות!". "שטויות", ענה החבר, "אגדות מספרים על כל ראש ישיבה". בעוד הלה מספר לחברו ממעשיו המופלאים של רבי יוחנן התקרבו אליהם הרודף, והם נרתעו למראה פניו. "בר לקישא!" סינן אחד מהם.

כן, הוא מוכר להם. לסטים היה, ראש הלסטים. כולם פחדו ממנו. יום אחד שינה את עורו והצטרף לחובשי ספסלי בית המדרש. ועכשיו - הוא מולם! בא לתבוע את כספו השדוד של רבי יוחנן. ומה יענו לו?

"אם את כספו של רבי יוחנן לקחנו, נחזיר חצי ממנו", ניסה אחד מן השודדים לפתוח במשא-ומתן.

ריש לקיש הרעים בקולו: "חייכם, את כולו אני נוטל. אף לא פרוטה אחת אשאיר!". לנגד עיניו עמדה עדיין תמונתו מהבוקר של רבי יוחנן, רבו וחברו, יושב בבית המדרש מהורהר ואינו מגיב לשאלות שהופנו אליו. מעולם לא ראהו כל כך טרוד. כששאל אותו ריש לקיש לפשר הדבר, נענה "כל האברים תלויים בלב, והלב תלוי בכיס. נשדדתי בידי לסטים, כנופיית בעלי קנייה". ריש לקיש שאל לכיוון מנוסתם ויצא בעקבותיהם. הוא לא הסכים לוותר על כלשהו מכספו של רבי יוחנן. פחדם של השודדים מפני ריש לקיש לא היה מופרז: הם זכרו את כוחו, ושמעו איך הֶעָרִים על חבורת אוכלי-אדם, הרג אותם והשתחרר מרשותם.

כשהכסף בידו חזר ריש לקיש לטבריה, אל רבי יוחנן (על פי ירושלמי תרומות סוף פרק

ח).

חילו לאורייתא

רבי שמעון בן לקיש נולד למשפחה של תלמידי חכמים. בבחרותו למד תורה והיה בין תלמידיו הצעירים של רבי יהודה הנשיא. רבותיו בתקופה ההיא היו גם רבי חייא, רבי ינאי, רבי אפס ורבי אושעיא. הוא ורבי יוחנן העידו מאוחר יותר על עצמם: "לא זכינו לאורייתא אלא בגין דחמינן אצבעתיה דרבי", לא זכינו לתורה אלא בגלל שראינו את אצבעותיו של רבי (ירושלמי ביצה פרק ה הלכה ב).

בשלב מסוים עזב את בית המדרש, אולי מתוך דוחק וקשיי פרנסה. הוא הלך ונעשה שודד. לסטים! את תלמודו הראשון שכת. כל כך הצטיין במלאכה החדשה שמצא והתקדם בה, עד שנעשה למנהיג השודדים. שני חברים היו לו, שיצאו ביחד איתו למסעות גזל ושוד. הם היו גוזלים וחומסים כל אשר יעבור בדרך.

הגמרא מספרת על מקרה שקרה לריש לקיש בתקופה הזאת: "ריש לקיש זבין נפשיה ללודאי. שקל בהדיה חיייתא וגלגלתא, אמר: גמירי, דיומא בתרא כל דבעי מינייהו עבדי ליה, כי היכי דליחול אדמיה. יומא בתרא אמרו ליה: מאי ניחא לך? אמר להו: בעינא אקמטינכו ואותבינכו, וכל חד מינייכו אמחייה חיייתא ופלגא. קמטינהו

ואותבינהו כל חד מינייהו, כד מחייה חד חייתא נפק נשמתיה חרקיניה לשיניה, אמר ליה: אחוכי קא מחיית בי? אכתי פש לך גבי פלגא דחייתא! קטליניהו כולהו, נפק ואתא" (ריש לקיש מכר עצמו ללודיים אוכלי אדם. לקח אתו שק ועיגול מתכת בתוכו, אמר: ידוע שביום האחרון, כשהורגים אותו, כל מה שמבקש מהן עושים לו, כדי שימחל על דמו. ביום האחרון אמרו לו: מה בקשתך? אמר להם: אני רוצה לקשור אתכם ולהושיב אתכם, וכל אחד מכם אכה אותו מכה וחצי. קשר אותם והושיבם. כל אחד מהם, כשהיכהו מכה אחת יצאה נשמתו וחרק שיניו, ונראה כמחייך ולכן לא הבחינו חבריו שהוא מת, אמר לו: אתה צוחק עלי? עדיין נשארה לך אצלי חצי מכה! הרג את כולם ויצא. הם לא הבחינו האחד במיתת חברו, כי המתכת מכוסה בשק והמכה היתה יבשה) (גיטין מז. והמפרשים).

יום אחד היה רבי יוחנן שוחה בירדן. ריש לקיש ראה אותו וקפץ אחריו לנהר. רבי יוחנן פנה לריש לקיש בהתפעלות: "חילך לאורייתא!" כוחר - לתורה! ריש לקיש ענה לעומתו: "שופרך לנשי!" יופיך - לנשים! "אם תחזור בך לכמות שהיית בצעירותך", אמר לו רבי יוחנן, "תתחתן עם אחותי, שיפה ממני". ריש לקיש הסכים. קרא עמו ולימד אותו ועשאו אדם גדול ותלמיד חכם (בבא מציעא פד.).

חוט של חסד

נטעם מעט מהדברים שאמר וממה שאמרו עליו:

ריש לקיש היה מסדר משנתו ארבעים פעם כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ונכנס לפני רבי יוחנן. (תענית ח.)

ריש לקיש היה הולך בדרך. הגיע לשלולית מים. בא איש אחד, הרכיב אותו על כתפיו והעביר אותו. אמר לו: קראת מקרא? אמר לו: קראתי. - שנית משנה? - שנית ארבעה סדרי משנה. אמר לו: פסלת לך ארבעה טורים, וטענת את בן לקיש על כתפיך? זרוק את בן לקיש במים! אמר לו: נוח לי שאשמש את אדוני. - אם כן, למד ממני דבר אחד, שאמר רבי זירא: בנות ישראל הן החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים. (מגילה כח:)

אמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו. שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל
עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה - עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה -
עלו רבי חייא ובניו ויסדוה. (סוכה כ.)

אמר עולא: הרואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה.
(סנהדרין כד.)

מי שמדבר אתו ריש לקיש בשוק נותנים לו הלואה בלי עדים. (יומא ט.)

אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בלילה - הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של
חסד ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו, ומה טעם יומם יצוה ה' חסדו - משום ובלילה
שירה עמי. ויש אומרים: אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בעולם הזה, שהוא דומה
ללילה - הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא, שהוא דומה ליום,
שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. (חגיגה יג.)

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב "זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם"? כל
העוסק בתורה, כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. (מנחות קי.)

כיצד לסטים עושה תשובה?

איך מנהיג השודדים, שכולם מפחדים ממנו, מניח הכול והולך ללמוד תורה?

מתוך שלא לשמה בא לשמה. יופיו של רבי יוחנן וההבטחה שלו שייתן לו את
אחותו לאשה קסמו לו, לראש השודדים. ודאי הוא שמשוהו עמוק יותר משך את ריש
לקיש, מעבר ליופי החיצוני, השפיע עליו וגרם לו להשתנות מן הקצה אל הקצה. משוהו
פנימי התעורר בלבו. את רבי יוחנן הכיר מתקופת לימודיהם בבית המדרש של רבי
יהודה הנשיא - "רבי". דמותו של רבי צפה ועלתה לנגד עיניו. הוא נזכר במנהגי
הקדושה והחסידות של רבי. כמה עניו היה... "רבינו הקדוש" קראו לו. מעולם לא
הושיט ידו למטה מאבנטו. והאווירה המיוחדת בבית המדרש בשיעוריו... הוא זוכר גם
את אצבעותיו של רבי היוצאות מתוך הכפפות שלו... ואיזו חרדת קודש היתה לרבי
כשלימד את תורת רבותיו, תלמידי רבי עקיבא.

הזכרונות צפו ועלו לפניו. הוא החליט: אשוב לבית המדרש!

והוא שב. שב לבית המדרש ולמד. למד והיה לאחד מגדולי הדור.

ומה עם חזרה בתשובה? שאלנו, איך מפקד הלסטים עושה תשובה?

הגמרא לא סיפרה לנו על תשובתו של ריש לקיש. אבל בפרקי דרבי אליעזר (מג)

זה מבואר:

"תדע לך כח התשובה, בא וראה מרבי שמעון בן לקיש, שהיה הוא ושני רעיו בהרים גוזלין וחומסין כל אשר יעבור עליהם בדרך. מה עשה רבי שמעון? הניח לשני רעיו שוודין בהרים, ושב לא-להי אבותיו בכל לבו בצום ובתפלה. והיה משכים ומעריב לבית הכנסת לפני הקדוש ברוך הוא, והיה עוסק בתורה כל ימיו ובמתנות עניים, ולא שב על מעשיו הרעים עוד. ונתרצית תשובתו, וביום שמת מתו שני רעיו השוודים בהרים, ונתנו לרבי שמעון באוצר החיים ולשני רעיו בשאול התחתונה, ואמרו שני רעיו לפני הקב"ה: רבון כל העולמים, יש לפניך משוא פנים? זה היה עמנו שווד בהרים, והוא באוצר החיים ואנו בשאול תחתית! אמר להם: זה עשה תשובה בחייו, ואתם לא עשיתם תשובה. הנח לנו ואנו עושים תשובה גדולה! אמר להם: אין תשובה אלא עד יום המיתה, משל למה הדבר דומה? לאדם שהוא רוצה לפרוש בים, אם אינו לוקח בידו לחם מארץ נושבת ומים מתוקים בים - אינו מוצא לאכול ולשתות. ולא עוד, אלא אדם שהוא רוצה לילך לקצה המדבר, אם אינו לוקח מן היישוב לחם ומים - אינו מוצא במדבר לאכול ולשתות. כך אם האדם אינו עושה תשובה בחייו - לאחר מיתתו אין לו תשובה, אלא נתינת האיש כדרכיו וכפרי מעלליו."

שחרור תמורת ברכה

כשחזר לבית המדרש, התמסר ללימוד התורה ונטש, כמובן, את דרכו הקודמת. ובכל זאת, הליסטות היתה מוכרת לו ולא פעם הסתייע בניסיונו ועזר לחבריו במקרי הצורך. כשנחטף רבי אמי בידי לסטים, והכול התייאשו מחייו, הופיע ריש לקיש. "אני יוצא להרוג או ליהרג, אחזיר את רבי אמי ואציל אותו מיד הלסטים", הודיע. תוך שהוא מסכן את נפשו הגיע אל הלסטים ודרש את שחרורו של רבי אמי. תמורתו הבטיח להם ברכה מפי רבי יוחנן: "בואו אצל הזקן שלנו והוא יתפלל עליכם". הלסטים באו אל רבי

יוחנן. ברכתו היתה: "מה שרציתם לעשות לו יבוא עליכם". לא הספיקו להגיע לעיר אפיפסרוס עד שנהרגו כולם. (ירושלמי תרומות ס"ח)

הגמרא מספרת גם על האירוע המצער שהביא לפטירתו. יום אחד נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש מהי שעת גמר המלאכה של החרב לעניין קבלת טומאה. רבי יוחנן אמר: משעת הצירוף בכבשן. ריש לקיש אמר: משיצחצח אותה במים.

רבי יוחנן פנה אל ריש לקיש: "לסטאה בלסטיותיה ידע", בדבר הזה אתה יודע טוב ממני, בגלל עברך.

ריש לקיש: "מה הועלת לי? שם 'רבי' קראו לי, וכאן 'רבי' קראו לי!" לאמר, מה הועלת לי בהודאה כזאת לדברי? וכי בגלל העבר שלי בחבורת הלסטים אני יודע את זה? לא! למדתי את ההלכה הזאת קודם שנעשיתי לסטים, וכבר אז (כמו עכשיו) קראו לי "רבי", אלא ששכחתי מה שלמדתי!

רבי יוחנן נבהל מן הדברים ששמע. הוא הבין אותם כפשוטם: מה הועלת לי? אצל הלסטים קראו לי "רבי" וכאן בבית המדרש גם כן קוראים לי "רבי"! "האומנם לא הועלתי לך?" נפגע רבי יוחנן, "הועלתי לך בכך שקירבתיך תחת כנפי השכינה!".

רבי יוחנן נפגע מדבריו של ריש לקיש. ריש לקיש חלה. אשתו ביקשה מרבי יוחנן אחיה שלא יקפיד עליו ולא יעניש אותו, אך ללא הועיל. ריש לקיש נפטר. רבי יוחנן התאבל על פטירתו. הוא לא הצליח עוד ללמוד בלי ריש לקיש, ואחרי כשנה נפטר גם הוא. (בבא מציעא פד., תוס' ומהרש"א)

היכן אתה, בן לקיש?

זכה להיות חברותא של רבי יוחנן, והקשר ביניהם היה חזק. רבי יוחנן העיד על עצמו שאין הוא יכול ללמוד ללא חברו. לאחר שנפטר, רבי יוחנן זעק "היכן אתה, בן לקיש?" ואמר: "בן לקיש, כשהייתי אומר דבר - היה מקשה לי עשרים וארבע קושיות, והייתי מתרץ לו עשרים וארבעה תירוצים, ומתוך כך השמועה מתבררת". (ב"מ פד.)

אדם תקיף ועשוי ללא חת היה ריש לקיש. אמר את דברו בלי לחשוש. פעם אחת לימד הלכה: "נשיא שחטא - מלקין אותו בבית דין של שלושה". שמע הנשיא וכעס. הוא שלח חיילים לתפוס את ריש לקיש, וריש לקיש ברח מפניהם. למחרת פגש הנשיא את רבי יוחנן בבית המדרש, ושאל אותו: "למה אין אדוני אומר לנו דברי תורה?" רבי יוחנן התחיל לטפח במחיאית כף ביד אחת. שאל הנשיא: "וכי ביד אחת מטפחים?!" אמר לו: "לא, אבל חסר לי ריש לקיש ובלעדיו אני כמו יד אחת". הנשיא התפייס וקבע עם רבי יוחנן שילכו אל ריש לקיש למחרת. כשפגשו אותו במקום שאליו ברח שאל אותו הנשיא: "מה ראית לומר הלכה זו?" ריש לקיש לא הפתיע: "ומה חשבתם? שבגלל פחד ויראה אמנע מלומר דברי ה' ותורתו?!" (ירושלמי סנהדרין פרק ב הלכה א)

אישיותו של רבי שמעון בן לקיש מיוחדת ויוצאת דופן והביוגרפיה שלו בלתי שגרתית. בתחילת דרכו למד ושנה, אחר כך פירש ועסק בליסטות, חזר ושנה ולמד ולימד. הלקח שהנחיל ריש לקיש לדורות - אין לדחות אבן אחר הנופל! יש דרך חזרה. דלתות בית המדרש של מטה ושל מעלה פתוחות לקבל שבים. בתשובה ובלימוד תורה עתיד השב להגדיל את סופו מתחילתו!

ונסיים בשמועה של ריש לקיש: אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך: הא עוון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני? והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה! - לא קשיא, כאן - מאהבה, כאן - מיראה. (יומא פו:)

בית המדרש, אוניברסיטה ומה שביניהם

יש צורך בהבנת יסודותיו והלך מחשבתו של המחקר האקדמי ☞ בכדי לדעת כיצד להתייחס אליו ☞ ידידיה נוימן בוחן את "מדעי היהדות" דרך הספר "מגרסת הזהויות" ☞

"מגרסת הזהויות" מאת שחר פלד
ניתוח מקיף של שורשי 'מדעי היהדות'
והשלכותיו לימינו.
הוצאת "פרדס" תשס"ו
264 עמודים

ביקורת ספרים

ידידיה נוימן

מונעים טוב מבעליו

ימי החנוכה שעברו עלינו מזמנים אלינו את אחד הדיונים המרתקים והרלוונטיים ביותר בחיי דורנו, יחסי תורה-אקדמיה. ידועות הדרשות הרבות על יפיפותו של יפת באוהלי שם, אך מעבר לדרשה שאלת השילוב הראוי בין האלמנטים מצריכה בירור עמוק. תנאי מהותי בכדי לברר כל דבר הוא היכרות עם הדברים לעומקם, והדברים נכונים כפליים בנושא זה.

בשיח הציבורי ידועות "אמיתות" רבות על אופייה של האקדמיה. אך מה באמת נמצא בבסיס המחקר האקדמי, רבים מאתנו לא טורחים לשאול. בורות זו מובילה לרוב לאחת משתי תגובות, שתיהן לוקות בשטחיות. האחת, חמושה בהרבה עין טובה ואמון בטוב האנושי, מובילה קו של אמון באקדמיה. מבחינתה, אלא אם כן יוכח

ביקורת ספרים 91

אחרת, אין לה בעיה לשתף פעולה עם "בית המדרש" האוניברסיטאי. האחרת אוחזת בדרך ההופכית. אלא אם כן תשתכנע בטוהר מידותיה, האקדמיה בחזקת פושעת ואין לה מה לקבל ממנה. הבורות הזאת מטילה פגם בשניהם יחד. באגף הליברלי עושה האקדמיה נְשֹׁמוֹת, עליהם נרחיב עוד בהמשך.

אך גם האגף השמרני יוצא נפסד. בוגרי החינוך השמרני שיצאו לחיים חשים לעתים "מרומים", בבחינת טוב שמנעו מבעליו, ולתחושה זו השפעות הרסניות על המשך הקשר שלהם עם עולם התורה. אולם לצערנו, לא בכך מסתכם ההפסד. ההפסד נוגע באחד מעקרונות היסוד של בתי המדרש, ובמיוחד בתי המדרש של התורה הגואלת. כתלמידי מרן הרב זצ"ל, אמונים אנו על ההכרה שכל ההיכרות והידיעות שמתחדשות במשך הדורות יש בהן משהו. למדנו בבית המדרש שאין אנחנו פועלים בחלל ריק. המציאות, על שלל אמירותיה וחדושיה, רלוונטית לתורתנו וחיונית לשם המשך ההתפתחות של התורה עצמה. גישה גולמית ולא מבוררת כלפי האקדמיה מובילה להפסד מרובה במישור זה. ההסתרות מאחורי ההתנצחות מונעת את האפשרות ללמוד ממה שכן ניתן לקבל.

בתקופה האחרונה קיימת התפתחות בנושא. הדיון הער לגבי מכוני ההוראה ואופן לימוד התנ"ך הראוי, העלה אל פני השטח את הוויכוח הישן נוסף. לפתע בני תורה רבים מצאו עצמם עוסקים בשאלות של מהימנות תורה שבע"פ, גבולות הפרשנות והניתוח ועוד נושאים שמשיקים לממד הרחב של יחסי תורה-אקדמיה. כיוון שכך נוצר רצון לביורר מעמיק בנושאים אלו.

יהדות כמדע

נדמה שנשוא הביקורת שלנו, "מגרסת הזהויות", בא לתת ביד הקורא את שהוא מבקש. היכרות מעמיקה עם הלך החשיבה האקדמי תוך ניתוח יסודותיו. ניתוח זה הולך צעד קדימה ושם אצבע על הכשלים, הלוגיים והרוחניים, של האקדמיה. תוך הצבעה על הסכנות הרבות הטמונות בהלך החשיבה האקדמי מזהיר לבסוף המחבר מפני העיסוק האקדמי בקודש פנימה, "מדעי היהדות".

לא נטעה אם נאמר שהתוצר המוצלח ביותר של המין האנושי, הדבר שעליו גאוותו הגדולה ביותר, הוא המדע. המדע, כפי שהתפתח מימי יוון ועד ימינו, הוביל את העולם להישגים עצומים. התפתחות טכנולוגית שאין כדוגמתה, וביחד עמה גם שיפור ניכר בחיי היום-יום של היחיד והחברה כאחד.

מדע באשר הוא מדע מבקש להגדיר בכלים מדודים ומדויקים את המציאות הנידונה על ידו. חוקר הטבע שואף להגיע לנוסחה המדויקת ביותר שתתאר את כל התופעות שיקרו בנושא מסוים, מעין תזת-על. הצלחת החוקר תלויה במידה רבה ביכולת שלו להגיע למבט-על שייסקור את כל נבכי הנושא. תזת-על זו, משכללת את שלל התופעות לכדי אמת אחת, ואתה ניתן להתחיל "לעבוד". מאפיין מהותי של מבט העל הוא עליונותו, הוא מתרומם מעל המציאות וברוממותו כוחו. מבט-על זה יוצר זרות, כפי שמכנה אותה המחבר, והיא שמאפשרת באופן פרדוכסלי, את ההיכרות המהותית עם שורשי הדבר. כך הדבר במדעי הטבע ולכאורה כך יהיה גם במדעי הרוח.

כאן נמצא הקושי הגדול שעומד בפני מדעי הרוח. שהרי רוח במהותה איננה מדידה ולא ניתן לכמת אותה לסכמות ולגרפים. הרוח, בהיותה עוסקת ברעיונות וערכים, איננה לכאורה שדה שבו הרציונליזם האנושי יכול להיות לעזר. וכי ניתן למדוד ולהוכיח סולם ערכים על-פי משתנה מסוים, ודאי שלא¹. אך נדמה שהבעיה נמצאת עוד יותר עמוק.

ה"זרות" ההכרחית כל כך למדע איננה מועילה ואפילו מזיקה כשמדובר בשאלות של הרוח. הרוח מטבעה חיה ומבעבעת בנימי ההוגה והחושב, וכעת נדרש החוקר לניתוק מעורבות זו לכדי מעין אובייקטיביות רציונאלית נטולת פניות ואינטרסים. הזהות, וכאן אנו נוגעים מעט בשם הספר, נהפכת לזהות חלולה. מפחד שתהיה איזושהי מעורבות של האדם, הפרטי והסובייקטיבי, במהות עצמה, נאלץ האדם לעטות

1. במסגרת קצרה זו נעיר, שבספר "שתי עגלות וכדור פורח" מניח הרב מיכאל אברהם את מרבית האשמה על כתפי צורת החשיבה וההיסק, ולא רק על תהליכים סוציולוגיים פרשניים כפי שטווה הספר הזה. לדידו, הבעיה טמונה במהות, ב"איך" מבנה החשיבה וצורת ההיסק שלי היא המולידה את התוכן. בחברה המערבית מזהה הרב אברהם צורת חשיבה "אנליטית" נטולת יכולת לדבר על הליבה אלא רק על היות הטיעונים נובעים ונאמנים במדויק להנחות היסוד. אך הגרוע מכל הוא שחוסר היכולת שלנו לדבר או להוכיח את רעיונות היסוד מוביל במהות לביטולם מהעולם.

עליו מעין חליפה שקופה כך שכביכול אין הוא עצמו כאן אלא רק שכלו הצרוף. בכך נגרסות כל הזהויות לכדי מראית עין של אמת שכלית תקפה אחת. כלי העבודה הם ספקנות מתמדת שאיננה נותנת אמון במאומה. הכול שפית ומדיד, ובכך מתגמד לכדי תובנה אפשרית ולא הכרחית. לפי המדע החדש, ודאות של דבר איננה נמדדת על-פי אמות-מידה קבועות סטנדרטיות. המבט המדעי הופך למבט תלוי תהליכים פסיכולוגיים וחברתיים של המביט שלאורם הוא מודד את המציאות. אבדה לה נקודת המדד האחידה באמצעותה ניתן לדעת מה טוב ומה רע.

ספקנות זו מובילה לתפיסת כל אמונה או מיתוס כ"הבניה" ו"נרטיב". התפיסה היא שבמקום תובנות יסוד רציונליות ומוכחות שעומדות בבסיס הזהות של היחיד והחברה עומדות תובנות פסיכולוגיות וסובייקטיביות. החברה וכן היחיד "ממציאים" לעצמם סיפור, תוך הישענות רופפת וסלקטיבית על המציאות לכשעצמה. סיפור שכזה מקבל נפח ומשמעות עד כדי כך שמכוחו של הסיפור החלוש והרופף הזה הם חיים. תמונת המצב הנוצרת היא שאחרי הולדת מדעי הרוח הולכות האמונות ונמוגות אט-אט מן העולם.

חלף זאת מהווה העולם מכלול של אינספור "זהויות"-תפיסות סובייקטיביות שמכוננות קבוצות ואנשים. לכל אדם או קבוצה יש הזהות שלה, איך שהיא תופסת את עצמה מתוך עצמה ובכליה שלה. מצב זה יוצר יחסיות מובנית בין הזהויות כך שלעולם לא מתקיים דו-שיח ביניהן אלא רק חיים זה לצד זה, בלי דירוג וסדר כלשהו.

בספר מתאר המחבר את התפתחות התהליך הזה על רקע התפיסות הנוצריות של המאה ה-15 ואילך, תוך שהוא מתמקד בהיוולדה של אותה נקודת מבט "אובייקטיבית" שעליה אנו מדברים כעת. ולאחר מכן צולל הספר למערכת היחסים המסובכת בין הזהות היהודית לזהות הנוצרית, כפי שהיא באה לידי ביטוי במאה ה-18 ואילך. מערכת של "תרבות רוב" ו"תרבות מיעוט" הובילה לדיונים רבים בשאלה מהי בעצם זהות יהודית ומהם אותם התכנים שמהווים את הזהות היהודית. יהודי גרמניה, אנשי ראשית ההשכלה, נרתמו למפעל שלם של הפיכת היהדות מדת לתרבות או בעצם לזהות. "מפעל" ביקורת המקרא ודומיו שהחלו בעולם הנוצרי, אומצו על ידם ועל בסיסם הונחו אבני היסוד של היהדות כ"זהות".

הספר מתאר את "מדעי היהדות" כבחינה שיטתית מחודשת של ערכי היסוד היהודים תוך שימוש בכלי המחקר האקדמי שכבר התפתחו לכלים של ממש. כחלק מתהליך זה עברו ועוברים תחת אזמל החוקרים כל המיתוסים והערכים היהודים, תוך בחינה ספקנית ו"אובייקטיבית" של מקורותיהם ואמיתותם. בסוף הספר מביא המחבר מחקרים עדכניים שנכתבו בימינו אנו, בפקולטה למדעי היהדות שאוניברסיטת בר-אילן. תוך ניתוח מדוקדק ושיטתי של המאמרים מראה המחבר כיצד עקרונות היסוד של שדה מחקר זה נשמרים. חלק זה של הספר עוזר מאוד להבהיר את הטיעונים, המופשטים משהו, שקדמו להם. תועלת נוספת היא בעצם ההמחשה שחוקרי מדעי היהדות דהיום הרי הם המשך של אסכולה וככאלה עלינו לדון אותם. נקודה זו חשובה הן להבנת שורשי החוקרים של ימינו, והן לשם פרספקטיבה כוללת על מכלול פירות העבודה של עולם זה.

ההלכה לפי צו האופנה

אם נחפש הדים לעולם מדעי מחקרי זה בחיים הממשיים נדמה שנמצא אותו באגף הציוני דתי הליברלי יותר. אגף זה, המכונה היום צד"ח (ציוני דתי חדש), מכיל בתוכו אלמנטים רבים שמאפיינים את עולמה של "מדעי היהדות". באגף זה תפיסות הומאניות וליברליות תופסות מקום נרחב יותר. כחלק מתפיסת היהדות כמכלול שלם של ערכים רוחניים, קרי "תרבות", נזנח המישור הפורמליסטי מצווה שביהדות. כפי שמתפרסם יותר ויותר לאחרונה, מתעצמות באגף זה תופעות של רצון למה שמכונה "בחינה מחודשת של ההלכה". הדבר מתרחש במיוחד בנושאים שנמצאים באופנה בעולם המערבי, דוגמת הומוסקסואליות דתית, רווקות מאוחרת וד"ל². במילים אחרות, נראה שכחלק מתפיסת היהדות כ"זהות" מתקיים כל הזמן תהליך של נסיגה במישור ההלכתי תוך קבלת "מרות" של ערכים מערביים.

2. אין בהערה זו בכדי לבטל את הצורך לדון בתופעות החדשות שמתפתחות בזמן האחרון. אולי אפילו מצער שהטיפול והבירור הערכי של נושאים אלו נזנח על-ידי בתי המדרש. במצב שנוצר קיימת התחושה שלבתי המדרש אין מה לומר בנושאים אלו. חמור מכך, לעתים יש תחושה של אטימות וחוסר רצון לדאוג ולטפל בשאלות אלו, שעם כל הביקורת כלפיהן מייצגות תחושות של אנשים חיים וקיימים.

הספר עושה מלאכתו נאמנה בניתוח שורשי "מדעי היהדות" וסכנותיו היום. יש כאן ניתוח שיטתי תוך הצגה עקבית של טיעון מתחילה ועד סוף. עיקר ייחודו של הספר בהצבת הדיון הרחב של אקדמיה ותורה בספקטרום החברתי סוציולוגי. המחבר משכיל להצביע על הקשרים סוציולוגים חברתיים תוך הצבעה על השלכת הדברים לימינו. ניתוח שכזה נותן ביד כל אדם את היכולת לזהות את סיגי האקדמיה הנמצאים ברובדי חיים רבים ולא רק בהיכלי המחקר והדיון התיאורטי. הצבעה זו מעלה למודעות את הצורך לברור ולברר את התוך והקליפה.

אך ניתן להעיר שהניתוח, בכלים של סוציולוגיה וביקורת תרבות, אינו מוגש באופן שמתיידד עם הקורא. המדובר בספר קשה לקריאה שאיננו עושה הנחות לקורא. אם כך כשמדובר על יחיד שמתעניין בנושא, על אחת כמה וכמה כשמדובר בציבור. הציבור הרחב שאיננו מורגל בניסוחים האקדמיים אך יותר מכך באופן הניתוח הסוציולוגי, יתקשה מאוד לקרוא וליהנות מפירות הספר. ספר שכזה, שעוסק בנושא בוער ורלוונטי לחיי היום-יום של כל אחד, יכול היה לעורר שיח רציני ומהותי. תחושת הפספוס מתגברת משום ששאלות תשתית של זהות יהודית ואמת ערכית היו יכולים להתחדד ולהתברר באמצעות ספר שכזה במידה שהיה נגיש יותר. נסיים בתקווה שספר זה יוליד ספרים נוספים שיעסקו בבירור נושא זה והמשיקים לו, פשוט כי אנחנו צריכים כאלה.